This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

+ *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.
+ *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.
+ *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.
+ *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at `http://books.google.com/`

GR
75
M3P6
1905

STANFORD
LIBRARIES

STANFORD UNIVERSITY LIBRARIES

3501

СРПСКА КРАЉЕВСКА АКАДЕМИЈА.

ПРИПОВЕТКА

О ДЕВОЈЦИ БЕЗ РУКУ.

СТУДИЈА ИЗ СРПСКЕ И ЈУГОСЛОВЕНСКЕ КЊИЖЕВНОСТИ

ОД

ПАВЛА ПОПОВИЋА.

Награђено из фонда Д-ра Љубомира Радивојевића

БЕОГРАД.

ШТАМПАНО У ДРЖАВНОЈ ШТАМПАРИЈИ КРАЉЕВИНЕ СРБИЈЕ.

1905.

ЦЕНА 2 ДИНАРА

У књижарницама Мите Стајића, Св. Цвијановића и Г. Копа у Београду могу се добити

I.

ИЗДАЊА СРПСКЕ КРАЉЕВСКЕ АКАДЕМИЈЕ

1. **Глас.** Књ. I—LXIX.

Први разред (1—27): III, VI—IX, XI, XIX, XXI, XXIII, XXVI, XXVII, XXIX, XXXIII, XXXIV, XLI, XLVI, L, LI, LIV, LVI, LVII, LIX, LXI, LXIII, LXV, LXVII и LXIX.

Други разред (1—42): I, II, IV, V, X, XII—XVIII, XX, XXII, XXIV, XXV, XXVIII, XXX—XXXII, XXXV—XL, XLII—XLV, XLVII—XLIX, LII, LIII, LV, LVIII, LX, LXII, LXIV, LXVI и LXVIII.

Цене су: I, II, VIII, X—XII, XV—XX, XXV, XXVIII, XXIX, XXXII. XXXIV, XXXVII, XLII, св. по 1; XIII, XLVI и LIII по 1·50; XXIV, LI, LII, LIV—LXIX св. по 2; XIV 2·50; осталима по 0·50 динара.

2. **Споменик.** Књ. I—XLI.

Први разред (1—5): I, XII, XXXII, XXXV и XL.

Други разред (1—36): II—XI, XIII—XXXI, XXXIII, XXXIV, XXXVI—XXXIX и XLI.

Цене су: VII, VIII, XVI по 0·50; I, IV, V, XX, XXVI—XXX по 1. IX, XXV, XXXII и XL по 1·50; VI, X, XIV, XV, XVIII, XIX, XXI, XXII, XXIV, XXXIII—XXXIX по 2; XXXI 2·50; II и XXIII по 3; XI, XIII, XVII, XLI по 4; III и XII по 5 дин.

3. **Годишњак.** Књ. I—XVIII; цена: I, IX, XIV—XVI, XVIII по 1 дин., XV, — 1·50 осталима по 0·50 дин.

4. **Српски етнографски зборник.**

Књ. I *Живот Срба сељака,* написао М. Ђ. Милићевић. Друго прерађено и попуњено издање. 1894. Цена 2 дин.

Књ. II. *Старинска српска јела и пића,* од Симе Тројановића. 1896. Цена 1 дин.

Књ. III. *Српске народне песме и игре с мелодијама из Левча.* Из народа прикупио Тодор М. Бушетић; музички приредио Стеван Ст. Мокрањац. Београд, 1902. Цена 2 динара.

Књ. IV. *Насеља српских земаља.* Уређује Д-р Ј. Цвијић. I. књига: 1. *Антропогеографски проблеми Балканскога Полуострва,* од Д-ра Ј. Цвијића; 2. *Доње Драгачево,* од Јов. Ердељановића; 3. *Средње Полимље и Потарје,* од Петра Мркоњића; и 4. *Дробњак,* од Свет. Томића. С првом свеском *Атласа.* Цена 6·50 динара.

Књ. V. *Насеља српских земаља.* Уређује Др. Ј. Цвијић. II. књига: 1. Увод Др. Ј. Цвијића; 2. *Љубићска села,* од Рад. М. Илића; 3. *Врањска Пчиња,* од Ристе Т. Николића; 4. *Млава,* од Љуб. Јовановића; 5. *Левач,* од Тод. М. Бушетића; 6. *Васојевићи у црногорској граници,* од попа Богдана Лалевића и Ивана Протића; 7. *Вишеградски Стари Влах,* од попа Стјепа Трипковића; 8. *Билећске Рудине,* од Ј. Дедијера; 9. *Околина Београда,* од Ристе Т. Николића; 10. *Шума, Површ и Зупци у Херцеговини,* од Обрена Ђурића — Козића. С другом свеском *Атласа.* Београд, 1903. Цена 14 дин.

СРПСКА КРАЉЕВСКА АКАДЕМИЈА.

ПРИПОВЕТКА

О ДЕВОЈЦИ БЕЗ РУКУ.

СТУДИЈА ИЗ СРПСКЕ И ЈУГОСЛОВЕНСКЕ КЊИЖЕВНОСТИ

од

ПАВЛА ПОПОВИЋА.

Награђено из фонда Д-ра Љубомира Радивојевића

БЕОГРАД.

ШТАМПАНО У ДРЖАВНОЈ ШТАМПАРИЈИ КРАЉЕВИНЕ СРБИЈЕ.

1905.

САДРЖАЈ.

Увод.

Приповетке о несрећним и гоњеним девојкама, 1. — Приповетка о девојци без руку у страној књижевности: први тип, 3; други тип, 6. — Шта је урађено на изучавању ове приповетке у српској и југословенској књижевности, 7. — Задатак ове расправе, 9.

I. Писана књижевност; први тип.

„Живот од Оливе хћере Јулиана ћесара“, 10.

II. Писана књижевност; други тип.

„Миракули славне деве Марие“, 21. — Чудеса пресвете Богородице („Амартолон сотириа“), 24.

III. Усмена књижевност; први тип.

Версија прва или версија Оливе: „Олива“, 37. — Версија друга или версија Манекине: „Една царица и две близнарийна“, 40; „Царева кћи овца“, 60. — Версија трећа: „Царица са звездом на челу“, 64; „Хаџијина кћи“, 67; „Звездана“, 68. — Версија четврта: „Бакарна коза“, 78; „Попъ иска да се жени за дъщеря си“, 81. — Версија пета: „Бог чува праведнога“, 86; „Честната попска дъщеря“, 89.

IV. Усмена књижевност; други тип.

Версија прва или версија Миракула: „Зла мађеха“, 93. — Версија друга или версија Чудеса: „Бог не заборавља правих“, 99; „Мађеха и пасторка“, 101; „Женидба везира Лазара“, 103; „Мария посницата“, 106; „Мария царската дъщеря съ отсѣчени ржцѣ“, 106. — Версија трећа: „О грофовој жени и дици“, 107; „Злочејста мађејха“, 107.

Прилог.

Текст приповетке из „Амартолон сотириа“, 113.

УВОД.

„Међу типовима, каже А. Веселовски на једном месту,[1] којима се радо забављала машта народа у Средњем Веку, нема ни једнога који би био омиљенији или уживао веће популарности од типа *несрећне и гоњене девојке*“. Тај тип се налази, на разне начине схваћен и обрађен, у многим средњевековним романима, приповеткама, приказањима разних, понајвише западних народа. У тај круг, — да, по примеру Веселовскога, и ми набројимо неколико таквих средњевековних историја — спада позната повест о „многострадалној“ Геновеви, војвоткињи од Брабанта, коју намесник Голо, за време одсуства њена мужа графа Сигфрида, а ради освете што она није хтела на његову љубав одговорити, оптужи Сигфриду за неверство, и оклевета толико да је овај осуди на смрт, али која, заједно са својим новорођеним сином Шмерценрајхом, ипак остане у животу и проведе у једној пећини у Арденима пуних шест година, док је њен муж не нађе једном случајно у лову, и не узме је понова себи у двор. Ту спада, даље, и легенда о светој Гуљелми, краљици угарској, коју, као Голо Геновеву и из

[1]) *A. Wesselofsky*, Novella della figlia del re di Dacia, Pisa (Nistri), 1866, стр. XI.

истог разлога, обеди њен девер свом брату краљу угарскоме и коју краљ због тога осуди да се јавно спали; али која побегне у пустињу, срећно дође до једног манастира калуђерица, буде ту лепо примљена, прослави се као видарица што лечи од сваке болести, и, напослетку, дочека да јој краљ доведе свога огубаног брата на лечење, и да је, том приликом, позна, замоли за опроштење и поврати у двор као краљицу. Ту спада, затим, и она донекле слична приповетка о Хилдегарди, жени цара Октавиана, око које брат царев, исто као брат угарскога краља око Гуљелме, облеће једнако, и најзад је, видећи да му је посао узалудан, остави у шуми, голу и за косу о дрво обешену; коју, после, с истим љубавним прохтевима, салеће други један, управник двора једног војводе што ју је избавио и код себе склонио, па је из пакости што она на те прохтеве не пристаје, обеди да је заклала војводино дете; која, после, и трећу такву пробу издржи од стране трећега насртљивога љубавника; и која, напослетку, заврши као и Гуљелма, поставши калуђерица и видарица, и излечивши од опаких болести оне који су јој толико несрећа проузроковали. Ту спада, после, и лепа историја невине Хирланде, младе и тек доведене жене енглеског војводе Артуса, којој, у одсуству њеног мужа, брат овога Герхард отме њеног новорођеног сина а њу отера у свет, и она седам година служи као проста слушкиња у неких племића; коју, затим, пошто ју је муж понова нашао и довео себи, њен стални непријатељ Герхард понова оклевета код мужа, и овај је осуди на спаљивање; и коју, напослетку, баш у тренутку кад ће је бацити на ломачу, ослободи њен изгубљени,

по рођењу отети син Бертран, и докаже њену невиност. Ту спада, после, и она из Бокача позната приповетка о Гризелди, кћери једног врло сиромашног сељака, коју узме за жену маркиз од Салуца па је, само ради тога да искуша њену покорност и оданост, ставља на најтеже муке и најсвирепије пробе: кад му роди кћер, он јој тражи пристанак да може кћер убити, и она пристаје и предаје кћер убицама; кад му, после, роди сина, он то исто и за сина тражи, и она опет пристаје; доцније је отера из куће, у самој кошуљи, и каже јој да хоће другом да се жени; и мучи је све даље тако док јој, напослетку, баш на дан припремане друге свадбе, не изјави свечано да јој није убио кћер, није убио сина, нема намере женити се, него да је све што је чинио било само претварање његово да види хоће ли му она кадгод бити непокорна. Ту, у тај круг, спадају, најпосле, и приповетке о Кресценцији, о лепој Камили, о Касији царици, и многим другим „пепељугама", мученицама, несрећним и гоњеним девојкама и женама. У тај круг спада још и ова „приповетка о девојци без руку" којом се овде мислимо забавити.

Два су типа ове приповетке.

По једном, приповетка тече у главном овако. Један цар (краљ), после смрти своје жене, хоће да узме своју кћер; то или зато што хоће да испуни завет који је царици дао, или што се просто заљуби у своју кћер. Кћи не пристаје на то никако, одсече себи руку да би избегла наваљивање очево (или овој одсеку руке за казну; негде је ово сечење руку доцније, а негде га чак и нема). Отац, љут, отера је (или она сама побегне) у шуму, планину, пустињу; или на море (у ковчегу, барци

без весала, итд.). Она дође у другу краљевину (војводство, кнежевину, графовину) где је неки краљ (војвода итд.) или његов син нађе, заволи, узме, обично против воље своје матере. Тај краљ, мало доцније, пође у рат (или на пут уопште), а она, у његову одсуству, роди сина (два сина). Краљу јаве о том, али мати његова, опивши књигоношу, замени писмо које јавља ову пријатну вест, другим у којем му саопштава да му је жена родила неко чудовиште (пса, ђавола, и др.). Краљ одговара да се не чини ништа зло ни жени, ни њену породу, до повратка његова. По други пут, краљица-мати мења писмо, и промењено писмо наређује да се млада краљица са сином убије (или спали). Младу краљицу спасу од смрти (спале н. пр. другу девојку место ње, или слику), и пошљу је, с дететом заједно, понова у планину или на море. Она путује и лута дуго, приспе напослетку у Рим или други који свети град, буде примљена од неког сенатора, и тада (молитвом папином, милошћу светаца, Бога или Богородице) поврати руке (ако их је била изгубила). Краљ се дотле врати из рата, позна у чем је ствар, погуби (или спали) своју матер, и пође да тражи своју жену или да измоли опроштај свога греха. Дође, напослетку у место где је она (каткад, ту дође и њен отац), нађе је, поврати себи, и живи с њом као и пре. — Овакав је од прилике садржај неколиких дела средњевековне књижевности разних народа. У француској књижевности, та су дела: *La belle Hélène de Constantinople*, роман из XIII века, у стиху; затим, *La Manekine*, чувени роман Филипа де Реми сира де Боманоар, такође из XIII века (око 1270) и у стиху (има исти роман и у прози, од Јована Воклена, из

XV века; има исти роман и драматисан: *Miracle de la fille du roy de Hongrie*; има га и као chanson de geste); даље, *La Comtesse d'Anjou*, од Јована Алара, из почетка XIV века (1316); и *Chronique anglonormande* од Николе Тривеа, из XIV века. У латинској књижевности, та су дела *Vita Offae primi*, с краја XII века; затим, *Ystoria regis Franchorum et filie in qua adulterium comitere voluit*, рукопис с краја XIV века; најпосле, *De origine inter Gallos et Britannos belli historia*, приповетка од Бартоломеа Фација, из XV века. У талијанској књижевности та су дела: једна новела (I из X дана) у збирци *Il Pecorone*, од Јована Флорентинца, из XIV века (1378); *Novella della figlia del re di Dacia*, приповетка из XIV века; *Historia de la regina Oliva*, спев из XIV или XV века ваљда; *Rappresentazione di Santa' Uliva*, стара црквена драма („приказање"), мало доцније по поменутом спеву рађена; најпосле, још једна приповетка, која у осталом није из Средњег Века, наиме *La penta manomozza* у збирци *Pentamerone* од Базила, из почетка XVII века а можда и ранија. У шпанској књижевности, такав је *Victorial* од Гутиера Диас де Гамеза, из XV века. У каталанској књижевности, такве су: *Historia del rey de Hungria*, приповетка с краја XIV века, и *La Istoria de la filla de l'emperador Contasti*, приповетка из XV века. У немачкој књижевности од те су врсте: *Mai und Beaflor*, роман из XIII века; *Weltchronik*, спев Јансена Еникела, с краја XIII века; и *Königstochter von Frankreich* од Јована од Бихела, из почетка XV века (1401). У енглеској књижевности овакав је: *Emaré*, спев из XV века или ранији. Сем тога, овом типу припадају још неке народне приповетке истих књижевности.

Други тип разликује се од првог највише по свом почетку. У њему нестаје оне родоскврне љубави оца према кћери којом тамо почиње приповетка. Место тога да девојка због очеве љубави оде (или буде отерана) из куће и сече себи руке, она овде то чини (управо то њој чине) због мржње мађехине; место оца долази мађеха. Девојка има мађеху која је мрзи што је лепша од ње, и која, у одсуству девојчина оца, изда заповест слугама да је поведу у шуму и убију, и да јој, за знак да је убијена, одсеку руке и донесу јој (слуге је, наравно, не убију, него јој само одсеку руке и оставе је у шуми). То је главна разлика, чија је последица још и то да девојку, у даљем току приповетке, не гони свекрва као у првом типу, него опет само мађеха. Споредне су разлике: што се промена писама само једанпут изврши (и ово је последица главне); што девојку, после промене писама, отерају у шуму и планину а не на море; што је тад прими један пустињак а не сенатор; што јој руке поврати само Богородица, којој је она јако одана, а не ко други, итд. Иначе и у приповеткама овога типа судбина гоњене девојке се слаже са оном из првог типа: ту је исто гањање из куће, сечење руку, удадба девојке за младића висока рода, порођај у одсуству мужа, промена писама, поново гањање, срећно виђење с мужем и познање на крају, итд. — Овом типу припада мањи број књижевних дела него првом, управо само два, једно талијанско и једно грчко. То су *Miraculi de la gloriosa verzene Maria*, штампано први пут 1475 у Виченци у Италији, где је, у глави XI, испричано чудо *Come la gloriosa verzene Maria ca(m)pa da molte i(n)sidie una fiola de uno*

imp(er)atore ala quale li era state tagliate le mane[1]) ово исто дело је и драматизовано, у XVI веку, под насловом *Stella*); и *Βιβλίον ὡραιότατον καλούμενον Ἁμαρτωλῶν σωτηρία* од светогорског монаха Агапија, штампано први пут у Млецима 1641, у којем трећи део (*μέρος τρίτον*) садржи чудеса Богородична: *Ἐκ τῶν ὑπερφυῶν θαυμάτων τῆς ὑπεραγίας δεσποίνης ἡμῶν θεοτόκου καὶ ἀεὶ παρθένου Μαρίας*, и као 11. чудо ову приповетку о девојци без руку. Истом типу припада још и већи број приповедака (око 40) разних народа.[2])

Ова приповетка, која се, као што се види, налази у туђим, нарочито западним књижевностима, изучавана је досада много. Она се налази и у нас, у нашој и уопште југословенској књижевности, али је она ту врло мало изучавана. Све што је у том погледу рађено своди се на ово:

1. В. С. Караџић (*Примјери српско-словенскога језика*, Беч, 1857, стр. 27; в. *Скупљ. грам. и полем. списи*, III, 386), описујући једну српско-словенску рукописну књижицу у којој има „12 побожнијех приповиједака особито о чудесима матере божје“, саопштава укратко садржај једне од тих приповедака, а та је — то ми сад видимо а Вук, наравно, не бележи — једна српска версија наше приповетке о девојци без руку;

---

[1]) Овакав је наслов у првом издању.

[2]) Опширније о свима овим књижевним делима као и народним приповеткама у којима се налази наша приповетка в. *Hermann Suchier*, Oeuvres poétiques de Philippe de Remi sire de Beaumanoir, Paris, 1884, t. I, стр. XXIII—LXXXI. По овоме писцу ми смо и навели горњу поделу на два типа (он их зове *type du sénateur*, и *type de l'ermite*). — За каталанску версију *Istoria de la filla de l'emp. Contasti* в. чланак *H. Suchier*, La fille sans mains (*Romania*, 1901, octobre).

2. А. Веселовски (*Novella della figlia del re di Dacia*, Pisa, 1866, увод), испитујући нашу приповетку у талијанској версији о кћери дачкога краља и у туђим версијама уопште, нашао је и једну српску версију (Вук, № 33, Зла мађеха);

3. А. Д' Анкона (*Sacre rappresentazioni dei secoli XIV, XV e XVI*, Firenze, 1872, vol. III; увод у *Rappresentazione di Santa Uliva*, стр. 235—250), изучавајући нашу приповетку специјално у версији Оливе, набраја све версије приповетке које је Веселовски нашао, па међу њима и поменуту Вукову;

4. Г. Т. Маретић (*Der altkroatische Text eines Mirakels als Quelle der Volkserzählungen, Archiv f. slav. Phil.* VI, 1882, 428—431) штампао је из глагољске књиге *Миракула славне деве Марие* (поч. XVI века) текст једнога „миракула“ [1]) који „може да важи као извор неких народних прича“; те приче којима је ово извор биле би Вукове „Зла мађеха“, „Зла свекрва“, „Опет зла свекрва“ (№ 33, 60, 61). — У овом свом раду Г. Маретић се задржава само на томе да овим нашим приповеткама нађе извор и да тај извор публикује, не доводећи у везу ове наше версије са општом приповетком о девојци без руку, као што то поменути (без Вука) и следећи чине;

5. Херман Сухир (*Oeuvres poétiques de Philippe de Remi sire de Beaumanoir*, Paris, 1884, I), у уводу к *Манекини* (*La Manekine*) коју ту публикује, излаже све књижевне версије наше приповетке и даје списак свих народних приповедака разних народа у којима се она налази; у том списку наводи и

---

[1]) Г. Маретић је исти текст још једном штампао у студији која с нашом приповетком нема никакве везе: *Kosovski junaci i dogadjaji u narodnoj epici* (Rad 97, 1889, стр. 100—104).

две версије српске: једна је поменута Вукова № 33, а друга је (на коју је писцу обратио пажњу В. Волнер) песма № 14 из збирке Петрановића (1867), под насловом *Женидба везира Лазара.*

Ослањајући се на студије о туђим версијама приповетке о девојци без руку, ми хоћемо да испитамо ту приповетку у српској и, колико нам је могућно, у општој југословенској књижевности. Наше испитивање има ова два задатка: 1) тражити све версије у којима се ова приповетка налази у српској и, колико се може, у југословенској књижевности; и 2) тражити изворе из којих су те версије постале.

Ради лакшег прегледа, ми ћемо најпре испитивати версије у писаној, а потом у усменој књижевности; у обема областима, испитиваћемо најпре версије првога типа, а потом другога. Расправа ће, према томе, имати четири главе.

I

ПИСАНА КЊИЖЕВНОСТ: ПРВИ ТИП.

„Život od Olive hćere Juliana ćesara.“

У писаној књижевности српској и југословенској имамо, колико знам, само једну версију првога типа приповетке о девојци без руку, и то у једном спеву далматинске књижевности [1]) То је *Život od Olive hćere Juliana ćesara.* Спев овај, који

[1]) У нашој старој књижевности нема версије овога типа. Уопште, мотив о родоскврној љубави очевој није овој књижевности познат. Има сличан мотив, о таквој љубави брата према сестри, али уплетен у једну легенду која нема никакве везе с приповетком која нас занима. Г. С. Новаковић је штампао *(S. Novaković,* Die Oedipus-Sage in der südslavischen Dichtung, Archiv für slav. Philologie, XI, 321—326; на српском, *Наставник,* 1891, под насловом: *Откуд су су постале гдекоје народне песме)* по једном рукописном зборнику К. С. Академије Наука српске рецензије, XVII или XVIII века (то је ркп. 112, л. 207 а — 210 б; в. *Љ. Стојановић,* Каталог, 1901, стр. 193), једну кратку легенду о св. Павлу кесариском у којој има мотив о родоскврној љубави брата и сестре. У почетку те легенде прича се како је Антон, „царь по вьсеи Кесарие“, имао сина Ахаза и кћер Агазу; како је, после смрти Антонове, Агазу запросио један цар и тражио половину Антонове земље у прћију, а Ахаза узимао за зета други цар и тражио другу половину земље; и како су се, услед тога, брат и сестра договорили да се венчају не би ли одржали земље у целости, венчали се и добили дете, које, даље, има познату судбину Павла кесариског. То је колико знамо, једини српско-словенски текст у којем се налази мотив о оваквом родоскрвњењу, али као што рекосмо, ни он нема никакве везе с нашом приповетком. — Ово исто важи за стару бугарску књижевност, која исту легенду има (в. *Сборникъ за нар. умотв., наука и книжнина,* VI, 1891, где је чланак М. Драгоманова *Славянскитѣ прѣпиравки на Едиповата история,* у којем је, стр. 300—301, штампана иста легенда о Павлу кесариском).

је први пут штампан 1702 а доцније неколико пута прештампаван и који се и данас прештампава међу популарним побожним књижицама у Далмацији [1]), испеван је у дванаестерпу са сликом, а чаковско-икавским наречјем, и садржи ово:

Цару римском Јулиану оставила је жена на самрти аманет, ако се други пут буде женио, да узме само ону која буде тако исто лепа као и она. По њеној смрти, цар пошље свуд „по свиту искати" такву жену, али му цело тражење би узалуд. Гледајући једнога дана своју кћер Оливу, која имађаше „петнаест лит", виде цар да је „мајци подобна", и онда навали на кћер да се њоме ожени. Кћи није хтела на то никако пристати, па видећи да се њему нарочито допадају њене руке, она узе нож

---

[1]) Издања иду овим редом:

a). Xivot od Olive hchiere Juliana Cesara. U Bnecieh pri Bartolu Occhi knigaru na rivi Schiavonskoi pod zlameniem sv. Dominika. 1702. 16°. 64 стр. — Тако забележио Шафарик (Gesch. der südsl. Literatur, II, 169); в. *Kukuljević*, Bibliografia hrvatska. Dio prvi. Tiskane knjige. 1860. Стр. 115.

b). Historia ali pisni od Olive (Historia di Oliva). — Помиње Шафарик (навед. место) као „gedruckt vor 1705."

c). Издање од 1712. — Помиње га Кукуљевић, навед. место.

d). Xivot od Olive hchiere Juliana Cessara. Venecieh MDCCXXII. Pri Bartolu Occhi knigaru na riui schiauonschoi pod slameniu (?) S. Dominica. — Г. Душан Ђукић, слушалац филозофије у Загребу, био је добар да ми са примерка овог врло ретког издања који се налази у књижници Југословенске Академије у Загребу, пренише овај наслов, и неколико стихова с почетка и с краја.

e). Povist od života Olive kčeri Česara Juliana. U Dubrovniku (Martecchini), 1841. — Тако забележено у каталогу библ. фрањев. манастира у Дубровнику, № 2645; в. и Кукуљ., навед. место.

f) Povist od xivota kraglize Olive kchierre Czesara Juliana. U Splitu 1851. U tiskarnici udovice Piperata i sina. — И овај наслов преписао је Г. Ђукић; в. о овом изд. и Кукуљ. навед. место.

g) Povist od života kraljice Olive kćere cesara Julijana. U Spljetu. Za štampariju A. Zannoni-a M. Snidarčič. 1889.

Издања под *e* и *g* имао сам у рукама, и по њима и излажем садржај.

„..... чим се месо сиче,
„тер обе ручице до лакта одсиче“,

и тако одсечене руке дâ покрити „ручинчићем“ и метнути у један „сребра бацил“ и пошље их оцу. Отац, љут, нареди да Оливу обуку у „тамне свите“ и одведу је у планину да је убију; слуге је одведу тамо, али јој поклоне живот. Лутајући она по планини осам дана, наиђе на њу „краљ с Каталоње“, који је био изишао једнога дана по том крају у лов. Краљу се она допадне, и он је поведе собом у двор, где она наскоро свакоме омили. У то краљица роди сина, и краљ га дâ Оливи на чување, и пошље и њу и сина једном свом „веле верном каштелану“. Кастелану се свиде Олива, и он узе мислити како би је преластио. Покушавши то једнога дана, Олива му се опре, али, како је „на руках“ држала „малахна краљића“, то „хрвући“ се с њим, „краљић на тлех паде“ и остане на месту мртав. Кастелан баци сву кривицу на Оливу, јави то краљу, и овај нареди да се Олива метне у једну „скрињу“ и баци у море. Скриња је дуго пловила док није дошла на обалу, „к једному градићу“. Неке праље нађоше скрињу, извукоше Оливу, полумртву од глади и жеђи, и нађе се једна госпођа („градна госпа“), која је узе к себи. И у том граду нађе се један „каштелан“ који се у Оливу заљуби, и кога она опет није хтела. Он сад, не знајући како би јој код госпође напакостио, подметне јој у „камару“ један сребрн пехар и обеди је да је она то украла. Госпођа поверује, нареди да се она опет затвори у скрињу и баци у море; и та се наредба њена изврши. У скрињи, Олива се мољаше „диви присветој“:

„Мајко милосрђа ти с' мајка и дива,
„ти ме сад помози. знаш да нисам крива;
„милост ку ти просим, ти ми је не крати,
„руке ке усикох, ти ми их поврати",

и у тој молитви и заспи. Кад се пробуди, а то јој руке нарасле,

„липше и здравије нег бише имала".

У то прође поред скриње „брод краља од Кастиље"; морнари видеше скрињу, извадише је из мора, отворише је и нађоше Оливу. Одведоше је „краљу од Кастиље", и овај је одмах заволи и задржи код себе. Краљу ускоро умре жена, и он се ожени Оливом. Мати краљева била је томе јако противна па, од једа што јој се син тако оженио,

„поче далек града колудар зидати",

и затвори се у њ. Доцније, краљ зарати с „краљем од Наваре", и пође на војску, а остави Оливу брођу. Док је он још тамо био, Олива роди сина,

„ки је веле липши нег звизда Даница".

Одмах се опреми гласник, „тичац" („тичић", „тич") како се у спеву назива, да јави краљу о том. „Тичац", идући поред манастира где је била краљева мати, сврати унутра и јави јој вест. Стара га угости, опије, замени писмо другим у којем јави да је Олива родила сина који боље да се није ни родио,

„јер је згрчен, ружан, и груб, и вас дресел:
„когодир га види, нитко му ни весел",

и поручи „тичцу" при поласку да јој и при повратку сврати па ће добити „дар" за добре гласе. „Тичац" однесе писмо краљу, краљ га прочита и одговори да чувају и Оливу и дете, ма какво да је,

„зач је дите драго: гди је драга мати".

Опет се „тичац“ путујући сврати у манастир, опет га стара опије, опет му промени писмо и јави као од краљеве стране да је спале заједно са сином:

„и матер и дите вељу вам сажгати“.

Писмо отвори „барун“ којега је краљ за намесника оставио; буде му жао Оливе, па смисли да место ње спали једну грешницу девојку која је баш тада родила сина па удавила, и тако и учини; а Оливу затвори у једну скрињу у коју метне доста сребра и злата, и баци је у море. У то се краљ врати као победник из рата; „барун“ и сви изиђу преда њ у црнини, краљ се зачуди томе, запита за узрок, и они му све кажу Кад краљ разабере ствар и дозна од гласника ко је свему томе крив, он скупи војску, удари на манастир, запали га, и тако изгори у њему мати његова и сви који ту беху. Олива је, међутим, дуго пловила у скрињи с дететом, и трпела најачу глад и муке друге, и кад већ „како мртва с дитићем лежаше“, онда

„скриња близу к Риму припливала бише,
„како историја у истину пише:
„гди се Тевер рика с морем измишала,
„туде бише скриња с Оливом пристала“.

Две „старице“ које су пролазиле туда, опазе скрињу, извуку, нађу Оливу у њој обамрлу с дететом, понегују их мало, и задрже у својој кући у Риму:

„старице држаху Оливу како кћер,
„Олива старице сваку како матер“.

Тако потраја три године. Краљ, међутим, жалио је једнако за Оливом, и кајао се што је учинио „смртни грих“ спаливши матер; напослетку се реши да иде у Рим на проштење „светому оцу

папи". Цар римски, којем краљ јави свој долазак, нареди да се учине велике припреме за дочек краљев („да се све улице које су нечисте, по граду помету и липо очисте", како се то каже у спеву). По тим припремама, чују за долазак краља кастиљског и оне две старице у којих је Олива била, и јаве јој ко долази. Олива онда, на дан краљева доласка, обуче сина краљевски, изведе га да види свечаност, покаже му краља „од Кастиље", који је био сав у црнини, и каже му: „ово је отац твој", а сутрадан упути га право краљу и научи шта ће му рећи. Син оде, изиђе пред краља, који је с царем био заједно у дворани, каже му ово:

„...Мајка моја кâ ме је послала,
„сама с старицама дома је остала,
„рекла ми је да си ти прави отац мој,
„а да ја једини синак јесам твој".

Краљ, чудећи се овој појави и лепом детету, пошље једног слугу да иде за њим и разабере чије је. Слуга дође до куће где је Олива становала, Олива му каже да ће доћи сутрадан у двор. Дође, и цару римском каже пред краљем кастиљским:

„Ја јесам ваша кћи именом Олива,
„по божјој милости јесам досад жива,
„и ово јест мој син ки стоји при мени
„краља кастиљскога јединорођени".

Општа радост услед тога; и после великог весеља и светковине, краљ се врати у Кастиљу с Оливом и дететом.

Ко је овај спев саставио, не стоји у њему записано, ни у наслову ни иначе. Кукуљевић помиње, не казујући одакле то зна, да је спев „од Крсте Ивановића, попа из Котора".[1]) То исто каже и

[1]) *Kukuljević*, Bibliografia hrvatska, стр. 115.

.Љубић, који саопштава и извесне биографске податке о писцу: Ивановић је био врло учен свештеник (из Будве а не из Котора), писао је талијански и српски, спевао је сем *Života od Olive* још и песме о ципарском и критском рату, итд.[1]

Али, и ако Кукуљевић и Љубић означавају Ивановића као писца нашега спева, *Život od Olive* ипак, по свој прилици, није оригинално дело наше књижевности. Већ по неким местима самога спева то се види; на оном месту н. пр. где се прича како је кастелан смислио да обеди Оливу за крађу пехара, има овај стих:

„како нам латинска историја прави“,[2])

и тај стих („правити“ овде, као и врло често у далматинској књижевности, значи „рећи, казати“) очевидно казује да је оригинал нашега спева нека „латинска (ово може значити и: талијанска) историја“. А после, то се још боље види кад се садржај нашег спева пореди са садржајем талијанских делâ о Оливи, која смо у уводу поменули; из тог поређења излази да је наш спев само превод талијанског спева *Historia de la regina Oliva.*

Ја нисам имао у рукама овај талијански спев, који се, у дужим и краћим версијама, налази у рукописима неких талијанских библиотека или у издањима врло ретким[3]) до којих, поред свега тра-

---

[1]) *Ljubić,* Dizionario biografico degli uomini illustri della Dalmazia, Vienna, 1856. стр. 178 (овде се не помиње *Život od Olive* и каже се: egli poetava... sul principio del 1600, што је погрешно); *Ljubić,* Ogledalo knjiž. poviesti jugoslov. II, 405. — Љубић је ове податке, како сам каже, узео из Апендинија (по овоме је јамачно и Кукуљевић саопштио име писца нашег спева); Апендинијево дело *Memorie spettanti ad alcuni illustri uomini di Cattaro* (Ragusa, 1811) нисам имао у рукама.

[2]) В. стр. 20 издања од 1889.

[3]) В. о тим ркп. и издањима *H. Suchier,* наведено дело, стр. XLVI и XLVII увода.

жења, нисам могао доћи[1]; што ипак закључујем да је наш спев само превод овог талијанског, то чиним на основу анализа које су о њему и његовим прерадама дали Веселовски,[2] Д'Анкона[3] и Сухир[4]: први излажући опширно садржину приказања о св. Уливи *(Rappresentazione di Santa Uliva)* које је само драматизација спева,[5] други означавајући укратко општу легенду о истој светици, трећи причајући укратко садржину саме *Historia de la regina Oliva*. По тим анализама види се јасно, најпре, да наш *Život od Olive* садржи ону версију приповетке о девојци без руку која се налази у старој талијанској легенди о св. Оливи, и која има нарочите карактеристичне моменте и специално компликовану садржину, којом се тако одликује од свих осталих версија наше приповетке. Док у осталим версијама (реч је о првом типу) девојка има да претрпи само гањање од стране очеве који хоће да је узме за жену, и гањање од стране свекрве кад роди и кад је ова, подметањем лажних писама, отера од куће: у овој версији, она има још неколико других претходних гањања да претрпи, од оних који убију краљево дете па њу за убиство обеде, као и од оних који јој подметну

---

[1]) Ни једно издање ове књиге нисам нашао у бечким библиотекама дворској и универзитетској.

[2]) *Wesselofsky,* Novella della figlia del re di Dacia, увод стр. XIV и даље.

[3]) *D'Ancona,* Sacre rappresentazioni dei secoli XIV, XV e XVI, 1872, vol III., стр. 236 и даље.

[4]) *Suchier,* Oeuvres poétiques de Philippe de Remi sire de Beaumanoir, I, стр. XLVII увода.

[5]) *Suchier,* наведено дело, стр. XLVI: „C'est d'après ce poème *(Historia de la regina Oliva)* que notre histoire a été dramatisée sous le titre de *Rappresentazione di Santa Uliva*".

посуђе па њу обеде да је украла; има да неколико пута буде бачена на море, итд. А после, по тим анализама се види да се наш спев слаже са талијанским спевом и приказањем не само у главним цртама које карактеришу версију Оливе уопште, него и у специалнијим моментима, у детаљима још, који остају непокварени и неизмењени, тако да ми можемо закључити да је то слагање оригинала и (можда мало слободнијег) превода. И у спеву и приказању талијанском, као и у нашој приповеци, Олива је кћи цара римског Јулиана, и ту, његова жена на самрти препоручује му да се доцније ожени само лепом као што је и она[1]); и ту, Олива одсече себи руке и пошље их оцу покривене чохом[2]); и ту је отац отера у планину и нареди слугама да је убију а ови се смилују па јој опросте живот; и ту је нађе краљ, и баш краљ каталански као и у нас[3]) у лову, и доведе себи у двор за дадиљу новорођеног сина[4]); и ту се заљуби у њу један „барон" који јој створи ону исту аферу с краљевим дететом као и кастелан у нас, због које је отерају; и ту је, после, на другом месту, обеде за крађу, и опет баце у ковчегу у море (њој, међутим, израсту руке тако исто милошћу Богородице као и у Ивановићеву спеву); и ту је,

---

[1]) *Wesselofsky,* стр. XIV и даље: царица тражи од цара „di non torre sposa se non fosse come lei vaga, onesta e graciosa".

[2]) *Suchier,* стр. XLVII: Quand son père lui parle de la beauté de ses mains, ... elle (Oliva) les fait couper pour les lui envoyer enveloppées dans un drap...

[3]) *Suchier,* стр. XLVIII: Le premier roi qui rencontre Oliva dans la forêt est roi de Catalogne dans les poèmes épiques, mais roi de Bretagne dans les drames.

[4]) *Wesselofsky,* наведено место: краљ је доведе „a corte per esser balia di figliuol della corona".

најзад, кад ковчег доплови до обале, изваде и поклоне краљу од Кастиље[1]), и ту се њој, као краљици кастиљанској, одигра потпуно иста интрига која и нашој јунакињи, наиме она са писмима о њеном пороћају, свраћањем гласника краљици-матери, опијањем гласника, променом писама, спаљивањем друге место ње, итд., и то још са свима карактеристичним појединостима (краљ с којим зарати Оливин муж је *наварски* краљ; Олива роди сина[2]), итд.); и ту она, кад дође у Рим, буде примљена од две старице, а за њом дође краљ кастиљски на покајање што је матер спалио; и ту је, напослетку, сцена познања као и у Ивановићеву спеву.

Сви се, дакле, моменти Ивановићева спева, и главни и споредни, налазе и у талијанском спеву и приказању[3]); сви су још и истим ре-

---

[1]) *Wesselofsky*, навед. место: „...la portano in dono al gran re di Castiglia...“

[2]) *Wesselofsky*, навед. место: Олива роди „un bel bambino“.

[3]) Разлике неке ипак смо опазили; само, како ми нисмо у могућности да непосредно поредимо наш спев с талијанским спевом него на више места морамо да га заменимо талијанским приказањем (које такође непотпуно познајемо), то не знамо да ли те разлике не долазе можда и отуда што се и само приказање разликује од спева, или можда и отуда што и спев има неколико различних краћих и дужих редакција, или сл. Тако н. пр. у Ивановића Олива поврати руке у скрињи, на мору, а у талијанском приказању, то бива у шуми, у планини (не знамо како је у талијанском спеву); вероватно да се овде приказање разликује и од талијанског спева а не само од нашег, и да је ова различност дошла зато да се избегну техничке тешкоће при извођењу таквих ствари на позорници. Или н. пр. онај што обеди Оливу за крађу пехара у Ивановића је „каштелан“, а у приказању (у талијанском спеву не знамо како је) је то поп (prete Mariotto) као што је цела та сцена у манастиру а не у граду; овај мотив о рђаву попу, који је у нашег побожног свештеника Ивановића замењен мотивом о рђаву кастелану, можда је тако исто замењен и у којој (вероватно познијој) редакцији талијанског спева (ми, у осталом, и не знамо с које је редакције Ивановић преводио), итд.

дом испричани[1]); детаљи чак, имена лица и места на пример, понављају се и у нас и у талијанским делима с потпуном тачношћу, и слагање Ивановићева спева и спева талијанског је онако како је слагање превода и оригинала. Додајмо још да оба спева, наш и талијански, имају у главном исти наслов (наслов: Povist od života kraljice Olive је скоро чист превод наслова: Historia de la regina Oliva), да су оба у стиху и слику, и онда можемо, скоро потпуно сигурно, закључити да је наш *Život od Olive* превод (можда и са неким сићушним изменама) *Historia de la regina Oliva*, коју је неки непознати писац написао у XV веку или још раније.

---

[1]) Само смо на једном месту опазили промењен ред: у нас Олива поврати руке пошто буде отерана због краље, а у приказању то бива пре овога; али како је у спеву?

II.

ПИСАНА КЊИЖЕВНОСТ; ДРУГИ ТИП.

Миракули славне деве Марие. — Чудеса пресвете Богородице (Амартолон сотирна).

Други тип приповетке о девојци без руку налази се у писаној југословенској књижевности у две версије: једна у глагољским споменицима, друга у ћириловским, једна дакле у хрватској књижевности, друга у српској и бугарској.

Почнимо са хрватском версијом, која је старија.

Она се налази у једној штампаној глагољској књизи која носи наслов: *Миракули славне деве Марие* и која је, како држи Иван Брчић што је књигу пронашао и описао,[1] штампана 1507-1509 у Сењу, у хрватском приморју, у глагољској штампарији Гргура из Сења.[2] У тој књизи, има, као XI „миракул“ по реду, једна легенда која је сушти други тип наше приповетке, и то је она

[1]) *Ivan Brčić,* Njekoliko staroslavenskih i hrvatskih knjiga, što pisanih što tiskanih glagolicom, kojim se u skorašnje doba u trag ušlo (*Rad*, knj. LIX, стр. 169).

[2]) Други, непотпуни (без 42 прва листа) примерак исте књижице описао је Г. И. Милчетић у својим *Prilozima za literaturu hrvatskih glagolskih spomenika* (*Starine,* XXIII, стр. 38—153; специјално о овом, стр. 84—86). По садржају примерка како се у овом опису саопштава нема оног „миракула“ о којем ће овде бити реч.

коју је Г. Т. Маретић, као што смо раније рекли, штампао.[1])

Сем овога споменика, можда се наша приповетка налази и у једном још старијем споменику глагољском, и то рукописном, у такозваном Иванчићевом зборнику који је Г. Иван Милчетић подробно описао.[2]) У том зборнику, на л. 94 а - 122 б, има 19 чудеса Богородице под насловом *Чудеса блажене диви Марие*, и та чудеса имају „исто врело" са онима из штампане Брчићеве књижице: текст њихов је, и ако нешто развученији, у главном исти који и у Брчића.[3]) Г. Милчетић није побројао која су чудеса у овом зборнику, нити ставио почетне ставове њихове, те, према томе, не знамо да ли се и овде налази оно које нашу приповетку представља, кад се налазе и друга која су у Брчићевој књижици.

Садржина овога „миракула" или „чуда" у главном је она коју смо дали излажући у уводу други тип наше приповетке. „Цесар франачски и римски" ожени се по други пут, и узе жену „ка бише штимана најлипла жена на свити"; ова, суревњива на лепоту своје пасторке, за коју свет говораше да „оће бити липла од ње", нареди да се отера у „пустињу" и да јој се руке одсеку, што се и учини. Син једнога „херцега" нађе је ту, доведе кући, узме за жену. Сад настаје одлазак херцегова сина од куће, не у рат него на „бодеж" (турнир) на који цар позива; жена му за то време роди „два сина липа". Јаве му то; одговор његов

[1]) *Arch. f. slav. Phil.* VI, 428.

[2]) *Milčetić*, стр. 40—79.

[3]) *Milčetić*, стр. 84—92. Писац наводи упоредо текст некојих чудеса из Брчићеве књижице и из Иванчићева зборника.

промени краљица-мађеха, и заповест дође да се убије млада херцегиња и њен пород. Херцегињу с децом отерају понова у пустињу; један се „ремета“ брине о њој. Појави се Богородица с анђелима, поврати јој руке. Млади херцег тражи по повратку своју несрећну жену, нађе је у пустињи, и (доста је било „време од млчања“) она му се каже ко је; онда обоје оду у госте њеном оцу. Цар „учини сажгати“ рђаву мађеху.

Који је извор овом „миракулу“? На наслову Брчићеве књиге не стоји име писца из којега је она преведена, нити да ли је она уопште преведена. Они који су се овом књигом бавили, нису нашли тај извор, али су одмах претпоставили да је она превод из латинског или талијанског. Иван Брчић, описујући је, додаје ово: „по прилици биће ову књижицу из латинскога или талијанскога превели њеки...“,[1] а Г. Иван Милчетић: „тко је ове миракуле сложио или превео, не умијемо казати; оригинал је без сумње латински или талијански“.[2]

Ја сам нашао извор у талијанском делу које у уводу поменусмо *Miraculi de la gloriosa verzene Maria*, и то у 11. глави *Come la gloriosa verzene Maria ca(m)pa da molte insidie una fiola de uno imp(er)atore ala quale li era state tagliate le mane* коју такође поменусмо, и у којој се налази наша приповетка. Глагољски текст наш превод је ове главе, као што се може видети из следећих ставова с почетка:

Чте се в никој короники да, ва време в ко бише престављено цесарство римско кралевству франачкому, господоваше тада један цесар ки имише своју жену, ка бише

[1]) *I. Brčić*, Njekoliko staroslav. i hrv. knjiga (*Rad*, LIX, 169).
[2]) *I. Milčetić*, Prilozi (*Starine*. XXIII, 86).

носећа, ка по том породи једну липу хћер. И в том породи, за велику бољезан ку имише, та краљица примину од сега свита итд.[1])

Legesi i(n) una certa cronicha che nel te(m)po nel q(ua)le fo tra(n)slatato el rom(an)o imp(er)io al re de Francia, regnaua uno i(m)p(er)atore el quale hauea una soa don(n)a gravida. Quella uene(n)do al te(m)po del parto, si parturi una bella fiola. Et in q(ue)sto p(ar)to la imp(er)atrice, p(er) lo gra(n)de dolore ch'la stri(n)se, passo di q(ue)sta uita i(n) pace etc.[2])

Пређимо сада на српску версију.

У хрватској књижевности нашли смо други тип наше приповетке само међу делима у којима се износе чудеса Богородице: и у српској књижевности наћи ћемо га само међу таквим делима. То је случај, као што смо и по уводу могли видети, и са страним књижевностима, што је и природно у осталом: како у овом типу девојци исцели одсечене руке само Богородица а не ко други, то је приповетка о том чудотворном исцељењу одмах употребљена да увелича богату легенду Богородичину, да умножи број чудеса њених, и тако и остала само међу овима.

И каогод што смо у хрватској књижевности нашли други тип наше приповетке само као превод, тако ћемо га исто наћи као превод и у српској књижевности. Свега два дела, видели смо, има у страним књижевностима која садржавају овај тип приповетке: једно смо нашли као оригинал хрват-

---

[1]) В. Маретић, Archiv VI, 428. — Текст је штампао Г. Маретић латиницом.

[2]) В. *Miraculi de la gloriosa verzene Maria,* capitulo XI, у издању од 1475; препис овога почетка учињен је по примерку који се налази у Британском Музеју у Лондону. У новијем издању *Li Miracoli della Madonna* (Urbino, 1855), правопис је данашњи; у том издању је наш „миракул“ означен као „capitolo X“; Д' Анкона (*Sacre rappres.* III, 235—250) наводи наслов и број главе по овом доцнијем издању.

ској версији, друго је остало да буде оригинал версији српској. То је оно Агапијево *Βιβλίον ὡραιότατον καλούμενον Ἁμαρτωλῶν σωτηρία*, које у свом трећем дêлу садржи Чудеса Богородична, и, као једанаесто међу овима, нашу приповетку, и за које се одавна зна да је преведено у нас.[1])

Прегледајмо преводе овог дела у нас.

Ово дело светогорског монаха Агапија[2]), које је штампано први пут 1641, одиста се налази преведено у српско-словенској књижевности;[3]) превео

[1]) Видети *Šafarik*, Gesch. d. südsl. Lit. III, 212; *А. И. Соболевски*. Переводная литература московской Руси XIV—XVII вѣковъ (Сборникъ отд. русск. яз. и словесн. И. А. Наукъ, томъ LXXIV, СПб, 1903), стр. 336—338.

[2]) Ово је познати Агапије Ландос или Кривћанин, писац неколико вулгарно-грчких дела религиозне садржине. По Крумбахеру (*Krumbacher*, Gesch. der bys. Lit., 1897, стр. 184, 199, 202, 869, 903) његова су дела: *Νέος παράδεισος*, штамп. Млеци 1641, где су животи светаца понајвише из Метафрастове збирке; *Γεοπόνικον*, штамп. Млеци 1647; *Καλοκαιρινή*, штамп. Млеци 1657; (*Νέον*)*ἐκλόγιον*, 1679, где су такође животи светаца; што се тиче дела *Ἡ τῶν ἁμαρτωλῶν σωτηρία*, Крумбахер га сматра као III део поменуте књиге *Νέος παράδεισος*. По каталогу грч. ркп. у св. Гори од Сп. Ламброса (*Spyr. Lambros*, Catalogue of the greek mss. on Mount Athos, Cambridge, 1895 и 1900, I и II св., под бр. 5670, 2799, 4462, 1602, 1351), његова су дела (вероватно се нека од њих или сва налазе у напред поменутим): *Ἀκολουθία τῶν ὁσίων πατέρων ἡμῶν Ἰωάσαφ καὶ Βαρλαάμ*, ркп. у ман. Пантелејмону; *Λόγοι, Περὶ ἐξομολογήσεως ἀρχιερέως, Εὐχαὶ*, све ркп. у ман. Доксејарију; *Βίος καὶ πολιτεία τοῦ ὁσίου καὶ θεοφόρου πατρὸς ἡμῶν χριστοδούλου*, ркп. у ман. Каракалу; *Βιβλίον καλούμενον μέγας θηκαρᾶς*, ркп. у ман. Симопетру; сем тога, још ово наше о чудесима Богородице: *Ἐκ τῶν ὑπερφυῶν θαυμάτων τῆς ὑπεραγίας δεσποίνης ἡμῶν θεοτόκου καὶ ἀειπαρθένου Μαρίας*, ркп. у Иверском манастиру, датиран 1639. В. још о Агапију и раније помињана дела Веселовског (III глава), Д' Анконе (стр. 317, 318), Сухира (стр. L); тако и *Ch. Gidel*, Etudes sur la litt. grecque moderne, 1866, стр. 289.

[3]) У југосл. књижевности има можда од Агапија преведен и његов спис о Јоасафу и Варлааму (в. горњу примедбу): в. *Св. Вуловић*, Опис слов. ркп. соф. библ. (Споменик, XXXVII, 1900), ркп. бр. 83, рецензије срп. бугарске: „**Житие и жизнь... Иѡасафа сына царя индискаго, съписа се ѿтъ ...Иѡанна Дамаскина, тьлькован бысть на простомъ езикомъ ѿтъ Ѩгапиѩ инока**“ („прост језик“ овде вероватно значи: „вулгарно-грчки“; в. горњу примедбу); затим, *Е. Спространовъ*, Описъ на ржкоп. въ библ. при рилския манастиръ, София 1902, стр. 114, где се у ркп. 4|9 (60) налази исто дело (ркп. је „новобългарски“).

га је, како у многим рукописима стоји забележено, Самуило Бакачић,[1]) опет један светогорски монах, познат преводилац иначе, и то, како се из неких рукописа такође види, 1693 први пут у целини, а 1688 трећи део његов који садржава Чудеса. У нашим рукописима, ово дело, које је било врло популарно у нас, налази се или цело, или само трећи део његов где су Чудеса (не увек сва). Како, из појмљивих разлога, нисам увек видео све те рукописе а помени о рукописима ван Београда нису увек потпуни, то не знам да ли се у свима рукописима налази наша приповетка; ја ћу их ипак све набројати, назначујући увек како стоји с приповетком. Сем тога, ја ћу овде на исти начин набројати и оне рукописе Амартолонâ или Чудеса Богородичних за које не знамо да ли садрже дело Агапија или кога другога писца; они могу садржавати Агапијево дело, јер је, прво, ово било врло популарно, а друго, ти рукописи по времену постанка млађи су од Агапијева дела и његових првих превода.

Тих рукописа, који су сви српске рецензије, има тринаест, и то четири „Амартолона“ и девет „Чудеса“; ми ћемо их поређати хронолошки, најпре једне па друге:

а). Ркп. патриаршиске библиотеке у Карловцима, писан 1693, на хартији, fol., л. 456; описали га Шафарик и Г. С. Новаковић. Садржи, по кратком опису њихову у којем нису наслови забележени,

---

[1]) О овом преводиоцу и другим његовим преводима, в. Соболевски, навед. дело, стр. 334, 336—8, где: „Южнорусскій выходецъ аѳонскій монахъ Самуилъ Бакачичъ, переводчій на славянскій языкъ *Ἁμαρτωλῶν σωτηρία* и Мессію Правдиваго, Галятовскаго, перевелъ и *Θησαυρός* (Дамаскина Студита), итд.“

Агапијево дело („des Agapius Cretensis Werk ἁμαρτωλῶν σωτηρία“), не знамо у чијем преводу, можда Бакачићеву; и има сва три дела, прва два дѐла су на л. 1—334, трећи од л. 335 до краја. Ван сумње, у њему је наша приповетка, као 11 чудо.[1])

b). Ркп. К. С. Академије Наука под бр. 103 (295), писан 1697 како је на наслову забележено, на хартији, 4°, л. 416. Наслов: „Книга красна глюма Амартолон сотирна, си юстъ грѣшних спѣние, сложена ѿ Агапиа инока въ Стой Горе Адонской постившаго (с)е грчаски езикомь, нина же ѿ іеромонах Самоуила Бакачича ѿ езика грчаскаго на езикь словенски преведена въ тоиже Стои Горе Адонской въ скитах сти и правение Аинни. Написа же се сиа книга въ лѣ ѿ родаства Хва ѫ а҃. х҃. ч҃. з҃. припрославленной прсно дѣве и бци и влчци въсее твари“. Као што се по наслову види, овај ркп. садржи такође сва три дѐла Агапијеве књиге: први је на л. 1—160, други на л. 161—302, трећи на л. 303—416. Трећи део има наслов: Чудеса преславніе и прблсвеніе влчице наше бце и приснодѣви Марие; има чуда 69 (последње није свршено), колико и у оригиналу, и она иду истим редом којим и у овоме. Наша приповетка је у чуду 11; наслов њен: Ѿ црици франакои еиже ѡсеченіе руце исцели всесилна влчца; почиње: „Беше въ франки неки царь въдовица по первои жене; са нею же родиси едино женско ѿроче; по семъ приде ва втори бракъ, и поють женѹ

[1]) *Šafarik*, Gesch. d. südsl. Lit, III, 212. Шафарик погрешно сматра Чудеса Богородична која су у овом ркп., као засебно дело: „Das Hauptwerk reicht nur Bl. 1—334 und von da an bis Ende folgt eine Darstellung der Wunderwerke der hl. Jungfrau Maria“. Шафарик додаје да се први део Агапијеве књиге налази „auch in einer andern Abschrift aus dem XVII Jahrh. in Fol. da“. — *Ст. Новаковић*, Примери књиж. и јез. ст. и срп. слов. Београд, 1889, стр. 480. Г. Новаковић додаје да је по запису овога ркп. ово дело преведено „Самоуиломь дасклаомь“.

толико краснꙋ ꙗ҃ не обреташе се ва државе є҃ дрꙋга по҃бна ѥй въ красоте".[1]) — Текст приповетке какав је у овом ркп. слаже се с оригиналом, као веран превод.[2])

c). Ркп. ман. св. Тројице, писан такође 1697, у 8°, л. 504; описао га Г. М. Вукићевић. Наслов је исти који и у ркп. *b*: **Книга красна гл҃ема Ѧмартолоѧ҃ сотїрїа**, итд. (само је Г. Вукићевић забележио: **нѣкє** место: **н҃ нꙗ**); преводилац је Бакачић. Ркп. садржи такође сва три дела Агапијеве књиге, и то прва два дела на л. 1—352, а трећи, где су Чудеса, на л. 353—504. Трећи део као да није потпун; Г. Вукићевић напомиње да је последње „**чюдо еже бисть въ Синаи, егда ѿцы ѡскꙋдѣнїа ради хлѣбнаго хотахꙋ да ѡставеть монастирь и ѿидоуть ѿꙋдꙋ**", а то је (број чуда није у опису забележен), по свој прилици, чудо 27. У том случају, ркп. садржи нашу приповетку.[3])

d). Ркп. манастира Ораховице, који помиње Владимир Красић. Како он за овај ркп. каже само ово: „Амартолонь, књига српске реценсије", то не можемо рећи да ли је ово дело Агапијево, ни да ли је цело, ни да ли се у њему налази наша приповетка.[4])

---

[1]) *Љ. Стојановић* (Каталог ркп. и ст. штамп. књига С. К. Академије, Београд, 1901, стр. 171) ставља овај ркп. погрешно у XVIII век.

[2]) У оригиналу (*Βιβλίον ὡραιότατον καλούμενον Ἀμαρτωλῶν σωτηρία*, изд. млетачко, 1840) приповетка носи наслов: *Περὶ τῆς βασιλίσσης τῆς Φραγκίας ἧς τὰς κεκομμένας χεῖρας ἰώτρευσεν ἡ παντοδύναμος Δέσποινα*, и почиње: *ἦτον εἰς τὴν Φραγκίαν τις βασιλεὺς γηρευόμενος ἀπὸ τὴν πρώτην γυναῖκα, μὲ τὴν ὁποίαν ἔκαμεν ἕνα θηλυκὸν παῖδα πολὰ ὡραιότατον, καὶ τὸ ὠνόμαζε Μαρίαν. Ὅς τις ἦλθεν εἰς δεύτερον γάμον καὶ ἐπῆρε τὴν ὡραιοτέραν γυναῖκα, ὁποῦ νὰ εὑρίσκετο εἰς τοὺς τόπους του.* У нашем ркп. изостављено је *πολὰ ὡρατιότατον καὶ τὸ ὠνόμαζε Μαρίαν.*

[3]) *М. Вукићевић*, Из старих рукописа, Сарајево, 1901 (из Гласн. зем. муз. XIII, 1901), стр. 66. — И Г. Вукићевић држи да су Чудеса ван дела: „рукопис се састоји из два дијела: *Амартолон Сотирија* захваћа 44 свежња или 352 листа, а даљих 19 свежања садрже *Чуда свете Богородице*".

[4]) *Вл. Красић*, Опис манастира Ораховице (*Летопис*, 143, стр. 77).

e) Ркп. ман. Малог Врдника, писан 1688, на хартији, 4°, садржи само Чудеса Богородице; описао га Шафарик. Дело је Агапијево, преводилац је Бакачић; то бележи сам Шафарик. Колико чуда садржи, није нам познато, као ни то да ли се наша приповетка међу њима налази.[1])

f). Ркп. К. С. Академије Наука под бр. 113 (265); то је зборник, XVII века, на хартији, мале 4°, л. 235, врло читко писан. На л. 97 а почињу **Чꙋдеса прѣстые влчице нашеѥ бце и прно дбы Марїа**, ѿ **грьчьскаго ѥзыка на словенскїи прѣведенаа**. Има чуда 69 (ово последње није свршено); она иду истим редом којим и у ркп. под *b* поменутом. Ни писац ни преводилац нису поменути; текст је, с неким малим изменама, једнак с нашим ркп. под *b*, те је по томе јасно да овде имамо Агапијева Чудеса у преводу Бакачића. Као 11 чудо је наша приповетка: **Ѡ црєвнѣ франьчьскои єиже ѿстѣчены рꙋцѣ оуврачева вьсесилнаа влчица чꙋдаі**; почиње: „**Бѣ вь франкїи нѣкїи чрь, вдовьць по женѣ прьвои, сь нѥю же сьтвори єдино женска поли дѣте зѣло красно, и именова є Марїамь**“. И овај текст је потпуно веран оригиналу као и онај под *b*, и још више; оба су, додајмо, из XVII века.

g). Ркп. К. С. Академије Наука под бр. 104 (264), писан 1714 у Сарајеву, на хартији, 32°, л. 158; на првом листу једва се може од наслова прочитати „...ѿ **грьчьскаго езика на словенски преведена** ѿ

[1]) *Šafarik*, Gesch. d. südsl. Lit. III, 211. — Како је Шаф. мислио о важности овог дела, види се по овој примедби којом пропраћа ркп.: „Nur als ein Beispiel dass die chilandarische Uebersetzungsfabrik nicht aufgehört hat bis auf die neueste Zeit, wenn gleich in sehr untergeordnetem Masse, thätig zu sein, führe ich dieses sonst eben nicht wichtige Produkt eines spätern Verfassers (Agapius, Mönch auf Athos, florirte 1641) und eines noch spätern Uebersetzers an“.

еромонаха Самоила Бакачића въ Светѣи Горе Ѧдонскоі"; то је дакле Агапијево дело у преводу Бакачића. У њему су само Чудеса Богородична, 21 на број, која се сва налазе и у рукопису под *b*, само сасвим другим редом уписана. Наша приповетка стављена је као прво чудо; наслов: Повѣстѫ о дѣцѝ цр҃к... дѫщѣри еиже ѹсече... рѹц... исцѣлѝ ста҃а бц҃а; почиње: „Бѣше въ фран҃цѝ некѝ цр҃ь благочьтивь, имее дащерѫ дѣцѹ, вѣл҃мѝ краснѹ; ѹмарши же ѝти ее, поеⁱ оц҃ѫ ее цр҃ѫ дрѹгѹю женѹ севѣ толико краснѹ тако не обрѣташе дрѹга такова ва тране тои". Као што се види, по овом почетку и наслову, текст овога ркп., који је из XVIII века, разликује се од онога у ркп. под *b* и *f* и удаљује се од оригинала више него ови; превод Бакачићев, дакле, претрпео је овде јаче измене, тако да можемо посумњати и да ли је ово његов превод (и ако је његово име означено као име преводиоца) а не који други нов.

h). Ркп. библ. ман. Рила под бр. 3/27 (73), л. 278, садржи само Чудеса Богородице; описао га Г. Е. Спространов. Писан је 1715, како изгледа према оном што је на крају забележено: „Ѧга҃пїа грѣшна҃го е҃рмонаⁿ въ лѣто҃ а҃.ѱ҃.е҃.ї҃ (1715)"; Чудеса има 77, дакле 8 више но у Агапија; према поменутој белешци о Агапију јеромонаху (описивач додаје за њ: „хилендарски братъ"), ово може бити Агапијево дело, с извесним допунама. Не знамо да ли се наша приповетка овде налази.[1])

i). Ркп. библ. ман. Рила под бр. 3/28, л. 275; описао га Г. Е. Спространов. Садржи Чудеса Богородице, 123 на број; преписивао их је „моисеи

[1]) *Е. Спространовъ*, Описъ на ржкописитѣ въ библиотеката при рилския манастиръ, София, 1902, стр. 75.

ієромо^х“ године „҂ ѕ.с.к.ѕ.“ (1718). Да ли је и ово Агапијево дело или које друго, не знамо; тако исто, ни да ли је овде и наша приповетка.[1])

j) Ркп. библ. ман. Хилендара под бр. 390, л. 345, 4°, писан 1725; описао га О. Сава Хиландарац. Наслов: Чюдеса нашее богородице. Ништа више не знамо о овом ркп.[2])

k). Ркп. Народне Библиотеке у Београду, под бр. 506 (558), писан 1752, на хартији, 8°, л. 145. То је зборник један у којем су, на л. 63 а—114 б, Чудеса Богородична, 12 на број, с насловом, колико се види на почетном оштећеном листу: „преве̑ на ѿ грчаскаго... словенй ѿ иеромона са... ... чича ва ст^е и горе атон...“; ова Чудеса су, као што се види, Агапијева а у преводу Бакачићеву. Наша је приповетка стављена као прво чудо; наслов: „...ст ѿ девйцй цар... же ѹсечение рѹце“; почиње: „Беше в Францй̑ некй цр̑ь ... очастйвй̑ иже имее даіерѫ дѣцѹ, велл.... Марйа̑; ѹмарши же матери еей̑, пое^т ѿцѫ ее цр̑ѫ дрѹгѹю женѹ себѣ̑ толико краснѹ іако не обретат се дрѹга такова ва т^ране тои“. По овоме се види да је текст овог ркп. различан од онога у ркп. под *b* и *f*, а скоро једнак с оним у ркп. *g* (из XVIII века су оба); и овде је, дакле, Бакачићев превод претрпео јаке измене, ако је уопште овде његов превод. — Додајмо да је овај ркп. онај исти који Вук помиње у својим „Примјерима српско-словенскога језика“ и по којем укратко препричава нашу приповетку.[3])

---

[1]) *Сиространовъ*, наведено дело, стр. 76.

[2]) *Sava Chilandarec*, Rukopisy a starotisky chilandarské. V Praze, 1896, стр. 77.

[3]) В. С. Караџић, *Скупљени грам. и полем. списи*, III, 387—389. Поредивши Вуков опис рукописа са самим ркп., као и са описом који

l). Ркп. Нар. Библ. у Београду, бр. 604 (375), fol., писан почетком прошлог века (1823); преписивач Јован Теодоровић. Садржи *Чудеса пресвјатија богородици*, 69 на број; после тога, житије св. Василија у стиховима, итд. Ово је прост препис (нешто у јужном наречју) из В. Ракића (в. ниже); садржи дакле Агапијево дело. Наша приповетка је у чуду 11; наслов: *О исцеленију рук царице Галов;* почиње: „Био е у Галии неки цар кои обудовле првом женом коа му е родила једну шћер весма лиепу и нарече јој име Мариа".

m). Ркп. свештеника Н. Н. из Каменице (окр. нишки), из 1861, на народном говору с елементима црквеног и бугарског језика. То је зборник (молитве за исцељивање, и др.) у којем се налазе и *Чудеса Богородична превдени от книга нарицаемаја грешником спасение.* О овом ркп. јавио ми је ово што забележих Г. Др. Тихомир Ђорђевић. Нема сумње да су Чудеса у овом ркп. узета из Агапијева дела. Не знамо да ли садрже нашу приповетку.[1])

даје Г. Љ. Стојановић описујући овај ркп. међу осталима из Н. Библ. (Кат. Н. Библ. стр. 372, 3), нашао сам да је ркп. под бр. 506 одиста овај Вуков. И по Вукову опису, ркп. „осим различнијех молитава и календара..., има 12 побожнијех приповиједака, особито о чудесима матере божје, иза овијех послије календара 1) сказание ѿ конце сего света како хоће бити пред судом, 2) како је Бог створио свијет, 3) сказание небѣ и земли..., 4) слово свете настасие, 5) сказание ѡ бї петки..., 6) сказание ѿ жена, 7) десет заповеди божиѫ, итд."; књига је, затим, и по Вуку, „без правога свршетка", и из 1752. итд.; чак је, по опису Вукову, још и онда, у његово време, био „први лист (на којем почињу Чудеса) одозго предрт".

[1]) Додајмо овде и два ркп. руске реценсије која смо видели, у којима су Чудеса пресв. Богородице, и међу њима и чудо о девојци без руку.

a) Ркп. К. С. Акад. Наука, под бр. 105 (266); из сред. XVIII века, на хартији, 4°, л. 63, и нема наслова (као ни првог листа предговора). У њему су само Чудеса Богородична, 21 на број, а то су Агапијева

Сем у рукописима, Агапијева Чудеса Богородице (а с њима и наша приповетка) налазе се у српској књижевности још и у штампаним књигама; то су:

1) „Чѹдеса пресвѧтыѧ богородици, преведенныя съ греческаго“, од Вићентија Ракића, Млеци, 1808 (II издање, Београд, 1837); иза Чудеса је Житије св. Василија у стиховима и др. као и у ркп. под *l*. Ово је чист превод из Агапија (и предговор је Агапијев преведен); има чуда 69, и иду истим редом као у оригиналу. Наша приповетка је стављена као 11 чудо; наслов: О исцѣленіи рѹкъ царицѣ Галлѡвъ; почиње (наводимо по 11 издању): „Бѣо є҆ ѹ Галліи некій царь, кой ѡбдовѣвши первомъ женомъ коѧ мѹ є҆ родила еднѹ дщерь весма лепѹ и нарече єй име Маріа“. Превод Ракићев, као што се види, независан је од оних у рукописима, и слободнији од оних у ркп. под *b* и *f*.

2) „*Чудеса пресвете Богородице*, с кратким поукама написао игуман Дионисије Миковић“, Сарајево, 1894 (Прештампано из „Бос. Херц. Источника“). Овде има доста Чудеса препричаних по

чуда, и истим редом уписана. Наша приповетка је такође 11-та по реду Текст овога ркп. слаже се потпуно — сем разликâ у рецензији — са текстом ркп. под *b* и *f*.

b) Ркп. Н. Библ. у Београду, под бр. 502 (445), зборник један у којем има прилога и у срп. и руск. рецензији и у нар. говору, писан крајем XVIII и почетком XIX века, на хартији, 16⁰, л. 136. У њему су од л. 99 б—127 б и од 131 б—132 а *Чудеса пресвете Богородице*, која су сасвим друкчија (не само другим редом уписана) од оних у досад поменутим ркп. које смо видели; чуда има 26 (некада их је било више, па су листићи искидани). Као последње чудо је наша приповетка; како су при повезу листови испрметани, то оно почиње на л. 131 а, па се наставља на л. 127 б. а свршетка нема. И приповетка у овом ркп. узета је из Агапија (и ако су остала чуда страна Агапијевој збирци); текст њен је сличан оном из напред поменутог ркп. руске рец., и оних под *b* и *f*.

Ракићу, као што и сам писац казује. Наша је приповетка, по Ракићу препричана, забележена као 16 чудо; с колико је познавања то учињено може се видети по наслову: *О излијечењу руку галилејске (!) царице.*[1])

Кад смо видели све рукописе српско-словенске у којима се налази наша приповетка, пређимо на сам садржај њен, какав је у њима.

„У овој приповијеци — каже Вук за ону која се налази у његову рукопису (*k*) а која, као што смо видели, није ништа друго до наша приповетка о девојци без руку — стоји како је у Француској био некакав благочастиви цар, који је имао врло лијепу кћер, па, пошто му умре жена, он се ожени другом која је такођер била врло лијепа, али јој је пасторка опет била љепша; за то мађеха омрзне на пасторку и наговори слуге да је одведу у шуму и убију, и за свједоцбу да су је заиста убили, да јој руке одсијеку и донесу. Слуге девојку одведу у шуму, али на њезину молбу и на пријетњу светом Богородицом и праведнијем судом смилују се те је не убију, него јој одсијеку руке и однесу царици, а њу онако оставе у шуми; у том, срећом њезином, нагази на њу син некакога кнеза, који је ловио по оној шуми, те је однесе к својему

[1]) Ово су сва дела (и рукописи) у којима се, по мом истраживању, наша приповетка налази у нас; ваљало би још потражити и по оној доста развијеној побожној књижевности у Срба римскога верозакона и Хрвата, не би ли се где случајно нашла. Занимљиво је да ње нема у познатој књизи Матије Дивковића *Сто чудесаа алити зламениаа блажене и славне богородице дивице Марие* (Г. Јагић је био добар позајмити ми свој примерак да га прегледам), ма да је Дивковићево дело доцније од талијанскога *(Miracoli de la gloriosa verzene Maria)* где се наша приповетка налази заједно са осталим чудесима Богородице (Дивковићево дело је из 1611, талијанско из 1475), и ма да је Дивковић знао талијански *(Ђ. С. Ђорђевић,* Матија Дивковић, у *Гласу,* LIII, 66).

двору, и, излијечивши јој руке, ожени се њоме, и послије још, на ново страдање од своје мађехе, дарује јој мати Божија руке, а мађеху јој цар спали«.[1])

Тако Вук прича; а ми бисмо додали још ово, што је Вук скратио. Наша версија у главном је, као што се могло видети већ по Вукову излагању, она иста коју смо познали као хрватску; Агапије, чији је текст у нас преведен, радио је у главном своју приповетку по оној у талијанском делу *Miraculi de la gloriosa verzene Maria*, из којега је она преведена у хрватској књижевности. У нашој версији, дакле, задржани су сви карактеристични моменти који су и у хрватској. Вук није поменуо а треба нам поменути да и у нашој версији, као и у туђим другога типа, јунакиња роди два сина; да мађеха промени писмо којим кнежевић одговара на вест о порођају; да јунакиња наиђе у пустињи на пустињака, који је лепо прими, итд. У нашој версији, додајмо још, причање је каткад мало шире (има и више дијалога у нас), и има два три детаља више (један од њих је тај да јунакиња има своје име: Марија).

У бугарској књижевности имамо нашу приповетку у истом облику у којем у српској, т. ј. у преводу Агапијеве приповетке. Дела у којима се она налази (или бар мислимо да се налази, јер их нисмо имали у рукама) ово су:

1) Ѧмартолон сотириа сиречь грешнимь спасенїе, ркп. ман. Хилендара под бр. 427, у 4°; „писа се грешною рѹкою даниила проигѹмена хиландарца ѹ градь

[1]) *Скупљ. грам. и полем. списи*, III. 388.

ловечь 1768". Овако је овај ркп. забележио О. Сава Хиландарац, који додаје да је ркп. „písma bulharského". Ван сумње, ово је Агапијево дело; да ли цело и да ли је у њему наша приповетка, не знамо.[1]

2) *Чудеса пресвятыя Богородицы* од јеромонаха Хаци-Јоакима Крчовског, штампана у Будиму 1817. Г. А. Теодоров, који ову књигу помиње, додаје да је она „прѣводъ изъ гръцка книга *Ἁμαρτωλῶν σωτηρία* на единъ критски монахъ".[2]) Наша приповетка, ван сваке сумње, налази се овде.

---

[1]) Приметити ваља да је, по овом што је забележено од наслова и др. у овом рукопису, могућно и да је овај ркп. српске реценсије (в. „рѣкою"). Ја га стављам овде у бугарску књижевност како га ставља и онај који га је и забележио.

[2]) *А. Теодоровъ,* Българска литература, Пловдивъ, 1896, стр. 162.

III.

УСМЕНА КЊИЖЕВНОСТ; ПРВИ ТИП.

Версија прва или версија Оливе („Олива“). — Версија друга или версија Манекине („Една царица и две близнарийна“, „Царева кћи овца“). — Версија трећа („Царица са звездом на челу“, „Хаџијина кћи“, „Звездана“). — Версија четврта („Бакарна коза“, „Поп иска да се жени за дштера си“). — Версија пета („Бог чува праведнога“, „Честната попска дъщеря“).

У писаној књижевности југословенској нашли смо први тип приповетке о девојци без руку само у једном делу; у усменој књижевности имамо тај исти тип у овећем броју приповедака, које можемо поделити у пет версија. Ми сад прелазимо на изучавање тих версија, на преглед њихов и испитивање извора њихових.

Само — нека нам је допуштено одмах рећи — ми ћемо у овом испитивању извора каткад стојати на несигурнијем земљишту него досад, нећемо увек имати тако позитивне закључке као код књижевних споменика наших. Теже је испитивати изворе народних приповедака него књижевних дела. Још је то теже у нашој књижевности где има пуно народних приповедака а мало књижевних споменика из којих се оне могу изводити. У овом нашем предмету тешкоћа ће бити још више што ни у страним књижевностима није тај предмет испитан, и ако је доста проучаван; што ни многим страним народним приповеткама није од-

ређен прави књижевни извор, нити је ухваћена генеалошка веза између њих.

Почнимо с оном версијом коју познајемо из писане књижевности; то је версија Оливе.

Има једна народна приповетка која ову версију садржава; то је *Олива*, српска приповетка из Херцеговине.[1]) У тој приповеци, у којој је јунакиња Олива, кћи римског „краља", имамо исту историју коју и у *Životu od Olive hćere ćesara Juliana*, потпуно исту, која се често до ситница слаже, с малим неизбежним вариацијама наравно. У њој имамо родоскврну љубав очеву према кћери, сечење руку, терање у планину, налажење од стране краља, нападање кастелана (у приповеци: „ценерала") на Оливу и бацање њено у „сандуку" у море, обећивање за крађу од стране другог кастелана („ценерала") и поновно бацање у море, повраћање руку, долазак Оливе код новога краља, женидбу краљеву њом, полазак у рат, порођај, промену писама од стране краљице-матере, спаљивање грешнице и њеног детета место Оливе и краљевског сина, поновно бацање на море у скрињи, краљев повратак из рата, спаљивање краљице-матере и разорење манастира, долазак краљев у Рим и састанак с римским краљем, познање преко сина којег Олива пошље краљевима у двор, срећан састанак Оливе с мужем и оцем, најпосле. И сви су ти моменти изведени као и у *Životu od Olive*, истим редом[2]) и

---

[1]) *Босанска Вила*, 1893, стр. 113

[2]) На једном месту ред је у приповеци покварен: кад, после промене писама, отерају Оливу, прича се најпре како су Оливу примиле у Риму „две сестре", па онда како се краљ вратио из рата и како је спалио матер; у спеву је обратно.

на исти начин као и тамо. Чак су и поједини детаљи спева одржани у приповеци. Олива — да наведемо само два три примера, јер за све требало би нам доста простора — кад одсече себи руке (лекар јој их сече обе), „завеже их у мараму, метне на пјат, па их спреми своме баби“, исто као у спеву; или, краљ који узме Оливу краљ је од „Кашћела“ (Кастилије) као и у спеву; чак гласник који јавља о порођају добија име према оном како га спев зове: од „тичца“, „тичића“, „тича“ у спеву постао је „Тица књигоноша“ у приповеци; итд. Управо рећи, скоро сви, ма како ситни мотиви спева одржани су у приповеци; један два ако нису, ако су изгубљени или измењени. Један од тих измењених мотива, на пример, био би овај. Кад краљица римска оставља Оливину оцу аманет како да се понова жени, она, у спеву, поставља услов да се не ожени ружнијом од ње; у приповеци, услов је да се ожени оном којој њен прстен иде на руку, и краљ се реши да узме Оливу зато што њој прстен тај „пристаје лијепо на прст“.[1])

Ван икакве је сумње, дакле, да је ова народна приповетка *Олива* постала у нас од оног спева далматинске књижевности који смо познали под именом *Život od Olive*. Приповетка је та јамачно доста младог постанка (после 1702) кад су у њој одржани скоро сви мотиви овога спева из XVIII века; њу је вероватно какав фратар популарисао.

Тако смо познали версију Оливе у нашој усменој књижевности, и одредили јој извор; нашли смо

[1]) Овај исти услов налази се и у Вуковој приповеци *Царева ћки овца* (Вук, № 28), којом ћемо се после забавити, и из које изгледа да је овамо и прешао.

је само међу српским народним приповеткама а не и међу другим југословенским. Занимљиво је, додајмо и то узгред, да је она у усменој књижевности и других народа ретка: има је само још у Талијана у три приповетке *La madre Oliva, La bella Oliva* и *Uliva*, али су све три, ваљда због раног постанка (талијански спев о Оливи постао је још у Средњем Веку, као што смо видели), знатно оштећене. У првој, на пример, гањања Оливина само су два, једно очево и једно свекрвино, а оне две авантуре с „каштеланима" („ценералима") отпале су сасвим; у другој, нема ни очева гањања, и приповетка се своди само на оно од стране свекрве; у трећој, колико је познајем, изгледа да је фабула исто тако проста.[1])

Кад смо свршили с версијом Оливе, свршили смо с версијама првога типа које су постале из писане књижевности наше и југословенске; сад настају версије којима не одговара ни једно књижевно дело српско или југословенско уопште.

Најзанимљивија је од њих и најпотпунија према оном што знамо о приповеци о девојци без руку у туђим књижевностима, версија која се налази у једној приповеци мађедонској, из битољске области, „отъ Леринско" (Хлерин је место нешто

---

[1]) *Pitrè e Marino,* Archivio per lo studio delle tradizioni popolari. Palermo. 1882. vol. I. стр. 520: *Novelle popolari toscane,* IX: ***La madre Oliva*** (***La bella Oliva*** забележена је као варијант иза ове; Сухир је не помиње). В. о овим прип. *Th. de Puymaigre,* La fille aux mains coupées (Revue de l' histoire des religions. X, 1894. 193—209). Приповетку *Uliva* (№ 39 у збирци: *Nerucci,* Sessanta novelle popolari montalesi, Firenze. 1880) познајем само по Сухиру (увод к помен. делу *Oeuv. poétiq. de... Beaumanoir,* стр. LX. LXV—LXXIII: Сухир је бележи са *t*).

јужније од Битоља), коју је забележио Никола Настев „по причању Кр. Балева из села Крушоради“; та версија, ретка у осталом и у туђим усменим књижевностима, налази се од свих југословенских народних приповедака само у овој мађедонској, која носи наслов *Една царица и две близнарийна*,[1] и зато ћемо се њом најпре и забавити и опширније је изложити.

Некоме цару, казује се у тој приповеци, жена на самрти остави аманет да узме жену налик на њу, ако се понова буде женио („да гледаш да си изберош жена као мене да омьасва“;[2] цар онда заповеди да се таква жена тражи („да палат некоіа прилика на по напрежната“), и, како не нађоше другу сем његове кћери, он намисли да се ожени кћери својом, и каже јој то. Кћи му одрекне, обуче се у просте хаљине и утекне од њега; дође до мора, нађе једну малу лађу везану за колац, одреши је, уђе у њу, и пусти се на море. На мору бура, ветрови понесу лађицу овамо онамо („онакаі-вакаі“), и девојка, не знајући шта ће друго, помоли се Богу („фатила да се моле на Бога за да а избаве от бурите“), и бура престане; она онда виде копно, на копну колебу, и пред колебом старца некога; викне га да јој помогне изићи, и он јој помогне и доведе је својој баби. Код ово двоје старих девојка проведе неко време

[1]) *Сборникъ за народни умотворения, наука и книжнина,* Софија, 1891, књ. VI, стр. 164 (III део).

[2]) Цитат овај и остале наводим оним правописом и у оном облику како их је забележио Н. Настев, који је и записао приповетку. Не јамчим, међутим, да извесни гласови (ж, *жд* и др.) као ни извесне речи (*льугьето, какво* у значењу „шта“ и др.) одиста постоје у језику онога краја у којем је приповетка забележена. — Ово важи и за цитате других мађедонских приповедака којима ћемо се доцније забавити.

(ја прелазим овде преко дужег разговора између бабе и девојке о животу у пустињи и у градовима, у којем има доста модерних рефлексија), не казујући им се ко је; кад је пита баба: „от дека си, маре синко?“ она одговара: „не знам дека се нахождам, та да ти кажем от дека сум“. После оде даље и дође у један град. У граду, људи су се скупљали око ње да је гледају („льугьето се собирале околу неіа да іа пулет“), јер се видело да је из друге земље („зашо таа се виждала као да е от друг талекат“); и цар зажели да је види. Доведу је у двор њему, он је узме распитивати ко је и одакле је, али се она ни њему, као ни раније оном старцу и баби, не каже;[1]) цару се она ипак свиди, и он је узме за „измикьарку“. У то цар умре, и његов син седне на престо. Младог цара окупише да жене „со царцки керки“, али он не хтеде ни једну, него заволи ову „измикьарку“ и намери да се њом ожени. Мати његова би противна томе, и оде, „да не слуша льудските подсмивки и да не гледа слугинка да е царица“; а млади цар „направил свадбата си“. После кратког времена, цар оде у рат, и пише жени да му јави ако роди („писал на царицата, жена си, коа ке роде да му пише на цару какво добила“). Царица роди „едно мжшко и едно женско“, и јави цару по нарочитом гласнику, али царица-мати (тако се у овој приповеци најпре скраћено помиње оно што ће се после детаљније обја-

[1]) Она, додуше, одговори нешто на царева питања, али ипак не каже ко је, него цар само нагађа да је она од неког славног рода; тако бар изгледа по тексту приповетке, где се каже: „(царо) фатил да іа распитва от дека дошла и от коа джржава е; та му расправила и царо познал оти таіа мома не е проста, ами учена и от некоі прочуен род“.

снити) „казала на дворцкио војвода да изгоре двете близначиина заедно с маіка му“. Млада царица стане се онда молити: „Боже мили, ... дај... да поживат тиіа безгрешни душички (њена деца), а мене нека ме варат во катран, ако сум сторила нешто!“ У то дође царева сестра и каже јој: „мила моја снахо, не се плаши, нема да изгориш ни ти ни децата“, и онда исприча како је за добру награду нашла једног човека који је „ногу (много) марифетчиіа“, како ће тај скочити место ње у огањ и ништа му неће бити, а место деце начиниће и спалиће слике („ке направиме сурати на ваша прилика“, каже она); царици, међутим светује да с децом утекне у планину. Царица се обуче „во едни прости алишта“, узме децу и оде у планину. „Царедворцкио војвода“ долази сад у царичину собу да води царицу с децом на спалиште; у соби је, место царице, онај „марифетчиіа“, који је личио на царицу („приличнио на неіа човек“), и он, „со приправен глас на женски“, викне: „никоі да не се приближе до мене а салде приіателката ми“. Та „приіателката“ његова била је она добра царева сестра; она дође, изведе га до огња, а узму и он и она „по едно от приправените деца“, која су била остављена у царичиној соби. Човек уђе у огањ, а царева сестра замоли народ да се разиђе „за да не гледат барем коіа ке горат тиіа безгрешни душички“ (деца). Народ се разиђе, слике се место деце спале, а онај човек, који је имао „направено облекло за да може да трже во огано до полувина саат и да исчува снагата му от изгорваіне“ (под огњем је још била „іама пжлна со вода“), изиђе из огња, прими награду, и оде. Сад, „царцките пжрвенци“ (министри) јаве цару да су,

по заповести царице-матере, спалили царицу и децу њену. Цар се наљути и заповеди да се гласник који је имао да јави о порођају, затвори и држи у затвору док се он не врати из рата. Рат се сврши, цар се врати дома, и одмах узме испитивати гласника где је био и шта је радио кад су га опремили на пут. Гласник (сад се детаљно објашњава оно што је напред било само наговештено) исприча ово: кад је пошао цару с писмом, на путу га је причекала „една богата жена", распитала га куд иде и зашто, и он јој одговори („ме опита, прича он, дека отивам, іас му разказа оти одам да му занесам на царо писмо, зашо царица близни две, едно дете и едно чуне"), почастила га „со едно вино" и опила га; он је онда заспао, и у спавању збацио са себе „поіасо и сѫти плачки" (ствари), а кад се пробудио, она га обдарила и поручила му да у повратку опет сврне к њој („ми даде, прича он, ногу дарови и ми заржча, коа ке се вѫрнам назад, да одам па при неіа"). Та „една богата жена", објашњава даље прича, била је царица-мати; из велике мржње према младој царици, она је узела писмо од гласника док је овај спавао, и подметла друго у којем је јавила да је царица родила „две кученца, едно мѫшко едно женско". Кад цар прими то писмо, наставља прича објашњење, он се зачуди, али опет одговори „да и чуват и царицата и двете родени" док се не врне из боја; гласник и с тим писмом уврати код царице-матере, и она понова замени писмо другим „кое заповедвало да изгорат царицата со двете близначиіна". Пошто је тако разабрао ствар од гласника, цар (наставља се у приповеци после овог накнадног објашњења) „ни-

што не направил на маіка си“ него је само прокуне: „от Бога да наіде као шо сторила!“ За то време, млада царица, кад је избегла спаљивање и утекла с децом, лутала је седам месеци по планини, хранећи се „со емиш (воће), треви и други такви зеленила“. Најпосле наиђе на једну врло стару и слепу бабу код једне воденице; баба је с великом радошћу прими, и она се устави код ње, не казујући јој се ко је. Кад баба умре, царица, која је већ научила воденичарски занат, наследи „сѫто богасво“ бабино, и остаде и даље ту; „неколку години“ прође, и „децата порастиле цели момчиіна“. Једнога дана цар, пошавши да разгледа царство, дође до села близу којег је била воденица; из села изиђе у лов и „на вѫрштаіне влегѫл во воденицата“. Царица се уплаши да није цар дошао да је казни („да не би царо неіа да а пала, за да а изгоре“), утекне и сакрије се. Цар уђе у воденицу и затражи воде да пије; девојчица му донесе, и цар виде на њеној руци „пѫрстено от венчанината на царо со царицата, дека било написано неговото име и името на царицата“. „Коі ти го дал тоіа пѫрстен, моме?“ запита изненађен цар, узевши прстен и разгледајући га изближе; „тоі пѫрстен е на мама“, одговори девојчица; „ами дека е мама ти?“ запита он даље, и доби одговор: „сега беше тука, ама, коа ве виде вас, избега и се скри“. Потражише брзо царицу, нађоше је, и деца викнуше: „дека се вдена, мамо; не виждаш, тоі човек ни казва оти ни бил наш татко?“; а и цар јој рече: „іас сум царо, твоі мѫш“. Царица му одговори да је у тој воденици провела толико година, и, „слава на Бога“, очувала се „от лошото“. Цар јој онда рече: „ти, ца-

рице,... и пак да си царица,“ поведе је у свој град, и заповеди „да се весељат три дни и три ношти по целото негово царсво“.

Према оном што смо у уводу рекли о првом типу приповетке о девојци без руку, јасно је да ова маћедонска приповетка садржи тај тип. У њој је он и врло лепо очуван, необично лепо, скоро потпуно. Ни једна од наших народних приповедака, као што ћемо доцније видети, не садржи га тако потпуно као ова. Само је код *Оливе*, народне приповетке коју смо раније прешли, тај случај, али *Олива* представља другу версију тога типа, специалну версију његову. За прву и главну версију, међутим, нема у нашој и југословенској књижевности бољег и потпунијег представника него што је *Една царица и две близнарийна*.

Откуд то? Откуд је ова приповетка дошла у нас кад тако лепо садржи први тип приповетке о девојци без руку? То је што нам сад остаје да одредимо. Само, ово одређивање већ не можемо учинити тако сигурно као за *Оливу*; овде смо већ пред много сложенијим проблемом, за чије решење нећемо бити слободни од претпоставака.

У српској и југословенској књижевности нема ни једног књижевног дела из којега је наша приповетка могла произаћи. Видели смо у првој глави да у свој тој књижевности има само једно дело које садржава први тип, али то је дело *Život od Olive*, а из њега није могла постати ова наша приповетка: у њој нема кастелана̂, нема оних дигресија које карактеришу версију Оливе. Откуд је, дакле, приповетка дошла? Са стране, једино, из страних књижевности. Питање је само да ли је дошла из страних народних приповедака или из

страних књижевних дела. Тешко да је из оних првих. Од преко четрдесет страних народних приповедака које садржавају приповетку о девојци без руку само на три можемо донекле помишљати као на извор мађедонској приповеци, јер само три припадају чисто и бистро првом типу као и ова, т. ј. почињу родоскврном љубављу оца према кћери као и наша;[1]) то су једна немачка (Гримова), једна румунска, и једна словачка.[2]) Али немачка приповетка, како изгледа, разликује се доста од ове наше; румунска, колико знам, садржава другу једну версију, с којом ћемо се доцније познати,[3]) а словачка је такође (и о њој ћемо доцније више говорити)[4]) далеко од ове наше. Ни једна, дакле, од ове три стране приповетке не показује довољно сличности с нашом да бисмо могли сигурније претпоставити да је ова постала од једне од њих. У осталом, и да то претпоставимо, шта смо добили тим? Те су приповетке

[1]) Ово каже Сухир (увод к *Манекини*, стр. LXVIII), који у осталом само две такве приповетке бележи; трећу смо ми нашли (в. даљу примедбу).

[2]) То су: *Grimm*, Kinder u. Hausmärchen (№ 31. Das Mädchen ohne Hände, и њене варианте); *P. Ispirescu*, Basme snóve si glume adunate din gura popurului, Craiova, 1883 (№ 1, Impĕratulŭ cel fără-del-lege); *Pavol Dobšinský*, Prostonárodnie slovenské povesti, Turč. sv. Martin, 1880—1882 (св. VI, стр. 83: O Peterkovi). У првој од ових прича, Гримовој, коју по читању познајем, нема почетка онаквог какав је у мађедонској приповеци, него је мотив о љубави очевој према кћери замењен мотивом о продаји кћери ђаволу; што је ипак овде стављам, то чиним по Сухиру, који каже (стр. LXVIII наведеног дела; он њу обележава са *c*) јамачно мислећи на њене варианте које не познајем, да у њој има таквог почетка (у осталом, ова Гримова прича, и ван почетка, удаљује се од наше). У другој, румунској, коју познајем по Сухиру, има знатних разлика од мађедонске приповетке: у њој, н. пр., гоњења долазе једнако од оца јунакиње а не и од свекрве (*Suchier*, стр. LXXI, где се ова прип. обележава са *z*). У трећој, коју Сухир не помиње, има многих мотива којих у нашој нема а којима се приповетка знатно проширује (има дуга историја сина јунакиње, на пример).

[3]) В. стр. 75.

[4]) В. стр. 59.

јамачно и саме постале из страних књижевних дела; и нека је и наша из њих постала, она ипак води порекло од књижевних дела, посредно истина, али тек. Из страних приповедака, дакле, није вероватно изводити порекло наше приповетке, а није ни преко потребно. Остаје једино да га изводимо из страних књижевних дела, и тако ће најпре и бити. Одиста, наша мађедонска приповетка — ако нам је дозвољено овако сумарно рећи за сада, а доцније ћемо ствар ближе разгледати — личи у главном на поменута књижевна дела, личи више него на оне три приповетке. Она је, дакле, по свој прилици, постала из једнога од оних француских, латинских, талијанских, шпанских, каталанских, немачких или енглеских делâ која смо поменули у уводу, и то или непосредно из причања по самом делу, или посредно преко других народних (можда данас изгубљених) приповедака.

Ми можемо и даље ићи, испитивати из којега је баш од тих дела постала наша приповетка. Ту смо опет на земљишту претпоставака; само, ко зна? можда ћемо ту наћи више сигурности за наше закључке.

Од којега је, дакле, књижевног дела могла постати наша приповетка? Наша приповетка, као што је и природно у осталом, има једноставнији облик и простије причање него што га имају књижевна дела; у њој је фабула упрошћена, ослобођена већине карактеристичних детаља, сведена само на главне моменте, а ти се исти моменти (очева намера да узме кћер, одлазак кћери, удадба за другога цара, порођај, промена писама, повратак) налазе у свима поменутим књижевним делима, или скоро у свима; она дакле личи на сва, или скоро

сва, слаже се с пуно њих одједанпут и у исто доба: како ћемо онда одредити из којега је управо она постала? Још нешто. У тим књижевним делима, лица имају своја посебна имена, радња се дешава у овој или оној земљи, а у нашој приповеци ни царица, ни њен отац, ни муж, нико нема имена, и радња се дешава по непознатим планинама, крај неказаних мора, у неименованим градовима: околност која чини да је још теже пронаћи њен посебан извор. Како ћемо, дакле, тај извор пронаћи, по којим ћемо га знацима познати?

Има знакова по којима то ипак можемо учинити. Пре свега, међу књижевним делима на која личи наша маћедонска приповетка, има већих разлика, међусобних и према нашој приповеци. Тако талијанска дела о Оливи *(Historia, Rappresentazione)* представљају, као што смо видели, версију нарочиту и сасвим различну од ове маћедонске: талијанска новела из збирке *Pecorone*, поред осталога, разликује се од маћедонске и почетним мотивом: јунакиња не бега из очеве куће због оца него због тога што неће да се уда за седамдесетогодишњег старца кога јој намећу;[1]) у оној већој талијанској новели, *Novella della figlia del re di Dacia*, почетан мотив опет је различан: отац, додуше, хоће да узме кћер, али не зато што му је жена на самрти такав аманет оставила, него просто што се заљуби у њу, и што не може да се уздржи од јаких телесних прохтева према њој;[2]) у приповеци *La penta mano-*

[1]) „Elle s'enfuit... parce que son père veut la marier à un vieux seigneur allemand" (*Suchier*, наведено дело, стр. XLI); „Dionisia... fugge da tetto paterno... per non andar sposa ad un vecchio di 70 anni" (*D' Ancona* Sacre rappres. III, 238—248).

[2]) Краљу дачком говори ђаво: „tu arai maggiore appiacere e lo maggiore diletto che persona... se tu userai con Elisa (тако му се зове кћи)"

mozza (ако се ова може уопште истицати као извор нашој, од које је, по свој прилици, млађа по постанку) опет се почетак не слаже с нашом: ту није љубав оца према кћери него брата према сестри;[1]) у делу *Vita Offae primi,* место свекрве која гони јунакињу, долази зет;[2]) итд. Као што се види, има већ неколико страних књижевних дела која се битно, по главним мотивима, разликују од мађедонске приповетке; разлика та, још, не долази отуд што наша мађедонска приповетка не би имала мотивâ које та дела имају, него отуд што та дела немају баш мотивâ који се у нашој приповеци налазе (и то оних који, међутим, постоје у другим делима), и, према томе, наша приповетка није могла од њих доћи. Кад би се овакво поређење мотива и даље наставило, можда би се за још које од поменутих књижевних дела показало да не може бити извор нашој мађедонској приповеци, а вероватно би се, таквом елиминацијом једног по једног дела, дошло напослетку до онога из којега би она могла произлазити. Само, ми то поређење, због појмљивих великих тешкоћа које нас спречавају да сва ова књижевна дела до детаља познамо,[3])

кад га његова кћи једанпут као оца пољуби, он „cominciò a baciare lei, e, oltre a questo, le mise le mani in seno e 'n più disonesto luogo"; због тога и сличнога, она себи одсече руку, чувши у сну глас: „fa per modo che tu ti tagli una delle tue mani..., colla quale tu toccasti il padre tuo a forza nel disonesto luogo" (*Wesselofsky,* Novella della figlia del re di Dacia почетак текста који је на стр. 1—42).

[1]) „Penta se fait couper les mains et les envoie à son frère qui est amoureux d'elle" (*Suchier,* наведено дело, стр. LII).

[2]) „C' est la seule version (реч је о *Vita Offae*) où la belle-mère soit remplacée par le gendre" (*Suchier,* наведено дело, стр. XXVII).

[3]) Мени је било апсолутно немогућно познати до детаља сва страна књижевна дела која садрже приповетку о девојци без руку, из врло простог разлога што су многа од тих дела врло ретка или уопште неприступачна; многа н. пр. нисам могао наћи ни у бечкој дворској и уни-

не можемо наставити. Којим ћемо путем, дакле, ићи, и по којим знацима познати извор?

Има, међутим, још знакова сем поменутих. Ако је хватање разлика међу мотивима наше приповетке и туђих књижевних дела сигуран пут да се нашој приповеци одреди извор, није мање сигуран пут ни хватање сличности међу њима. Нека ми нађемо једну сличност наше приповетке с једним од поменутих књижевних дела, али сличност врло карактеристичну, н. пр. да се један од важнијих мотива наше приповетке налази само у једном јединому од оних дела, и ми можемо по тој сличности одређивати извор наше приповетке, угледати тај извор баш у делу у којем се она налази.

Та сличност постоји, и то између наше приповетке и старог француског романа *Манекине*; мотив по којем та сличност постоји, то је онај завршни, о познању цара и царице. У нашој приповеци, као што смо видели, познање бива по венчаном прстену: цар, ушавши у воденицу у којој је царица живела и не нашавши царицу него њено дете, види на руци

верзитетској библиотеци, где сам се с главном литературом нашег предмета и познао. Тако сам по читању познао ова дела: *Miraculi de la gl. vers. Maria, Stella, Βιβλ. ὥρ. καλ. Ἁμαρτωλῶν σωτηρία, Novella della figl. d. re di Dacia, La Manekine, Istoria d. filla d. emp. Contasti.* Друга сам пак познао по анализама њиховим које су дали испитиваоци. Неке су од тих анализа потпуније и опширније; такве су она о *Rappres. di S. Uliva* од Веселовскога (*Wesselofsky*, Nov. d. figl. d. re di Dacia, увод, стр. XIV и даље), она о *Pecorone* од Д' Анконе (*D' Ancona*, Sacre rappr III, увод ка Rappr. di S. Uliva), оне о шпанском делу *Victorial* и латинском делу *De orig. inter Gall. et Brit. belli historia* од Т. Пимегра (*Th. de Puymaigre*, La fille aux mains coupées, штамп. у *Revue de l' hist. des religions*, X, 1884, стр. 193—209). Неке су пак често краће и сумарније; такве су оне у Сухира (Oeuvr. poét. de... Beaumanoir, увод, стр. XXIII—LIV) којима сам се служао за сва остала дела. — Од врло велике помоћи ми је био Сухиров преглед мотива наше приповетке како се у којем књижевном делу налазе (*Suchier*, LIV—LVII), али је и тај преглед учињен само по главним мотивима.

детета прстен који је он царици дао о венчању, узме га и разгледа, распита откуд је овај ту, и, кад чује ствар, потрчи да тражи царицу, нађе је и позна. Исто је тако и у *Манекини*. Краљ скотски, који је муж јунакиње романа, несрећне „девојке без руку", долази у Рим, улази у кућу сенатора у којега је јунакиња настањена, не види њу него само њено дете (сина); то дете узме од матере венчани [1]) прстен с руке, поигра с њим, и случајно пусти да падне пред краља; краљ се томе јако зачуди, запита сенатора откуд прстен у његовој кући и чије је то дете, и, кад му овај све поштено исприча, он полети да нађе жену, и тако се састане с њом.[2]) Сличност је очевидна, познање по прстену налази се, и то потпуно једнако, у нашој приповеци и *Манекини*. Познање у таквом облику, међутим, не налази се ни у једном од страних књижевних дела сем *Манекине*: „мотив о венчаном прстену — каже Сухир прегледајући који су мотиви заједнички а који специјални у свима тим делима — који краљ скотски познаје као свој, својствен је *Манекини*, где је јамачно постао инвенцијом самог песника".[3]) Тако, дакле, излази да је наша приповетка *Една царица и две близнарийна* постала из *Манекине*, француског романа у стиху који је написао Боманоар око 1270 г.

Није познање по прстену једина сличност између наше приповетке и *Манекине*, једини основ по којем закључујемо сродство њихово; има још доста заједничких црта међу њима.

---

[1]) „Cel anel li rois li donna
Le jour que il le couronna" (*Manekine*, стих 6069, 70).

[2]) *Manekine*, стихови 5799—6566.

[3]) „L' anneau nuptial qui est reconnu comme sien par le roi d' Écosse, est propre à la *Manekine*, où il est sans doute dû à l' invention du poète" (*Suchier*, увод к *Манекини*, стр. LVII).

Најпре је (то се, у осталом, по себи разуме, али ми се користимо приликом да ближе упознамо читаоце са садржином француског романа) заједничка главна фабула њихова, основна историја у њима, костур приповетке коју садржавају. Као у нашој приповеци тако и у *Манекини*, краљ (овде, угарски краљ) хоће да узме своју кћер Жои, и то не зато што се заљубио у њу него што хоће да послуша аманет своје покојне краљице да узме само ону која је „налик на њу",[1]) а нема ни једне која би тај услов испуњавала, сем кћери његове; о овом последњем краљ се уверио шаљући посланике да траже такву жену, а они је не нађу.[2]) Кад не пристане на ту краљеву жељу, Жои је отерана од куће и бачена у једну лађицу без крме и једрила коју таласи носе тамо амо, исто као у нашој причи. Лађица доплови до Скотске; „краљ скотски и ирландски" ожени се несрећном девојком, и ако

---

[1]) Краљица каже краљу:

„Bien vous otroi, se vous avoir
Poës femme *de mon sanlant*" (*Manekine*, ст. 138, 9).

Сличност с бившом царицом као услов за другу жену цареву налази се, сем *Манекине* (и, као што смо видели, делâ о Оливи: *Historia, Rappresentazione*), још у овим делима: *Weltchronik* од Еникела, *Historia del rey de Hungria, De origine inter Gallos et Britannos belli historia* од Б. Фанија, *Victorial* (*Suchier*, увод к *Манекини*, стр. LV). Тако и у *Istoria de la filla de l'emperador Contasti*: „e vull, senyor, каже царица на самрти, que vos me prometats leyalment que vos no prengats muller, si donchs no era axi bella con io son" (*Suchier*, La fille sans mains, Romania, 1901, octobre, стр. 520) само се овде још додаје да треба новој млади и царичина рукавица да пристаје лепо на руку.

[2]) „Quant li baron ont entendu
Ce que li rois a respondu,
S'ont douze messages ellis,
Courtois, et sages et apris...
Et cil douze tuit, doi et doi,
Par le commandement le roi
Et par les barons de la terre
Vont en maint lieu la muse querre" (*Manekine*, ст. 239-242, 249-252).

се мати његова наљути на то и оде из Дондијеа у Еволуик баш кад је свадба имала да се учини: све је то као у нашој приповеци, која, наравно, нема тих имена местâ. После тога, краљ оде у Ресон на један турнир (у нас оде у рат,[1]) пошто наше приповетке слабо знају за турнире); за то време краљица роди сина (у нас: сина и девојчицу)[2]) Јована, „најлепше дете којега је икад природа створила".[3]) Долази сад промена писама, сасвим као и у нас, у оном „накнадном објашњењу": гласник који носи писмо с том радосном вешћу, уврати код краљице-матере, ова га опије, подметне друго у којем јави рођење једног чудовишта[4]) (у нас: „две кученца"), краљ нареди да се чувају краљица и пород,[5]) гласник понова сврађа старој краљици, и ова „male dame" понова опија гласника, и шаље га с наредбом о спаљивању.[6]) Сенешал скотскога краља, који има

Ово посланство које тражи „за цара царицу" налази се, такође сем *Манекине* и делâ о Оливи, још у *Weltchronik, Hist. del rey de Hungria, De origine etc.*, и у *Königstochter von Frankreich* (*Suchier*, ув. к *Манекини*, LV). Још се налази у *Istoria de la filla d. emp. Contasti:* „(los barons) non pogueren atrobar neguna dona qui fos axi bella si no la sua filla mateixa" (*Suchier*, La fille sans mains, Romania, 1901, 522).

[1]) Муж оде у рат још у врло многим делима а не само у *Манекини*; та су дела: *Mai u. Beaflor, Weltchronik, Comtesse d'Anjou* итд.

[2]) Два детета имају још: *Belle Hélène, Ystoria regis Franchorum, Pecorone* од књижевних версија првога типа; у *Vita Offae* „le nombre des enfants n'est pas déterminé"; у осталим версијама је једно дете (*Suchier*, увод к *Манекини*, XXVII, XXX, XLI, LV).

[3]) „...Ele enfanta
Et le plus tres bel enfant a,
Fil, que onques feïst nature" (*Manekine*, ст. 2971-3).

[4]) „Nus hom ne vit si laide beste
Ne si hideuse creature" (*Manekine*, ст. 3120, 1).

[5]) „Li rois d'Escoce mande et prie...
Qu'en sa gesine soit gardee
Cele qui il a tant amee
Et la creature de lui" (*Manekine*, ст. 3295-99).

[6]) „Ardés la, ne m' atendés mie,
„Se vous tant amés vostre vie" (*Manekine*, ст. 3457, 8).

да изврши ту наредбу, спаљује две слике место Манекине (тако је, као због одсечене руке, назвата Жои) и детета (у нас: слике место деце, и човек место јунакиње);[1] Манекину и дете баци у исту лађицу на море (у нас је пошљу у планину). Млада краљица дође до Рима, где је прими један сенатор (овоме одговара у нас баба воденичарка); код овога је краљ после и нађе, онако како смо напред испричали, а како је и у нас. Краљицу-матер зазида краљ за казну (у нас је само прокуне).

А после, сем ових главних момената, има и извесних споредњијих мотива сличних између *Манекине* и леринске приповетке. Као год што се у нас, на пример, јунакиња у лађици, при опасности од ветрова, моли Богу да је спасе, тако се и у *Манекини* краљева кћи „моли Богу и Богородици да је спасу опасности и доведу до мирна пристаништа".[2] Ни у нас, затим, видели смо, јунакиња се не казује ни старцу и баби на које прво наиђе, ни цару који је узме за „измећарку", ни баби воденичарци најпосле; ни у француском роману такође, она не открива своје порекло ни пред скотским краљем,[3] ни пред сенатором, него тек на крају пред својим оцем (у нас нема овог састанка са оцем, те се ју-

[1]) „Место јунакиње и детета (или деце) спаљује се једна жена и две фигуре од сламе (*Belle Hélène*), две слике (*Manekine*), два телета (*Königstochter v. Frankreich*). жена и дете (*Novella della figlia d. r. di Dacia, Hist. de la reg. Oliva*)" — каже Suchier (увод к *Манекини*, стр. LVII)

[2]) „Or dist li contes que la bele
Est toute seule en la nacele
Ou elle maine vie amere.
Souvent requiert Diu et sa mere
Que de cel peril le gietast
Et que a bon port l'arrivast" (*Manekine*, ст. 1069-74).

[3]) „La damoisele li respont:...
J'ameroie mix estre en biere
Que je mon anui racontaisse" (*Manekine*, ст. 1291 1302-3).
В. још ст. 4865 и даље, 4942-6, 5181-2, итд.

накиња никако и не каже ко је). Кад, у нашој приповеци, млади цар оде у рат, он пише жени да му јави о порођају; тако од прилике бива и у *Манекини:* краљ зове сенешала и још два витеза, који ће краљицу чувати, и каже им да му, чим она роди, јаве стање њено и њеног детета.[1]) Кад, даље, у нашој приповеци, гласник изиђе пред царицу, он јој сам каже вест о порођају а не дозна је она из писма нити је наслути (као што је то н. пр. случај у версијама другога типа: *Miraculi*, *Ἁμαρτωλῶν σωτηρία*); исто је тако у *Манекини*, где гласник каже старој краљици за писма која носи: „мислим да су то вести које краљу морају бити врло пријатне, јер је моја госпођа родила".[2]) У нашој приповеци, после, царица-мати опомене гласника да и у повратку сврне к њој; у *Манекини*, краљица-мати такође „моли га да се врати туда, да га ништа не задржи од тога".[3]) Млада царица, у нашој приповеци, кад чује да је осуђена да се са децом заједно спали, не жали себе него децу, и моли да њу баце у огањ само нека децу сачувају; тако и у *Манекини:* „оставите моје дете у животу, каже краљица сенешалу, а са мном чините што хоћете".[4]) Видели смо да у нашој приповеци царева

[1]) Краљ им каже:
„Et s'ele acouche ains que reviegne,
Nule perece ne vous tiegne
Que vous ne me mandés errant
De son cors et de son enfant
La vraie nouvele et l'estat..." (*Manekine*, ст. 2559-63).

[2]) „Je croi que ce sont les noveles
Qui mout li devront estre beles,
Car ma dame s' est acouchie" (*Manekine*, ст. 3043-5).

[3]) „Ele li prie qu'il reviegne
Par li, que riens ne le retiegne" (*Manekine*, ст. 3159-60).

[4]) „Mais puis que de moi est ensi
Mes doux fix c'a il desservi?
Qu' a il mesfait, ne pour quel tort

сестра, која помаже јунакињи да избегне спаљивање (у нас *она* по доброти одговара француском сенешалу а не „царедворцкио војвода“ који му само по чину одговара), замоли народ да се разиђе у тренутку кад имају да се спале слике које представљају децу; тако у француском роману стоје војници пред спалиштем и иза њега, и не даду да „људи гледају из близа (спаљивање) да не би видели превару“.[1]) После, и у нас, и у француској версији, краљ лично саслушава гласника, а не обраћа се коме другом, нити уопште другим путем дознаје ствар о промени писама.[2]) У осталом, и у сцени познања краља и краљице има још сличности које нисмо поменули, и то у узгредним мотивима који прате ту сцену: јунакиња, и у нас и у *Манекини*, сакрије се од свог мужа, и то зато што мисли да је он дошао да је спали.[3]) Све су то сличности између наше леринске приповетке и француског романа, и то сличности у детаљу. Оне су, у осталом, сличности ретке; ја не могу поуздано да тврдим да се мотиви наше приповетке које смо сад навели, налазе само у *Манекини* а не у још којем делу, али

Devera il rechevoir mort?...
Si ferai, sire, par couvent
Que laissiés vivre mon enfant
Et de moi faites vostre gre“ (*Manekine*, ст. 3709-12, 3725-7).

[1]) „Et il voient que li serjant
Sont par derriere et par devant,
Qui ne voelent que si engrès
Soient qu' il le voient de pres,
Pour chou qu' il ne s' aperceüssent
Ne la guile n' aperceüssent“ (*Manekine*, ст. 3933-8).

[2]) В. *Manekine*, ст. 4405 и даље.

[3]) Краљица каже сенатору за краља:
„Je croi qu'il me fera ardoir“ (*Manekine*, ст. 5922),
и зато не сме да изиђе дуго пред њега.

могу да кажем да, колико ја познајем та дела, нисам нашао те мотиве нигде сем *Манекине*.

Сличности, дакле, има између леринске приповетке и француског романа, и то сличности јаких, карактеристичних, у главним моментима, у споредним мотивима, и онде где само француски роман има извесне специалне црте и ни једно дело више ни у једној књижевности.

Наравно да и разлика има; неке смо, у осталом, већ видели. Приповетка народна није што и писани роман; она по правилу не памти имена лица и места, не зна за лирске тираде и рефлексије, нема детаљних описа и развијених диалога, чега пак свега има у *Манекини*. У њој се, после, у току времена, и иначе могло изгубити много штошта, што је у роману, једанпут написано, могло остати кроз сва времена, до данас; она је, дакле, могла заборавити на оно што се у роману (ако је она из романа постала) на крају прича о састанку јунакиње с њеним оцем после састанка с мужем, о путовању свих троје по Угарској и „Ерменији“ после тих срећних састанака, о женидби сенешалâ са кћерима сенатора; итд. Приповетка се, у осталом, и иначе морала мењати, развијати, подешавати према слушаоцима којима је причана, добијати по потреби нове мотиве и нова објашњења код овог или оног места, доводити се више у склад са реалношћу, са данашњим животом, и тако примати црту по црту позитивнију, које каткада немају легендарни романи Средњега Века: у њој, на пример, кад онај скаче у огањ место несрећне царице, он то чини за добру награду, за паре („ке му скжпо заплатам“, прича за њега она која га је за тај посао нашла), што је црта из данашњег живота;

кад царица дође у воденицу, она ту не остане скрштених руку као мученица, него ради, научи занат воденичарски („можила веке да меле брашно на сељаните као свршен воденичар"), а и то је тако исто модернија црта, позитивнија, више у складу с данашњим погледима на живот; итд. А после, приповетка се и из других узрока могла мењати, ширити своје мотиве, замењивати их, кварити, итд. Тако, у њој царица има два детета (а не једно), цар одлази у рат (а не на турнир), поред слика спаљује се и један човек (а не саме слике), царица-мати остаје само проклета (а не и зазидана), итд. Разликâ, дакле, има, али све су оне оправдане, природне, саме по себи јасне; ни једна од њих не смета да наша приповетка постане из *Манекине*. У осталом, оне су и потребне. Јер сличности толико има да би се, кад и разликâ не би у исто доба било, могло донекле претпостављати да је леринска приповетка само мистификација, не по народном причању забележена, него по Боманоарову роману препричана; поставка једна која се, наравно, не може одржати.[1])

Све ово што рекосмо показује да је наша приповетка постала — ми то тврдимо онолико колико

[1]) Поред осталога што би говорило против поставке о маћедонској приповеци као мистификацији (немогућно је н. пр. замислити да ће један прост скупљач народних приповедака знати *Манекину* или слично тако исто неприступачно дело које садржи приповетку о девојци без руку), могла би послужити и словачка приповетка коју смо раније помињали. Не улазећи у претпоставку, још невероватнију од ове, да је и она мистификација, пошто и она садржи исту версију коју и наша, ми можемо у приповеци *О Peterkovi* видети само један доказ више да се версија *Манекине* могла популарисати као народна приповетка. У тој словачкој приповеци има такође краљичин аманет о женидби сличном њој, има изасланство које тражи такву жену краљу, краљева намера да се жени ћерком, бегство ове, удаја за другог краља, порођај „krasnêho chlapca" у одсуству његову, двогуба промена писама, поновно терање јунакиње, итд., све као и у нас. Само је овде приповетка настављена дугом историјом Петерка, сина нерођене краљице, итд.

се овакве ствари уопште могу тврдити — из романа Боманоарова. Роман овога чувенога правника и славнога песника из северне Француске који је живео и писао у времену Светога Луја; роман овај, који је био популаран, врло популаран, толико да од њега постоји не само оригиналан текст у стиху, него и једна прерада у прози, и једно драмско приказање из њега извађено, чак и једна јуначка песма, chanson de geste;[1]) тај роман је, раширен ваљда по целој Европи, певан од стране жонглера вероватно, дошао некако и до нас, можда баш у време последњих крсташких ратова кад је и постао, и одржао се необично лепо у облику народне приповетке у једном удаљеном и скривеном куту јужне Маћедоније све до данас.

Додајмо на крају говора о маћедонској приповеци једну разлику њену од *Манекине*, која по својој важности заслужује да се засебно помене и која нас може нарочито збуњивати. У *Манекини*, јунакиња, да би онемогућила венчање с оцем, одсече себи руку, као Олива, и после, при крају, поврати је чудотворно (рука се појави на једном кладенцу, и молитвом папином прионе за батајицу); ништа од свега тога у нашој приповеци. Та разлика је врло важна; и, да није оне сличности о познању по прстену која речито говори за сродство наше приповетке баш са *Манекином*, ми бисмо били можда склони да извор нашој приповеци тражимо ван овог француског романа, у књижевним делима која немају сечења руку ни повраћаја, јер и таквих делâ има.[2]) Али, ко зна?, можда

[1]) *Suchier*, наведено дело, стр. LXXXI, LXXXIV, XC.

[2]) То су *Mai u. Beaflor, Comtesse d'Anjou, Chronique anglonormande, Ystoria regis Franchorum, Pecorone, Königstochter von Frankreich, Emaré,*

је та разлика само сада разлика а пре је није било. Можда је некад и наша приповетка имала мотив о сечењу руку, па се тај мотив изгубио. Јер шта значи оно место у њој где се каже да су се, кад је јунакиња изишла из очеве куће и дошла у први град, људи скупљали око ње да је гледају? Приповетка, додуше, каже да су је гледали „зашо таа се виждала као да е от друг талекат", али то што је она била „от друг талекат" врло је мали узрок да се људи окупљају око ње, и да чак и сам цар зажели да је види („дури и на царо му се поискало да виде новата гостинка"). Да није, међутим, узрок тај што она није имала руку? Да није тај мотив био некада у нашој приповеци, па, кад се он изгубио, приповедач, задржавши онај део његов да се свет као на чудо купио око јунакиње, објаснио то тим што је јунакиња „от друг талекат"?[1])

Има још једна народна приповетка у нас коју бисмо ми такође убројили у нашу другу версију, и ако је та приповетка фрагментарна и садржи

De origine inter Gallos et Britannos belli historia (*Suchier*, увод к *Манекини*, стр. LV и LVI).

[1]) Г. Ѣ. Поливка, хватајући паралеле приповеткама из збирке К. А. Шапкарева (*Бѣлѣжки къмъ приказкитѣ въ Шапкаревия „Сборникъ отъ български народни умотворения, кн. VIII—IX"*, отъ профъ. Дръ. J. Поливка, стр. 24; Сборникъ за нар. умотв., наука и книжнина, XVIII), везује нашу леринску приповетку за једну битољску *Чуната шчо сакал татко іе да іа земит за жена* (№ 167 у Шапкарева). Да ли та приповетка има исте моменте које и леринска, не знам, пошто, на жалост, збирку Шапкарева нисам имао у рукама никако. По ономе пак што Г. Поливка од њеног садржаја износи („една мома си поржчва единъ долапъ сам да се отфора и сам да се затфора"), као и по паралелама њеним на које указује (*Gonzenbach*, Sicil. Märchen, № 38, т. j. Betta Pilusa, итд.), приповетка личи донекле и на оне које ми означавамо као четврту версију (*Бакарна коза*, и др.), о којој ниже говоримо, као и на оне из циклуса *Peau d'âne* (*Цар хтио кћер да узме*, и др.) о којем ћемо такође даље говорити.

само почетак. То је Вукова *Царева кћи овца*, коју је он из Боке добио.[1])

„Имаше некакав цар, прича се у њој, жену коју преко начина миловаше“, и јединицу кћер на удају; жена га пред смрт закуне да не венча девојку коју испроси „ако јој ови (њен) прстен не узиде добро на први прст десне руке“,[2]) што јој он и обећа. После шаље слуге по свом граду и „по бијеломе свијету“ да му такву девојку нађу, али му слање би залуду; и он онда, једнога дана, на чуду и узмучен у мислима, баци царичин прстен, а прстен где ће него падне кћери на скут, и она га, у радости што види „златни и лијепи прстен“, стави на први прст десне руке, и покаже га оцу: „виђи, тата, како ми лијепо стоји“; и цар најпре онесвесне, па, кад се освести, каже кћери: „ти си моја жена, тако је зар Бог осудио“. Кћи се одмах том успротиви, узме „очин ханџар“ и убије се. Оживе је, и отац „одмах нареди да се сјутрадан приправи што треба за свадбу“. Девојка онда „узме очину сабљу те сама себе лијеву руку осијече а десну у огњу изгори“. Излече је од тога, и руке јој „изникоше какве су и биле“, и цар је стави „под стражу“ у једну „камару“. Ту у камари дотакне она један штап, и одмах се претвори у овцу; умрла је „у они дан“ кад и цар.

Као што се види, ова приповетка, и ако фрагментарна, припада кругу приповедака о девојци

---

[1]) Вук, № 28. У предговору (стр. XIV) каже Вук: „приповијетку... *Царева кћи овца*... послао ми је из Боке г. Вук Врчевић“.

[2]) Из ове приповетке *(Царева кћи овца)*, или њој сличних, мотив о тражењу по прстену прешао је јамачно у приповетку *Оливу*, где је иначе, по извору одакле је ова приповетка постала, имао да буде мотив о тражењу по сличности. В. прим. на стр. 39.

без руку; само се почетак очувао, а даљи ток приповетке прекинут је новим мотивом о претварању девојке у овцу, који је потпуно стран нашем циклусу. Има још један круг приповедака (из којега се, у осталом, држи да је и овај наш постао) у којем је почетак сличан, т. ј. има родоскврну љубав очеву према кћери; представник његов је *Peau d'âne*, или *Allerleirauh*, или *Betta Pilusa*.[1]) Али Вукова приповетка не припада тој групи; у њој има сечење руку којега ту нема, и које се овакво налази само у приповеци о девојци без руку: значи да *Царева кћи овца* овој приповеци припада.[2])

Кад, дакле, она нашој приповеци припада, из којег је дела постала? И ако ова приповетка, колико садржи историје о девојци без руку, личи на више страних књижевних версија, ја бих ипак рекао да је она постала из *Манекине*, по овим знацима. Најпре, царица, заветујући цара којом да се жени, каже му: „ја знам да се ти не можеш проћи да се не жениш"; то је донекле објашњење зашто цар баш мора да се жени, а и у *Манекини* има

---

[1]) *Suchier*, стр. LXXIX: Tout ce que j' oserais supposer sur l'origine de notre tradition, c'est qu' elle s' est formée par la soudure de deux contes: du conte de *Peau d'âne* ou d' *Allerleirauh*, et d' un conte du cycle des femmes innocentes persecutées. — В. *Peau d'âne* у збирци Пероа (*Perrault*, Contes), *Allerleirauh* у Гримовој, *Betta Pilusa* у збирци *Gonzenbach*, Sicilianische Märchen, 1870, I, № 38; в. још приповетке које наводи *R. Köhler*, Kleinere Schriften, I. 189.

[2]) Приповетка Вукова *Цар хтио кћер да узме* (№ 58) чист је *Peau d'âne* или *Allerleirauh* и *Betta Pilusa*. Таква је и бугарска *Царската дъщеря съ дървенитѣ дрѣхи* (Сборникъ за нар. умотв. VII, 1892, 208). — Додајмо овде да у нашој народној поезији родоскврни мотиви нису ретки: песма *Неморалан отац* (*Л. Грујић Бјелокосић*, Из народа и о народу, III, 80) има такав мотив о оцу и кћери; песма *Хоће брат да обљуби сестру* (Вук, V, 554) мотив о брату и сестри; итд. — Овај мотив о брату и сестри налази се, колико се сећам, и у приповеци *Божја реч* коју је Јанко Веселиновић, јамачно по народној традицији, написао.

тога објашњења (барони светују краља да се мора женити из државних разлога).[1]) После, цар затвори своју кћер у „камару"; и у *Манекини*, јунакињу бацају у тежак и мрачан затвор.[2]) Најпосле, мотиви који се налазе у овој приповеци (аманет царичин, изасланство које тражи жену, својевољно сечење руку) налазе се још (али сва три), сем *Манекине*, само у *Historia de la regina Oliva* и *Historia del rey de Hungria*, која јој је сродна,[3]) а од ових тешко да је наша приповетка постала (од *Historia de la regina Oliva* никако, јер је то дело врло младога постанка у нас, те версије из њега не би биле тако оштећене као у овој приповеци).

Трећа версија обухвата три приповетке, и све три српске. Најпотпунија је међу њима *Царица са звездом на челу*, вероватно из Србије или Војводине, забележена у збирци Атанасија Николића[4]), и њу ћемо, као представника версије, изложити; друге две сматраћемо као варианте њене и само им разлике побележити.

„Био цар па имао царицу са звездом на челу", која му роди кћер, опет са звездом на челу. На

---

[1]) В. *Manekine*, ст. 205-218, и даље.

[2]) „A ses bediaux la fait saisir
Et mettre en une cartre dure
Qui en maint liu estoit obscure" (*Manekine*, ст. 818-20).

[3]) *Suchier*, навед. дело, стр. LV.

[4]) *Српске народне приповетке*, скупио Атанасије Николић, Београд, 1899, стр. 105. У издању од 1842 (1843) нема ове приповетке. — Издавачи овог другог издања нису забележили место где је ову приповетку Николић слушао (као што, у осталом, нису то учинили ни за једну, противно Николићу који је у првом издању то редовно и савесно чинио), али како је он махом слушао приповетке по Србији и Војводини, то држимо да је и с овом приповетком исти случај.

самрти, царица остави цару познати завет, ако би се женио, да узме само ону која има звезду на челу и која је од царске породице. Цар тражи, не нађе, реши се да узме кћер, и саопшти јој то, истичући како он само жели да „испуни завет“ царичин. Царева кћи, не пристајући на то а видећи колико јој је отац у намери постојан, затражи од њега, као услов да за њ пође, да јој дâ направити један велики ковчег који се изнутра може закључавати. Отац јој испуни жељу, она потрпа унутра хране и остало што јој је било потребно, и сама уђе у ковчег и закључа се, а пре тога нареди слугама да ковчег баце у реку. Слуге учине, ковчег стане пловити реком,[1]) и доплови у друго царство. Цар тога царства опази ковчег и нареди да га извуку и унесу у његову собу. Ковчег је већ у соби, цар долази у вече кући, мало вечера а више остави, и легне да спава. Онда царева кћи изиђе из ковчега, повечера што је иза вечере остало, и опет уђе у ковчег. Цар, сутрадан, примети да нема јела, упита слуге ко је то јело појео, али му слуге не умедоше ништа одговорити. Друге ноћи, иста сцена. Треће ноћи, цар остане будан, и, кад царева кћи опет устане из ковчега и седне за сто, ухвати је, и она му се онда каже „откуда је, како је страдала и како је овамо дошла“. Цар је онда узме за жену, и она му роди сина са звездом на челу. То дозна њен отац, преобуче се у просјачке хаљине, дође до њена двора, увуче се некако у кућу, и, кад су сви поспали, узме нож,[2]) закоље дете у колевци,

[1]) По овоме се види да приповетка није из приморја; и то говори да је она забележена у Србији или Војводини.

[2]) У приповеци се помиње час „бритва“, час „нож“.

баци нож царици у џеп, и утекне. Сутрадан, јаук по двору, распитивање, трагање, претресање свију укућана. Кад нађу крвав нож у царице, сви одмах помисле да је она своје рођено дете заклала, и цар нареди да јој се „одсеку обе руке до лаката“ и, сувише, оба ока изваде. Слуге је одведу у шуму, одсеку јој руке, али очи не изваде њој него једном псу, и понесу цару заједно с рукама, а њу с мртвим дететом оставе у шуми. Сама у шуми, лутајући и плачући, царица дође до једне барице да се одмори, и спусти ту и дете. У то јој се јави мајка Божија, упита је што плаче, утеши је и посаветује јој да замочи руке у барицу и окупа дете у њој па ће повратити руке и оживети дете. Она учини то, и доби руке, и дете јој оживи. Крене се даље кроз шуму, опази једну кућицу и у њој светлост, дође до ње, и нађе једну бабу, која је прими и задржи код себе. Ту је она живела седам година. Тада цар, њен муж, пође једном зими у лов, залута, дође до бабине куће и затражи конак који му баба допусти. Цар уђе, повечера и легне. У спавању, спадне му једна рука низ постељу, а царица, која га је одмах познала, каже своме сину: „иди, сине, дигни свом оцу руку“, што слуга царев чује и јави цару сутрадан. Цару се то учини чудно, и хтеде се сам уверити. Другу ноћ, цар се учини да спава, и навалице спусти руку и ногу низ постељу; царица опет: „иди, сине, дигни свом оцу руку и ногу“, а цар скочи, позна њу и дете, а она му приповеди сва своја страдања. Он је онда узме у двор, и поживи дуго с њом и сином „у сваком задовољству“. Бабу, међутим богато обдари.

Друге две приповетке, које можемо сматрати као варианте ове, јесу *Хаџијина кћи*, из Бихаћа у Босни, коју је „прибиљежио Јово Илић, учитељ“,[1]) и *Звездана*, коју је „у Дубици прибиљежио од Благоја Вревића Мојица Хрваћанин Србенда“.[2])

Хаџијина кћи је врло налик на *Царицу са звездом на челу*. У њој су исти моменти и исти ред као и у овој. Разлике су ове. Отац јунакиње није цар него „богат стар човјек“. Његова жена умре у његову одсуству, и њен завет је: „којој девојци могне (он) натакнути (њен) прстен и обути (њене) папуче, ону нека узме за жену“. Јунакиња тражи „један дирек“ од оца место ковчега, и у њ метне хране и сакрије се; дирек баце у море[3]) не по њеној наредби него по очевој (отац је љут што не може да је нађе: „кад нема ње, не треба ни њезин дирек“, каже он). Њено дете је „зелених руку и златне косе“; не коље га лично отац него једна Циганка по његовој наредби (иста Циганка му је раније тражила жену); јунакињи не секу руке него ископају очи. Она поврати очи и оживи дете пером неке „тичурине“ од које тај лек и чује; покаже се царевићу не тиме што нареди сину да дигне оцу руку у спавању, него једним згодним одговором (дете хоће да напоји свог дрвеног коња, царевић пита: „како може дрвени коњ пити воде?“, царица одговори: „а како може мати заклати своје дијете?“). Циганка је на крају „посјечена“; отац јунакиње умре „послије неколико година“.

---

[1]) *Босанска Вила*, 1904, стр. 90.

[2]) *Магица*, 1868, стр. 715.

[3]) Овде је одиста море место реке.

Звездана је већ друкчија. У њој има (баш на месту где царевић налази јунакињу и жени се њом) један део који је сасвим удаљава од Николићеве и Илићеве приповетке, који је уопште стран нашем циклусу и који је по свој прилици дошао у њу из друге групе приповедака.[1]) Али кад се тај део одбаци, приповетка Хрвећанинова слаже се с Николићевом у главном као и Илићева. Она се, сем тога дêла, од Николићеве разликује у овоме. Отац Звездане (тако се овде зове јунакиња)[2]) није цар него обичан човек (као у Илића); он живи са својом женом врло рђаво и туче је (тукао је „док је није на смрт испребијао"). Због

---

[1]) Ево тога дêла. Кад Звездана утекне од свога оца, она дође до једне механе, и погоди се да ту служи; друге две девојке су такође у тој механи служиле. Једном дође царевић у механу, руча и, ваљда што му се ручак допао, запита ко је ручак справио. Оне две девојке одговоре да су оне, али царевић запита механџију има ли још коју девојку у кући, и овај му каже да има, и доведе Звездану. Царевић одмах заволи Звездану, дâ јој јабуку, и обећа да ће за недељу дана доћи са сватовима по њу, а механџији препоручи „да је чува као око у глави". Оне две девојке омрзну зато на Звездану, и стану јој радити о глави. „Баш онај дан кад ће царевић са сватовима доћи", оне зовну Звездану на бунар, преваре је некако и баце унутра, а механџију натерају да каже царевићу како је једна од њих (старија) Звездана. У то царевић стигне са сватовима, механџија изведе старију довојку као младу, девери је узму за руку, и сви сватови крену царском двору. Међутим, оног тренутка кад се Звездана удавила, из бунара је излетео један голуб који је једнако облетао и жалосно гукао по механи а после и за сватовима, нарочито за царевићем, све до двора. Тако је он чинио не само на дан венчања, него и после венчања сваки дан. Царевићу је то било врло мило, али његовој млади врло мучно. Зато она навали на њега да свакако заколе голуба. Царевић се дуго опирао томе, па најзад пристаде, и даде голуба заклати под свој прозор. Кад у јутру, а то на том месту израстао велики бор, и на њему тице певају. Царевићу и то буде мило, али његова млада навали сад на њ да бор исече. Кад су бор до пола пресекли, изиђе из њега Звездана, и исприча царевићу, који је то гледао, све како су јој оне две о глави радиле и зашто. Царевић онда своју младу убије, а са Звезданом се венча.

[2]) На неким местима приповетке она се зове и „Звезданка".

тога, жена његова, која има звезду на челу, остављајући му познати аманет о девојци са звездом на челу, куне га („да се не могао правом смрти преставити док не нађе себи жену која...“). Звездана не тражи ковчег ни дирек, него само утекне из собе у коју је отац затворио (врата се сама отворе после њене молитве Богу). Царевић је нађе у једној механи где она служи (и то просто, не на онај начин да му она једе вечеру); она роди близанце златних косâ; отац (и то лично, и преобучен у просјака) закоље оба детета; Звездани ископају очи (као у Илића); не отерају је просто у шуму него нареде да се у бурету баци у море, а буре се разбије још док су га по шуми возили. Она поврати очи и оживи децу само водом и молитвом Богу;[1]) не налази никакву бабу него се опет погоди у механу да служи; царевић је нађе врло брзо (истог дана кад се погодила у службу) а не после „седам“ или „више“ година као у Николића и Илића. Познање је слично оном у Илића: Звездана кришом тури јабуку у џеп царевићу и одмах нада вику ко јој је јабуку украо; кад се јабука нађе, царевић се стане изговарати да не зна ко му је подметнуо, а Звездана примети да је и њој подметнуто убиство деце. Отац Звезданин кажњен је, и ако случајно: он вози на воловским колима буре са Звезданом и децом, па кад дође до мора, волови га набоду на рогове и баце у море.

---

[1]) У приповеци, на месту где се прича како се Звездана спасла из бурета, стоји: „она стане *благодарити* Богу“, а даље, где се прича како је очи и децу повратила, стоји: „сад се *наново помоли* она Богу“. Она се, дакле, молила Богу и пре но што је исцелила себе и децу.

Као што се види, ове три приповетке,[1]) и ако су у нечем различне, ипак представљају једну исту приповетку. Разлике њихове, кад се одбаци она дигресија *Звездане*, нису велике. Оне се своде на обичне вариације појединих мотива (услов о звезди на челу, о прстену), на нова објашњења (Звезданина мати с клетвом даје аманет мужу, због тога што је овај туче), на ублажавања суровости (Циганка место оца коље дете, у Илића), на већи реализам местимице (Звездана служи у механи а не живи мученички у пустињи), итд. Али уза све то, главни њихови моменти једни су исти, и теку истим редом.

Ти моменти су, у главном, они који и у општој приповеци о девојци без руку. Имамо ту аманет јунакињине матере о поновној женидби очевој, тражење такве жене по том аманету, родоскврне намере очеве према кћери, бежање или терање јунакиње од куће, и то у ковчегу, диреку, бурету,[2]) венчање њено с царевићем, интриге против ње о њеном порођају, поновно терање од куће

[1]) За приповетку *Царица са звездом на челу* Г. Поливка (*Бѣлѣжки къмъ приказкитѣ въ Шапкаревия „Сборникъ отъ български нар. умотв. кн. VIII—IX“*, стр. 37) везује једну албанску из Шапкарева: *Поиътъ що сакаше да земе щерка си за жена* (№ 284 у Шапкарева). У овој причи, по ономе колико Г. Поливка од ње саопштава, види се да у почетку јунакиња такође тражи од оца „единъ сѫнджкъ който съ влакно да се отворя, съ влакно да се затваря“; у даљем току приповетке, „бащата сетнѣ се научава че дъщеря му била се оженила за единъ принцъ, скришно се протъква до нея, и съ нейна чакия убива двѣтѣ и дѣца“; итд. Приповетка је ова, дакле, сродна с нашом *Царицом са звездом на челу* као и са свима треће версије, и има исте карактеристичне моменте које и ова (клање деце као интрига о порођају).

[2]) У *Царици са звездом на челу* јунакиња оде у ковчегу, у *Хаџијиној кћери* у диреку, а у *Звездани* она иде просто, на врата. Али други одлазак Звезданин је у бурету које треба да се баци у море; то буре одговара ковчегу и диреку, и разним лаћицама и ковчезима у књижевним версијама (*Weltchronik* има баш буре; Suchier, LVI).

са сечењем руку или копањем очију, њено лутање по планини, њено исцељење заједно с исцељењем детета (деце), и то исцељење чудотворно (милошћу Богородице, итд.), њено становање код једне бабе, поновно налажење њено од стране царевића и срећан повратак, кажњавање криваца (ово последње не у свима). А све су то моменти који карактеришу приповетку о девојци без руку, и ове три прегледане народне приче припадају несумњиво овој општој приповеци. Не треба, дакле, помишљати да оне припадају неком другом циклусу, некој другој старој приповеци која би овој била слична. Не припадају оне ни циклусу приповетке *Peau d'âne,*[1]) ни оној популарној средњевековној историји *Аполонија Тирског:*[2]) у обе је почетни мотив родоскврна љубав очева према кћери као и у нашим трима, али је у обе даљи ток причања сасвим различан од онога у нашим; другим циклусима још мање припадају. Оне су само једна версија приповетке о девојци без руку, трећа версија њена на коју наилазимо у нас.

Само, у тој трећој версији има, као што се већ могло опазити, једна велика разлика од свих других версија приповетке о девојци без руку, од свих књижевних версија управо; та је разлика у интриги приликом порођаја јунакиње, у једном од најглавнијих момената приповетке. У књижевним версијама наше приповетке (а тако и у нашим народним версијама Оливе и Манекине) имамо свуда, на том месту, краљицу-матер, њену мржњу према јунакињи, њен одлазак пред свадбу ове с

[1]) В. стр. 63.

[2]) В. садржину овог познатог грчког романа у *E. Rohde*, Der griechische Roman, Leipzig, 1900. стр. 436—9.

младим краљем, гласника који јавља о пороћају, опијање његово, промену писама, одговор краљев, поновно опијање и поновну промену писама; овде ништа од свега тога: мати младога краља (или цара) и не помиње се, пороћај је у присуству мужа, због тога нити има гласника̂ и писама̂, нити опијања и промене. Место свега тога долази клање деце као повод за интригу, и кривац је један, не нов него онај од којег долази и прва несрећа јунакиње, отац њен. То је нов мотив, упрошћен у осталом, и којега нема ни једна књижевна версија.[1])

Одакле је тај мотив дошао? Како је он могао истиснути онај о промени писама?

Није нам познато ни једно књижевно дело које би тај мотив баш у том облику садржавало; има, колико знамо, свега једно у којем се налази нешто налик на њ, али је врло тешко да је из тога дела могао овај мотив доћи у нашу версију. Мислимо на ону, у уводу поменуту приповетку о царици Хилдегарди, где управник војводина двора у који се несрећна царица склонила, исто као отац (или Циганка) у приповеци Николићевој и њеним вариантима, улази ноћу у спаваћу собу војводину, закоље дете његово, метне крвав нож у руку Хилдегарди која је за то време поред детета спавала, и обеди је да је она дете заклала.[2]) Али,

---

[1]) Има, додуше, видели смо, версија Оливе нешто налик на то: кастелан убије случајно (у нашој народној приповеци *Олива*, он га закоље хотимично) краљево дете, и обеди Оливу за то. Али то је само један епизод у тој версији, а у њој се поред њега налази она цела интрига о пороћају каква је у свима књижевним версијама: пороћај у одсуству мужа, промена писама од стране краљице-матере, итд.

[2]) В. стр. 2 ове расправе, затим *Gesta Romanorum*, изд. Oesterley, Берлин, 1872, II, 648.

поред тога што у приповеци о Хилдегарди мотив није исти који у нашима (кривац није отац јунакиње, заклано дете није њено), ова приповетка је сувише непозната нашој књижевности, те није вероватно претпоставити да ће њеним утицајем мотив о клању детета (деце) ући у наше приповетке. Одиста, ова приповетка, која се налази у *Gesta Romanorum*, није, колико знам, ни превођена у нашим књижевним делима,[1]) ни препричавана у нашим народним приповеткама. Мотив, дакле, о клању детета могао је ући у нашу трећу версију с друге стране, из народних приповедака (и то опет из циклуса приповетке о девојци без руку) које садржавају тај мотив, и ако не у истом облику у којем је код нас. Тај мотив, који у овој групи приповедака стоји у почетку и замењује онај о љубави очевој према кћери, пренесен је у њима са оца и кћери на снаху и заову, и иначе је мало промењен (заклано дете не припада јунакињи). У једној руској приповеци, наиме, снаха обеди заову у њена брата а свога мужа да је поломила намештај, одсекла коњу главу, заклала њено и братово дете, а све је то сама снаха, међутим, учинила, и брат је одведе у шуму и одсече јој руке. У другој руској, снаха одсече главу најбољем коњу, исече сокола у кавезу на комаде, исече своје дете, и за све то обеди своју заову у њена брата, и он јој опет секиром у шуми одсече руке и тамо је остави. У трећој руској, снаха пусти коња да оде, пусти и сокола, а дете (своје) баци коњма под

[1]) Ни у *Науку крстјанском* и *Бесједама* од Матије Дивковића нема ове приповетке, судећи по садржају приповедака у овим делима, који је дао Ђ. С. Ђорђевић (*Глас*, LIII, 71—76); за Дивковића се, међутим, зна да је много приповедака преводио из *Gesta Romanorum*.

ноге, и обеди опет заову, коју брат одведе у шуму.[1]) У бретонској приповеци снаха опет обеди заову Јелену да је убила два вола, коња и дете њено, што је такође све сама учинила, и брат њен Пјер и овде јој одсече руке и одведе је у шуму па тамо остави.[2]) Ова група приповедака има несумњиво словенско порекло; то је утврђено, и Сухир н. пр. каже: „њено словенско порекло не подлежи сумњи", и објашњава како је она из Русије дошла у Бретању.[3]) Мотив о клању деце, који је главна карактеристика те групе, према томе је такође словенског порекла, и има га не само у руским приповеткама него и у нашим песмама,[4]) где је у

[1]) Све су ове три приповетке из збирке А. Н. Атанасијева. Ја ту збирку нисам имао у рукама, него сам имао француски превод њихов од Л. Сиклера (в. *Léon Sichler,* La fille aux bras coupés, Revue de l'histoire des religions, XIII, 1886, стр. 215, где прва од њих има наслов: *La manchote,* а друге две *La fille aux bras coupés).* Сухир *(Oeuvres de Beaumanoir,* увод, стр. LXII) наводи четири приповетке из збирке Атанасијева, од којих прве две с насловима *La femme sans mains* и *La manchote* а друге две без наслова, и за три међу њима каже (стр. LXIX) да ту „la belle-soeur commet trois crimes pour mettre le tort sur l'héroine"; очевидно је да су те Сухирове приповетке оне исте које смо ми нашли у Сиклера. — Сухир (наведено место) помиње још једну приповетку, исту као ове, и она је из збирке Худјакова; затим помиње и једну финску такву.

[2]) *Marguerite de Belz,* La fille aux mains coupées *(Mélusine,* Paris, 1884-5, II, 392). — Поред ове, Сухир помиње још једну, исто такву (стр. LIX и LXIX), опет бретонску *(Luzel,* Légendes chrétiennes de la Basse-Bretagne, Paris, 1881, II, 244). — Додајмо да и у гасконској приповеци *Le damayseleto (Blade,* Contes et proverbes pop. recueillis en Armagnac, 1867, стр. 55), коју Сухир почиње, има сличан мотив; ту свекрва гони јунакињу, „et va jusqu' à tuer son enfant pour l'accuser du meurtre" (*Puymaigre,* La fille aux mains coupées, Revue de l'hist. des relig., X, 1884, стр. 193-209).

[3]) „Ce groupe (реч је о руским приповеткама и сл.), dont l'origine slave ne peut être mise en doute, se retroure en Bretagne (реч је о поменутим бретонским приповеткама), où il sera parvenu soit par des matelots bretons fréquentant les ports de Russie, soit par des soldats qui l'avaient entendu en campagne" *(Suchier,* наведено дело, стр. LXIX).

[4]) Везу између ових руских приповедака и српских и бугарских народних песама истиче и Сухир (наведено место).

осталом врло чест. Ја ћу да наведом само једну од њих, врло лепу и врло познату у осталом. То је Вукова *Бог ником дужан не остаје.* [1]) Два брата, Павле и Радул, прича се овде, јако воле своју сестру Јелицу. Павловица, жена једнога од њих, закоље једне ноћи коња, па друге сокола Павлова, и обеди Јелицу за то. Павле пита сестру али она се оправда. Трећу ноћ, Павловица закоље своје „чедо у колевци" и то „злаћеним" ножевима које су браћа Јелици поклонила, подметне ноже Јелици под главу, и обеди је за убиство. Павле, љут, веже је коњма за репове, а после, кад види шта је урадио, то исто учини са женом: на месту где је Јелица погинула, створи се црква, а на месту где Павловица погине, провали се језеро, на њему коњ, за коњем колевка, на колевци соко, у колевци „оно мушко чедо", „под грлом му рука материна, а у руци теткини ножеви". Ето, из тих песама и приповедака, српских и словенских, могао је доћи мотив о клању деце у нашу версију „Царице са звездом на челу". Он се тад нешто изменио: заклано дете није туђе него оне исте коју обећују за клање; та је промена природна, у осталом. Он је, у исто доба, и упростио приповетку о девојци без руку: место два кривца који су обично у тој приповеци (отац и свекрва), остао је свега један (отац), који оба гањања јунакиње на себе узима [2]) Тај је мотив, додајмо још,

[1]) *Вук*, II. 14 (№ 5). Има и варијаната; в. *Манојло Кордунаш* Српске народне песме, Н. Сад, 1891, I, стр. 41., № 10 (исти наслов као у Вука); *Братац и сестрица* (Босанска Вила, 1897, стр. 42); итд. — И иначе има виле песама где снаха коби заови на сличан начин.

[2]) Овако је, изгледа, и у једној румунској приповеци *(P. Ispiresci,* Basme snóve si glume adunate din gura popurului. Craiova, 1883, № 1: *Imperatulu cel fara-del-lege).* Сухир (LXXI) каже да та припо-

по свој прилици познији у нашим версијама приповетке: руске приче у којима се он налази као да су, по Сухирову истраживању, из XVII века[1] (вероватно да ни српске песме нису старије), и, према томе, мотив је у том веку најраније могао ући у наше версије и истиснути онај о промени писама.

Кад смо одредили разлике наше треће версије и књижевних версија приповетке о девојци без руку и покушали да објаснимо постанак њихов, запитајмо се откуд је дошла ова трећа версија. Из *Манекине?* Управо из леринске приповетке, која је из ње постала? То изгледа доста вероватно кад већ узимамо да се *Манекина* налази у нас, у облику леринске приповетке; трећа версија би се из ње образовала, под утицајем поменутих песама и прича, и то доцније, пошто је леринска већ подуже живела у народној традицији С тим би се слагало то што у трећој версији, и то у све три приповетке које под њу спадају, има аманет царице (или уопште јунакињине матере) о поновној женидби, изасланство које тражи цару жену по том аманету, најзад ковчег, дирек и буре у којем јунакињу бацају у воду и који одговарају барци без крме и весала — ма да сва та три мотива имају још неке версије сем *Манекине* (*Weltchronik*, *Historia del rey de Hungria*, *De origine inter Gallos et Britannos belli historia*, *Historia de la regina Oliva*).[2] Али се с тим

ветка „a simplifié l'histoire, chargeant des deux crimes une seule personne: le père". Та приповетка, изгледа, има још неких сличности с нашом (у њој н. пр. такође има очева љубав према кћери), и вероватно постоји извесно сродство међу њима.

[1]) *Suchier*, LXIX.

[2]) *Suchier*, LV.

не слаже то што у тој версији, и опет у све три приповетке њене, сечење руку или копање очију не долази при првој казни јунакиње (кад одлази из очеве куће), као што је у *Манекини*, него тек при другој (кад одлази из мужевље куће), као што је н. пр. у *Vita Offae* и *Belle Hélène*.[1]) А да није ова версија постала непосредно из већ готових народних приповедака? Из једне румунске на пример, која изгледа ћалик на ову нашу версију, и то једина међу познатим?[2])

У осталом, ма одакле да долази, ова је версија стара у нас. О томе сведочи најпре њена оштећеност, а после, и сродство њено са народним приповеткама других народа из круга приповетке о девојци без руку, околност да исте вариације мотива које се налазе у њој постоје и у туђим приповеткама. И у другим приповеткама, каогод и у нас, царевић н. пр. нађе јунакињу кад му ова краде вечеру (или воће, итд.); јунакиња исцели руке (или очи) водом и милошћу Богородице (можда је ово постало утицајем приповедака другога типа) или Бога; царевић се на крају зачуди што га деца сматрају за оца, и тако их позна, и њих и жену; итд.[3])

---

[1]) *Suchier*, LVI.

[2]) В. примедбу на 75 страни.

[3]) Мотив да царевић нађе јунакињу у крађи и тад је види први пут, налази се у овим приповеткама. У једној Гримовој причи (№ 31, Das Mädchen ohne Hände), девојка, отишавши од очеве куће, дође до краљеве баште и једе крушке, и краљ, кад опази да му крушака нестаје, пође сам да стражари, и тако нађе девојку, и узме је после за жену. Исто је тако у једној тиролској причи (*Zingerle*, Tirols Volksdichtungen u. Volksgebräuche, 1854, II, стр. 124: Die schöne Wirthstochter), нормандској (*Fleury*, Litt. orale de la Basse-Normandie, 1883, стр. 151: La fille sans mains), руској (*L. Sichler*, наведено дело, 215), литавској (*Leskien u. Brugman*, Litanische Volkslieder u. Märchen, 1882, стр. 505:

Четврта версија има две приповетке: једна је *Бакарна коза*, из Србије јамачно, а из врло малене и неписмено састављене збирке „Димитрија

Von der hl. Margareta). У једној бретонској још је сличније. Девојка је у једној шуми заједно с једним псетанцетом, седи на гранама једног високог храста; гране храстове се два пут на дан саме спусте, псетанце сиђе и доноси однекуд храну. Оно улази у један оближњи дворац, узима јело из тањира и доноси га девојци; у дворцу примете то, стану мотрити на лопова, спазе псетанце, ниајају га али им оно утекне, док га напослетку млади господар дворца не стигне код храста и не опази девојку, коју одмах доведе у двор и узме за жену. *(M. de Belz*, нав. прип., Mélusine, II, 392). — Мотив да јунакиња поврати руке и очи водом и молитвом чест је у народним приповеткама. У једној тиролској *(Schneller*, Märchen u. Sagen aus Wälsch Tirol, № 50: Das Mädchen ohne Hände; иста је приповетка унета и у *Zingerle*, Kinder u. Hausmärchen aus Tirol, 1870, № 53) пред јунакињу изиђе Богородица и каже јој: „замочи руке у воду ове реке“ и она то послуша и добије руке; у једној бретонској *(Sébillot*, Contes populaires de la Haute-Bretagne, 1 série, 1885, № 15: La fille aux bras coupés; в. *Puymaigre*, Revue de l'hist. des relig. X, 193-209), кад она испусти дете у воду на једном извору, једна „belle dame“ појави се и нареди јој да замочи руке у извор па ће их повратити, што се и збуде; у једној руској *(Sichler*, прва прип.), она хоће да пије воду а дете јој испадне, чује се глас одозго: „не плачи, него узми дете; поли водом своје ране па ће ти Бог вратити руке“, и она послуша савет и добије руке; у друге две руске *(Sichler*, II и III прип.), кад јој дете упадне у воду, један старац јој то каже и она пружи руке води и добије их натраг; у једној бретонској *(M. de Belz*, помен. прип.), она пије воду, дете јој спадне с леђа, а једна тица (тица је и у Илића) јој каже: „замочи у воду батајицу десне руке“, па јој то исто понови и за леву руку кад јој друго дете испадне, што она и учини и поврати и децу и руке; у једној арапској *(R. Basset*, La fille aux mains coupées, Mélusine, II, 309), дете јој падне у воду а два пролазника помоле се Богу да јој дете изиђе живо и да она поврати руке, што се и збуде; у једној норманској *(Fleury*, поменута прип.), она се само помоли Богу, умочи руке у воду и извади и дете и руке читаве; тако и у једној бретонској, где се јунакиња и не помоли Богу *(Sébillot*, Contes pop. de la H.-Bretagne, II série, 1881, № 39: La fille aux bras coupés; в. *Puymaigre*, навед. дело); тако и у једној талијанској *(Pitrè*, Archivio per lo stud. d. tradiz. popol., 1882, I, 520: La madre Oliva); и у једној гасконској *(Bladé*, Contes et prov. pop. recueillis en Armagnac, стр. 55: Le damayseleto); и у једној руској *(Sichler*, IV прип.); у литавској *(Leskien u. Brugman*, наведена прип.), где девојци не сежу руке, она оживи дете водом и милошћу Богородице. — Мотив о познању јунакиње и њена мужа има, сасвим као и у нас, још у три друге народне приповетке. Тако, у Гримовој (№ 31 Das Mädchen ohne Hände) краљ дође у кућу где му је жена, легне да

П. Алексића, ученика IV разр. гимназије"; [1]) друга је *Попъ иска да се жени за дъщеря си*, из Охрида у Мађедонији, коју је забележио Е. Спространов по причању Руса Блажева.[2])

Бакарна коза — штета је што је овако важну приповетку забележио онако невешт скупљач — састоји се у овом. „Некому цару умре жена, а он се заљуби у своју ћерку и оће да је узме". Кћи, да би се отела очевој жељи, превари оца да ће поћи за њега ако јој начини једну бакарну али позлаћену козу. Отац нареди да се таква коза учини; девојка и сама оде мајстору, и дода „да коза буде шупља и да има тајна врата на трбуху". Кад приспе дан венчања и коза буде готова и донесена у двор, царева кћи стави у њу хране за петнаест дана, уђе унутра и закључа врата. Цар тражи кћер, не нађе је никако, и, у љутини на њу, заповеди да се бакарна коза баци у воду. Баце је у воду, и она, пловећи, дође до другог царства. Царев син је опази где плива, и нареди да се донесе у његову собу. У вече, кад је коза

спава и покрије се марамом, марама спадне, а краљица: „иди, сине, дигни оцу мараму", што краљ кроза сан чује, и тако позна своју жену. У једној тиролској (*Zingerle*, стр. 124), краљ тако исто дође у кућицу на острву где му је жена, он њу не позна а она њега одмах; он легне да спава, и нога му спадне низ постељу, а краљица своме сину: „Петре, иди намести оцу ногу у постељу"; краљ то чује кроза сан и, да се увери боље о ствари, навалице спусти руку низ кревет, а краљица, онда, другом сину: „Павле, намести оцу руку у постељу", нашто краљ скочи из постеље, и позна своју жену. У другој тиролској (*Schmeller*, № 50; *Zingerle*, № 53),то је исто, само мало неинтелигентније сложено. Краљевићу, наиме, спадне при спавању шешир с главе, а краљица сину: „Јоване, дигни оцу шешир"; исто понови краљевић, али хотимице, нашто краљица каже другом сину: „Јосифе, итд."

[1]) *Дим. П. Алексић*, Српске народне јуначке песме и народне приповедке, Београд, 1871, стр. 23—26.

[2]) *Сборникъ за нар. умотв., наука и книжнина*, 1896, XIII, 217.

била већ у соби, царев син легне и заспи, а девојка изиђе из ње и стане певати више главе царевићу. Он то, и ако у сну, чује, и распита у јутру „да ли је ко видео ко му пева више главе“, али му рекоше да нико о том ништа не зна. Другу ноћ, то исто. Трећу ноћ, девојка, која је чула (не каже се како) да царевић[1]) иде у рат, опет пева, и напослетку му (не зна се зашто) каже: „кад нећеш да устанеш, а ја одох да скочим у воду“. Царев син се онда пробуди, види њу, „мило му буде“, и, при поласку у рат, дâ јој свој прстен, а препоручи слугама да је пазе. Некаквој „бароници“, која је мислила своју кћер удати за царскога сина, буде криво на ову сиротицу, и, кад је једанпут нађе, ископа јој очи и баци је у воду (да ли у истој „кози“, како ли, не каже се). Рибар је један нађе и извади. Девојка је после продавала пилиће, који су били тако лепи да их „у целом царству лепших није било“. Проведе она једанпут своје пилиће поред куће бароничине, бароници се они допадну, и она упита за цену. „Само једне очи су цена“, одговори девојка. Бароница јој дâ онда њене очи које је чувала у једној марами. Девојка узе очи, код куће их намести, покваси водом и прогледа. У то се и царевић врати из рата, и, кад сазна шта је било с његовом вереницом, разболи се од жалости. Девојка чује за то, скува чорбу и у њу баци прстен који је од царског сина добила, и однесе царском сину уверавајући да ће он оздравити кад ту чорбу поједе. Царев син нађе прстен у чорби, зовне девојку и позна је. У име тога, он учини сјајну

[1]) У приповеци, на овом месту: цар, иначе: царевић.

гозбу, на коју позове и бароницу. За вечером царевић упита шта треба чинити оном који другом очи ископа; бароница одговори да га треба погубити, наштo један примети да то није никаква казна него да га треба „растргнути". Бароницу онда растргну, а царски син венча се с девојком.

Попъ иска да се жени съ дъщеря си опширнија је и развученија приповетка; у њој су неки од мотива *Бакарне козе*, каткада излишно, развијенији и више истакнути. Разлике су ове. Место цара долази поп, и његова намера о женидби кћерју више је објашњена: прво, док се у Алексића не зна зашто отац хоће да узме кћер, овде се каже да је то „вашчо била многу убаа"; а друго, овде ту женидбу одобрава и владика којега поп, на кћерину молбу, за то пита, и ако у форми замотаној и срачунатој на превару (поп: „едно јаболко убоо да си имаш;... сам да го іаіш, али да го даіш другьему?", а владика: „...то се знаіт, оту сам да си го іаіш", и поп кћери: „кьерко, ми рече да те земам"). Девојка тражи долап место козе (и то „долап сам да оіт и сам да зборвит"); њен одлазак у њему је сложенији и сплетенији: док она у долапу иде на море, њено псетанце („кучуле") купа се у кориту и одзива се попу са „ето, тате, ето" кад овај, мислећи да му је кћи у кориту, нестрпљиво виче: „аіде, кьерко, аіде".[1]) „Цареф син" налази девојку у долапу много доцније; долап, који се дотле „напраіл сжде (свуда) злато" (и у Алексића је коза позлаћена), примете прво његови људи, који нису могли да га ухвате од псетанцета које

[1]) Слична превара у Вука № 58: *Цар хтио кћер да узме.* Царева кћи овде затражи од оца у очи свадбе да се окупа, јер „тако ваља", а остави патке у кади, те јој отац мисли да се она купа.

„нишчо живо не пушчат“ долапу; и царевић извади долап, јер „кучето сега се замолчило“. Девојка се не покаже певајући, него једући вечеру, исто онако као у *Царици са звездом на челу*, само што то најпре примети мати царевића а не он сам. После прстеновања а пред полазак „на воіска“, царевић не препоручи никоме девојку саму (и не казује за њено присуство у кући) него само долап: каже матери да долап нико не дира, и да се и даље носи ручак и вечера у његову собу каогод да је он у кући; „и дури — дода он да би вера била тврђа — гледаш да се іаіт от него, да знаіш оту іас сум жиф; отко не кье се іаіт, да знаіш оту сам умрен“. Место пакосне баронице у Алексића долазе овде радознале „момичкьите от комшиіте“: те девојке измоле долап у матере царевића и истерају попову кћер (не баце је у воду), не учинивши јој никаква вреда. Попова кћи, што је и природно, не налази рибара, који је спасава, него једну бабу с кћерима, која је прими (нема продаје пилића и куповања очију, што је разумљиво). Прстен она не баци у чорбу него умеси у погачу („краваіче от пепел“), и то пошто је болесни царевић од свих поданика тражио понуде (дуг је диалог између попове кћери и бабе о томе, и ова најпре тражи дозволу од цара за ону понуду). Казна криваца (девојака „от комшиіте“) није именована („им сторил зарар“ — штета —, каже се само), баба је награђена после венчања царевића с јунакињом.

Ова четврта версија, како је представљена овим двема приповеткама из Србије и Македоније, разликује се од књижевних и других версија по једној главној околности, и то по интриги против јунакиње после њена налажења од стране царе-

вића, по истом месту, дакле, где се и трећа наша версија (версија „Царице са звездом на челу“ од осталих разликује. У тим књижевним и уопште туђим версијама, интрига се та своди на промену писама поводом порођаја јунакиње; у нашој трећој версији, на клање деце поводом тог порођаја: у овој четвртој версији нема тога, нема уопште порођаја, него, противно свима књижевним версијама и народним приповеткама, јунакиња остаје до пред крај приче девојка, јер је царевић пред полазак у рат само прстенује, а венча тек кад је нађе после рата. Версија ова, на тај начин, губи један од главних момената приповетке о девојци без руку, и приближује се јаче приповеци *Peau d'âne*. Али је ипак од ове толико различна да не може припадати њој него само приповеци о девојци без руку. Јер, и ако и приповетка *Peau d'âne* почиње мотивом о родоскврној љубави оца према кћери, и ако јунакиња у њој остаје девојка до пред крај, и ако је царевић на крају позна по прстену у тесту (чорби) где га она баци, као што је то све и у нашој четвртој версији, ипак се ова знатно разликује од ње, садржавајући мотиве који су страни оној а који су баш из приповетке о девојци без руку. У версији „Бакарне козе“ јунакиња одлази из очеве куће у бакарној кози и долапу, који су нова вариација лађице без једра и весала у *Манекини* и другим версијама; поред гоњења од стране очеве, она претрпи још једно, од стране баронице или од комшиских девојака; њу сакате и телесно повређују (копање очију у *Бакарној кози*), а све су то мотиви које *Peau d'âne* нема, а који битно карактеришу приповетку о девојци без руку. Уз то, у версији „Бакарне козе“

нема оних преоблачења јунакиње у магарећу кожу, у хаљине месечеве, сунчане итд. боје, која су главна одлика *Peau d'âne.* Наша четврта версија, дакле, одиста је версија приповетке о девојци без руку а не приповетке *Peau d'âne;* сродство њено с овом последњом, не сметајући јој у томе ништа, само је чини важном за проучавање везе која уопште постоји између *Peau d'âne* и приповетке којом се занимамо.

У осталом, ако се версија „Бакарне козе" разликује од књижевних и других туђих версија више него ове досад пређене, она се негде и слаже с њима више него прве три. То је (у приповеци *Попъ иска да се жени* али не и у *Бакарној кози*), мотив да и владика, дакле црквена власт, одобрава брак оца и кћери. Први је а и једини пут да на тај мотив наилазимо у југословенским версијама наше приповетке. Тај је мотив, међутим, доста чест у страним књижевним версијама; имају га *Belle Hélène, Weltchronik, Emaré, Historia de la regina Oliva,*[1] *De origine inter Gallos et Britannos belli historia*, и *Manekine* најпосле. У њима је папа та црквена власт, и он издаје одобрење, или свештенство у име његово; у *Манекини,* на пример, кад краљ с почетка и сâм не пристаје на родоскврни брак, барони, који му то светују, договоре се са свештенством да оно узме грех на душу и одговорност пред папом, и кажу краљу: „сире, и ваше свештенство хоће да ви тако учините".[2])

[1]) Наш *Život od Olive* и народна приповетка *Олива* немају тога мотива.

[2]) „En la fin li clerc s'acorderent
Que il le roy en priëroient
Et sur aus le pecié penroient.
A l'apostole monterront

Интересантно је одиста да се тај мотив налази баш у овој нашој версији, не у онима које су потпуне и лепо очуване него у овој која је оскудна и оштећена: приповетка о девојци без руку у нас је вероватно врло стара кад се њени карактеристични мотиви налазе растурени и разбацани, час у овој час у оној приповеци!

На крају говора о овој версији, додајмо још ово. Не улазећи у подробно испитивање извора њена, ми можемо само указати на сродство њено с трећом версијом. То сродство се види најпре по почетку њихову, који је скоро исти у обема: бежање јунакиње у „кози" и долапу четврте версије одговара потпуно оном у ковчегу, диреку и бурету версије треће, и хватање њено по поједеној вечери (по певању, у *Бакарној кози)* налази се потпуно исто и у трећој версији (*Царица са звездом на челу, Хаџијина кћи*). После, то се види по мотиву о сакаћењу јунакиње: њој копају очи *(Бакарна коза)* при другом гањању њеном, не оном из очеве куће, као у другој, него оном из куће мужевље, као у трећој версији. А напослетку, то се види још по једном мотиву, који се налази у *Попъ иска да се жени* а који ми нисмо досад помињали међу разликама ове приповетке од *Бакарне козе*, оставивши да га овде поменемо због важности његове. Охридска се приповетка завршује овим. Кад се царевић већ оженио поповом кћери и још „многу време" доцније, поп чује да му је кћи царица и „смисли да ie загубит". Учини се просјак („питач"), и дође у ње да проси; они

Le grant pourfit pour quoi fait l'ont". —
„Si ferés, sire! Vos clergiés
Velt que ensi vous le faciés" *(Manekine,* ст. 336-340, 363-4).

му дају милостињу („леп“ — хлеб), он неће: „не, не (каже), сакам да покљувам овде“. Остане ту, и ноћу уђе у кћерину собу; „имал едно ноже зерлиіа (отрован) и го фжрлил нат не“, али „за кжсмет неізин не іе погодил убо, а само троічка (мало) іе докундисал (захватио)“. Кћи пошље људе за њим, који га ухвате и погубе. Исти тај мотив (само с разликом што отац не напада кћер него убија њену децу), као што знамо, има и у *Царици са звездом на челу*[1]) и *Звездани* (у *Хаџијиној кћери* Циганка је место оца), али не овако неорганично везан за приповетку него боље уткан у њу, употребљен за интригу о пороћају; то је онај о клању деце који замењује онај други о промени писама. Према свему овоме, четврта версија сродна је с трећом, и јамачно има исти извор.

Пету и последњу версију првога типа представљају две приповетке, ако т. ј. оне уопште припадају нашем циклусу. Једна је *Бог чува праведнога*, из Босне, изгледа, коју је „по приповиједању Милоша Зеленовића забиљежио Н. Т. Кашиковић“;[2]) друга је *Честната попска дъщеря*, из Прилипа, коју је „записалъ М. К. Цѣпенковъ“.[3])

Прва се састоји у овоме. Био некакав „дедо“ који је од своје покојне жене имао сина одрасла и кћер на удају, па, пошавши „у Мећу на ћабу“

---

[1]) Ми смо раније (стр. 65) и тај мотив поменули излажући приповетку А. Николића. Додајмо сад да и у Николића отац-просјак нарочито жели да преноћи у двору. Добивши сађурицу жита у двору, он не иде него је испусти, као случајно, и узме купити просуто жито, док га не затече ноћ и не понуде му конак у двору.

[2]) *Босанска Вила*, 1887, стр. 237. — Не каже се одакле је приповетка.

[3]) *Сборникъ за нар. умотв., наука и книжнина*, 1894, X, 165.

са сином, није знао где ће девојку оставити него у једног доброг хоџе и једне старице који су му у компилуку били. Али, остављајући је у њих и полазећи на пут, он нареди старици („нани“ како је приповетка зове) да девојку нигде из куће не пушта, ни из собе чак, него да хоџа увек купи што јој треба, донесе до врата кућних и закуца алком на вратима, а нана ће сићи, узети и предати девојци. Тако и би. Девојка остаде у кући, и не виде никога сем нане, ни хоџу. Једанпут се деси да, кад је хоџа донео нешто из чаршије и закуцао алком, нана није могла сићи него пошље „цуру“ да прими што је донесено. Цура сиђе, хоџа је виде, одмах се загледа у њу и „побудали“ за њом. Узе хоџа облетати око нане „да му је да за жену“, а кад нана спомене то девојци и ова никако не хтедне, да му је преваром доведе у бању па ће је он „шчепати и водити“ куд зна. Нана пристане на то, и доведе цуру, у први петак после тога, у бању. Цура кад виде хоџу и кад је овај нападне, отме се некако од њега, побегне право у кућу, затвори се у њу и не даде ни нани ни хоџи привирити унутра. Онда се хоџа и нана договоре те напишу девојчину оцу у Меку писмо, и изнесу на њу да их не слуша, „да иде по сијелима и свакијем ружнијем мјестима“, и уопште потворе је свакојако. Отац кад добије то писмо нареди свом сину да одмах оде кући, изведе сестру ван града и закоље је, а целу имовину да прода буд зашто. Син дође, сестра му се обрадује, али он „ни говори ни ромори“ већ прода све ствари и кућу, и поведе сестру ван града да је закоље. Изишавши из града, он не могаде заклати сестру, него бризне плакати. Сестра га за-

пита шта му је, а он јој онда све каже, и како треба сад да је убије. Она му се онда замоли да је остави ту у планини, а закуне му се „да неће никад из планине изићи на бијел дан". Он је доиста остави ту, и врати се откуд је и дошао. Она нађе једну пећину, и ту се склони. Неколико дана доцније, крене царев син у лов у планину, набаса на пећину и девојку, поведе је собом у двор да му буде слушкиња. Али кад се она у двору преобуче и „сину као сунце, не мореш се нагледати каква је била лијепа", царевић се заљуби у њу и једва измоли у оца допуст да је венча. Неколике године доцније, она му роди два сина „к'о двије златне јабуке". У то цар-отац умре, а млади цар наследи престо. У младога цара био велики везир, који га салети да изведе жену и децу једном на „теферич". Цар не могадне, него пусти везира да их он изведе. Везир, на теферичу, окупи царицу „да с њом спава", а она, не знајући како ће га се ослободити, пристане преварно, само ће изићи и донети „тазе" воде. Чим царица изиђе, она се докопа шуме и побегне. Чека везир, чека, па кад виде превару, а он сабљом посече оба детета и баци их „у накву провалију" а цару оде и јави да му је жена утекла некуд с децом. Царица, лутајући, нађе једног чобанина, промени одело с њим, и у мушким хаљинама погоди се у једног ханџије у службу. Цару је, међутим, било жао жене и деце, па пође по свету да их тражи, а поведе и везира собом. Тражећи тако, набасају они и на онај хан, сврну унутра да ноће, и царица их одмах позна, а они њу не. У вече ханџија пође из хана кући, казујући да има тамо једног хаџију врло жалосна, па иде да га као

обично забавља приповеткама, које овај добро плаћа. Цар и везир пристану за ханџијом, а и момак (царица) измоли да и њега поведу: „има им, каже, приповиђети једну причу што је никад нијесу чули". Кад дођу тамо, а то је хаџија царичин отац, и поред њега су њен брат, хоџа и нана (за све је то царица знала). Цар навали да момак почне приповедати, а момак развезе цело своје „житије" и каже се на крају ко је и шта је. Цар онда „одмах нареди (не каже се коме, а уз цара не помиње се нико) те погубе великог везира, хоџу и нану", а царицу поведе собом, а тако и њеног оца и брата, којега учини великим везиром.

Честната попска дъщеря је само варианат ове приповетке, али варианат гдегде лепши и потпунији (гдегде и развученији). Разлике су ове. Отац јунакиње није „дедо" него поп. Он оставља кћер једној баби, а не и хоџи; место овога је једно младо „тѫргофче" из суседства, и оно салети бабу да му дâ попову кћер „іа да го земи за венчан, іа така да оди каі неа". Нема састанка у бањи, него баба само склања девојку на предлоге трговчеве, а кад ова неће, онда баба, из страха да се не дочује шта је радила, пише попу да му је кћи „пѫрва курва во градо". Поп тражи да му син донесе белег („нишан") убијене кћери (о продајн имања не каже се ништа), и син јој — ово је врло важан мотив — осече „малио пѫрс от левата рука" и донесе оцу. Девојка не станује у пећини него на једном дрвету, с којега и на које „денье си слегуала, нокье се качуала"; начин како је „царцкьи син" ту нађе и венча (не узима је за слушкињу), сложенији је: његов коњ је најпре опази и фркће, царевић јој после виче „слези одозгора"

а она неће, једна баба је намами да сиђе, изазвавши сажаљење у ње. Млада царица роди троје деце а не двоје; прича се поводом тога, на дуго и на широко, како она цару дуго „ич не прогоорила“, и како је цар преваром довео да престане с ћутањем. Излазак царице и везира (овде: „садриазамин“ = садрзам емин, велики везир) боље је објашњен: царица хоће да иде оцу у посету, цар не може да је прати, јер иде у рат (и ово је важан мотив), и зато је преда садриазамину. Овај, кад му она утекне да избегне „безчестие“ (њено бежање овде је лепше изведено), не коље децу, која у осталом остану код куће, него само јави цару да се она изгубила; то је, у осталом, и боље и логичније. Царица не служи у ханџије (један јој ханџија само покаже пут њеној кући) него у попа, свог оца, који је не позна, јер је она и овде „во машкьи алишта“, које је узела „от едно офчарче“. Сцена познања[1]) је иста; само се она не нуди да прича него је они зову, и није њен отац жељан причâ него је то цар сâм, који „от секоі човек“ тражи „да му кажи по една приказна“. Кривце је цар „накажал“; отац и брат су доведени у двор.

Ове су приповетке,[2]) као што се види, врло различне од досадашњих. Две су велике разлике из-

---

[1]) Познање по томе што јунакиња казује своју властиту историју у форми приче и ради забаве, често је у народним приповеткама нашега циклуса. Такве су *Madre Oliva (Pitrè,* наведено дело, 520), две руске приповетке *(L. Sichler,* II и III прип.), и литавска *Von der hl. Margareta (Leskien u. Brugman,* наведено дело, 505).

[2]) У ову групу можемо урачунати још две мађедонске приповетке, из зборника К. А. Шапкарева, које познајемо само по ономе што Г. Ѣ. Поливка *(Бѣлѣжки къмъ приказк. въ Шапкаревия Сборникъ итд.,* стр. 4 и 17), бележећи паралеле приповедака тог зборника, о њима саопштава. Једна је *Ходжа и хаджиіа или неверно приіателство* (Шапк., № 7), из Дебра, а друга *Попот клеветник, лошата свекрва и*

међу њих. Једна је, и то већа, што нема родоскврне љубави оца према кћери, него је место ње љубав других, туђих људи; мотив је моралнији, ублажен, и у том га облику нема ни једна од наших досадашњих версија. Друга је (и та је мања) што није промена писама употребљена као интрига против јунакиње после порођаја њена (то није, видели смо, ни у нашој трећој и четвртој версији), него нешто ново: место свекрве (или оца и туђих жена) долази царев доглавник; место промене писама, љубав овога према јунакињи.

Ове две приповетке, дакле, толико су различне од досадашњих да се чине као и да не припадају нашем циклусу. И вероватно му и не припадају, и можда имају неко посебно порекло, и долазе из неких других н. пр. источних прича. Што сам их ја ипак у наш циклус убројао, то сам учинио по овим сличностима њиховим са нашом приповетком о девојци без руку. У њима, као и у овој, има два гоњења јунакиње, једно из очеве куће, друго из мужевље, царске; има и срећан крај приповетке, исти у главном као и у општем циклусу, и све се у главним цртама слаже с овим. У њима је чак и девојка за казну осакаћена: не секу јој руке, истина, али јој одсеку бар прст (у Цепенкова). Сем тога, ни разлике ових наших приповедака нису баш такве да оне не могу припадати нашем циклусу. Она већа, по којој је мотив о очевој љубави замењен моралнијим, налази се, као што смо и раније рекли, још у једној версији приповетке о

пострадалата от них мома-невеста (Шапк., № 120), од Охрида. По мотивима које је Г. Поливка изнео, као и по паралелама које је означио, види се да су ове приповетке варианти наших приповедака: *Бог чува праведнога* и *Честната попска дъщеря*.

девојци без руку (првога типа, наравно, јер је у другом такође слична замена), у талијанској новели из збирке *Pecorone.*[1]) Што се друге разлике тиче, по њој се ове приповетке удаљавају од правих и пуних версија баш на оном месту где се од њих удаљују и версије које су представљене *Царицом са звездом на челу* и *Бакарном козом.*

---

[1]) Види стр. 49 ове расправе. — Са *Pecorone* има наша версија још једну сличност: јунакиња се и ту облачи у мушко одело (тако и у *Ystoria reg. Franch.*, и *Königstochter v. Frankreich).*

IV

УСМЕНА КЊИЖЕВНОСТ; ДРУГИ ТИП.

Версија прва или версија Миракула („Зла мајеха“). — Версија друга или версија Чудеса („Бог не заборавља правих“, „Мајеха и пастерка“, „Женидба везира Лазара“, „Мария посницата“, „Мария, царската дъщеря съ отсѣчени рѫцѣ“). — Версија трећа („О грофовој жени и дици“, „Злочејста мајејха“).

Са испитивањем народних приповедака другога типа ми се враћамо на сигурно земљиште на којем смо раније стојали испитујући изворе наших књижевних дела а које смо после за мало изгубили испитујући приповетке првога типа. Други тип приповетке о девојци без руку, као што смо видели, представљен је уопште, у целој светској књижевности, двама делима, једним талијанским *Miraculi de la gloriosa verzene Maria* и другим грчким *Βιβλίον ὡραιότατον καλούμενον Ἁμαρτωλῶν σωτηρία;* оба та дела налазе се преведена и у нашој књижевности: очевидно је, дакле, да међу југословенским народним приповеткама другога типа мора бити оних које су из тих дела постале, и њихов извор нама неће бити потребно с претпоставкама тражити.

Одиста, *Миракули славне деве Марие* и *Чудеса пресвете богородице (Амартолон сотириа)*, са својим „повестима“ о царици „Франачкој“, морају бити извор југословенским приповеткама другога типа

(не свима). И једно и друго дело морали су бити популарни у нас и Југословена: прво зато што је било штампано, а штампана дела допиру даље него рукописна; а друго зато што се налази у великом броју рукописа. Лепа приповетка која се у њима налази, морала је из њих прећи и у народне приповетке, и нама сад остаје само да те приповетке побележимо; њихов извор већ је по себи одмах познат и одређен.

И ако *Миракули* и *Чудеса* са својим приповеткама о девојци без руку представљају у ствари једну исту версију, ми ћемо ипак, бољег прегледа ради, поделити народне приповетке које су из тих дела постале, у две версије; прву и другу, версију Миракула и версију Чудеса.

У прву версију спада (т. ј. из *Миракула* је постала, управо из њихова превода), држим, једна приповетка; то је она Вукова *Зла мачеха* (№ 33), у којој је још Веселовски угледао једну версију приповетке о девојци без руку, а за коју је и Г. Маретић рекао да произлази из глагољских *Миракула*.[1]) То је она позната приповетка како је ма-

[1]) Г. Маретић, ако се не варамо (в. 8 стр. наше расправе), налази да су из истих *Миракула* постале још две Вукове приповетке: *Зла сестра* и *Опет зла сестра* (Вук, № 60, 61). Те две приповетке, међутим, нису постале из овог извора, и чак и не припадају циклусу приповетке о девојци без руку; бар не личе ни на једну од страних народних приповедака које Сухир, Веселовски и други испитиваоци сматрају као версије нашега циклуса, и ако оне имају извесне мотиве који одговарају некима из нашег циклуса. Вукова *Зла сестра* (а тако донекле и њен непотпуни варијант *Опет зла сестра*) [illegible] се у овом. „Некаквога цара син“ нађе на три девојке које му [illegible] да би се удала „за млинара, јер он има доста круха“; друг[illegible] он има доста млијека“; а трећ[illegible] [illegible]нева сина, који сина златнијех рука и мјер[illegible] [illegible]ездом и.

ћеха, чим јој је муж отишао „на војску“, отерала пасторку у шуму и наредила да се убије, а слуге

ида венча ову најмлађу, „она остане ћетиња“; кад он дође, он
ма, она роди што је рекла, а мати његова, „преко мјере зла жена
подметне „троје мачади“, а децу метне у сандук и баци у реку, а
то своме сину баш кад овај дође кући. Он онда осуди своју жену
стоји насред града, и да мора да трпи да је пљује сваки који ту
„Сандучић с оно троје ћечице“ нађе неки „пребогати човек“,
деку, „браћу до оружја а сестру до удаје“. Једанпут
зове царев син) дође томе човеку и, дивећи се богатству
„хвала Богу, љепоте! ништа не манка оће до само три ствари
што зборе. дрво што пјева и вода зелена“. Сад она
воласе да нађу те три ствари: прво један, па други, па
Унути их, једно по једно, неки старац где ће
браћа окамене, зато што су се осврнули назад
нађе све три ствари, и, сувише, оживи окамењену
и доведе кући. Кад цар по други пут дође
тица што говори каже цару за ручком
како је мађеха место њих мачке подметла.
ветер сакне. „а оба сина ожени и шћер
види, ова приповетка. и ако садржи
интригу о пороћају јунакиње у нашем
овог циклуса. чак и од најудаљенијих
му припадају. Ова приповетка. у осталом,
верзија. и то лепа и потпуна. арапске
из *Хиладу и једне ноћи*. која се
(Farisade au sourire de rose*: в. *Le
complète par J. C. Mardrus. Paris,
приповетке. која је извор Бу
ни је за тај извор рекао Г. Ми
кара Н. Библиотеке и добар
султан Бозру-шах: три
ове: прве, да се
треће, за султана.
осмејни били
и кувара. а с
причи. само
свекрве. крај
се чини са
ђаја, баци
одрасту: Фарис.
посети у баци
„Гајзеза-ра
ница иду
ђује. и
тек и

(не свима). И једно и друго дело морали су бити популарни у нас и Југословена: прво зато што је било штампано, а штампана дела допиру даље него рукописна; а друго зато што се налази у великом броју рукописа. Лепа приповетка која се у њима налази, морала је из њих прећи и у народне приповетке, и нама сад остаје само да те приповетке побележимо; њихов извор већ је по себи одмах познат и одређен.

И ако *Миракули* и *Чудеса* са својим приповеткама о девојци без руку представљају у ствари једну исту версију, ми ћемо ипак, бољег прегледа ради, поделити народне приповетке које су из тих дела постале, у две версије; прву и другу, версију Миракула и версију Чудеса.

У прву версију спада (т. ј. из *Миракула* је постала, управо из њихова превода), држим, једна приповетка; то је она Вукова *Зла мачеха* (№ 33), у којој је још Веселовски угледао једну версију приповетке о девојци без руку, а за коју је и Г. Маретић рекао да произлази из глагољских *Миракула.*[1]) То је она позната приповетка како је ма-

[1]) Г. Маретић, ако се не варамо (в. 8 стр. наше расправе), налази да су из истих *Миракула* постале још две Вукове приповетке: *Зла свекрва* и *Опет зла свекрва* (Вук, № 60, 61). Те две приповетке, међутим, нису постале из овог извора, и чак и не припадају циклусу приповетке о девојци без руку; бар не личе ни на једну од страних народних приповедака које Сухир, Веселовски и други испитиваоци сматрају као версије нашега циклуса, и ако оне имају извесне мотиве који одговарају некима из нашег циклуса. Вукова *Зла свекрва* (а тако донекле и њен непотпуни вариант *Опет зла свекрва)* састоји се у овом. „Некаквога цара син“ наиђе на три девојке које му кажу: прва, да би се удала „за млинара, јер он има доста круха“; друга, „за чобана, јер он има доста млијека“; а трећа, за царева сина, којем би родила „два сина златнијех рука и шћер са златном звијездом на челу“. Царев син

ћеха, чим јој је муж отишао „на војску“, отерала пасторку у шуму и наредила да се убије, а слуге

онда венча ову најмлађу, „она остане ђетиња“; кад он једаред оде у лов, она роди што је рекла, а мати његова, „преко мјере зла жена“, подметне „троје мачади“, а децу метне у сандук и баци у реку, и јави то свом сину баш кад овај дође кући. Он онда осуди своју жену да стоји насред града, и да мора да трпи да је пљује свак који туда прође. „Сандучић с оно троје ђечице“ нађе неки „пребогати човек“, одхрани децу, „браћу до оружја а сестру до удаје“. Једанпут цар (тако се сад зове царев син) дође томе човеку и, дивећи се богатству његову, каже: „хвала Богу, љепоте! ништа не манка оће до само три ствари: тица што збори, дрво што цјева и вода зелена“. Сад она два брата и сестра полазе да нађу те три ствари: прво један, па други, па сестра за њима. Упути их, једно по једно, неки старац где ће то да нађу, али се оба брата окамене, зато што су се осврнули назад тражећи; само девојка нађе све три ствари, и, сувише, оживи окамењену браћу, и све донесе и доведе кући. Кад цар по други пут дође ономе пребогатоме човеку, тица што говори каже цару за ручком како су му оно троје деца и како је мађеха место њих мачке подметла. Цар се ижљуби с децом, матер смакне, „а оба сина ожени и шћер уда у исти дан“. Као што се види, ова приповетка, и ако садржи извесне мотиве који опомињу на интригу о пороћају јунакиње у нашем циклусу, ипак је врло далеко од овог циклуса, чак и од најудаљенијих и најсамосталнијих версија које му припадају. Ова приповетка, у осталом, није ништа друго до једна версија, и то лепа и потпуна, араиске једне приповетке, врло нежне, из *Хиљаду и једне ноћи*, која се зове *Фаризада с ружиним осмејком (Farizade au sourire de rose;* в. *Le livre des mille nuits et une nuit,* trad. complète par J. C. Mardrus, Paris, 1903, t. XII, стр. 13—55). Јунак ове приповетке, која је извор Вуковој *Злој свекрви* (дужност ми је рећи да ми је за тај извор рекао Г. Милован Ђ. Глишић, помоћник библиотекара Н. Библиотеке и добар познавалац народних приповедака), јесте султан Козру-шах; три девојке су овде три сестре, и жеље њихове су ове: прве, да се уда за колачара султанова; друге, за кувара његова; треће, за султана, којем би родила два сина дивна и кћер чији би осмејци били пупољци од руже. Султан онда уда оне две за колачара и кувара, а с трећом се сâм венча. Долази пороћај као и у Вуковој причи, само царица трипут рађа децу коју је цару обећала; место свекрве, крију децу и подмећу друго што њене две сестре; подметање се чини са цркнутим псом, мачком и мишем; и цар, после трећег пороћаја, баци царицу у тамницу. Децу отхрани баштован султанов, и она одрасту: Фарид, Фаруз и Фаризада с ружиним осмејком. Фаризаду једном посети у башти једна старица, и каже јој да тој башти недостаје само „l'oiseau-parleur (bulbul-el-nasar)“, „l'arbre-chanteur“ и „l'eau couleur-d'or“. Браћа иду да то траже, као и у Вуковој причи; један стари шеик их упућује, као и тамо и баш на исти начин, и ови се окамене, а Фаризада тек изврши успешно задатак, и оживи браћу. Цар нађе своју децу

девојци без руку (првога типа, наравно, јер је у другом такође слична замена), у талијанској новели из збирке *Pecorone*.[1]) Што се друге разлике тиче, по њој се ове приповетке удаљавају од правих и пуних версија баш на оном месту где се од њих удаљују и версије које су представљене *Царицом са звездом на челу* и *Бакарном козом*.

---

[1]) Види стр. 49 ове расправе. — Са *Pecorone* има наша версија још једну сличност: јунакиња се и ту облачи у мушко одело (тако и у *Ystoria reg. Franch.*, и *Königstochter v. Frankreich*).

IV

УСМЕНА КЊИЖЕВНОСТ; ДРУГИ ТИП.

Версија прва или версија Миракула („Зла мајеха“). — Версија друга или версија Чудеса („Бог не заборавља правих“, „Мајеха и настерка“, „Женидба везира Лазара“, „Мария посницата“, „Мария, царската дъщеря съ отсѣчени рѫцѣ“). — Версија трећа („О грофовој жени и дици“, „Злочејста мајејха“).

Са испитивањем народних приповедака другога типа ми се враћамо на сигурно земљиште на којем смо раније стојали испитујући изворе наших књижевних дела а које смо после за мало изгубили испитујући приповетке првога типа. Други тип приповетке о девојци без руку, као што смо видели, представљен је уопште, у целој светској књижевности, двама делима, једним талијанским *Miraculi de la gloriosa verzene Maria* и другим грчким *Βιβλίον ὡραιότατον καλούμενον Ἁμαρτωλῶν σωτηρία;* оба та дела налазе се преведена и у нашој књижевности: очевидно је, дакле, да међу југословенским народним приповеткама другога типа мора бити оних које су из тих дела постале, и њихов извор нама неће бити потребно с претпоставкама тражити.

Одиста, *Миракули славне деве Марие* и *Чудеса пресвете богородице (Амартолон сотириа)*, са својим „повестима“ о царици „Франачкој“, морају бити извор југословенским приповеткама другога типа

је не убију него јој само руке одсеку и оставе је у шуми; како је, после, оцу несрећне девојке „дошао у сну некакав чоек“, јавио му то и рекао лек којим ће руке повратити; како је, најпосле,

---

на исти начин као и у Вука; царицу ослободе затвора. — Ова приповетка, додајмо, има пуно варијаната у нас; неки нису потпуни, и немају оно тражење чудноватих тица и др. Неки, опет, који такође то немају имају једну групу мотива више: новорођена деца су бачена на ђубре, на том месту никну златни борови; кад се борови сасеку по жељи оних што су децу бацили, начине се кревети од њих; кад се кревети спале, из њихових варница излете голуби; голуби се претворе у златну јагњад; кад се јагњад закољу, крева њихова отплове реком; риба једна прогута крева; кад се риба распори, изиђу деца из ње (мотиви су ови слични онима у *Звездани*, и вероватно су одовуд у њу прешли). Ми ћемо овде набројити све те варијанте. Они су, дакле, рачунајући и две поменуте Вукове, ови: 1) *Зла свекрва;* — 2) *Опет зла свекрва;* — 3) *Ништа није тајно што неће кадгод бити јавно* (А. Николић, Срп. нар. приповетке, Београд, 1899, стр. 196); — 4) *Брат и сестра, обоје златокоси и среброзуби* (Ђ. К. Стефановић, Срп. нар. прип., Н. Сад, 1871; в. Jagić u. Köhler, Aus dem südsl. Märchenschatz, Archiv f. slav. Phil., 1881, V); — 5) *Три султаније и султан* (Bosanske nar. pripovijetke, 1870, № 2); — 6) *Ко другоме зло жели, сам га дочека* (забележио С. Семиз; Босанска Вила, 1898, стр. 93); — 7) *Сејетска лепота* (забел. Ј. Плевљак; Босанска Вила, 1893); — 8) *Царев син и три сестре* (Босанска Вила, 1887, стр. 60); — 9) *Двоје краљеве дјеце* (из Херцеговине, послао Н. Д.; Вила, 1868, стр. 651); — 10) *Три бевојке* (из Сарајева, послао Јанићије Мановјловић; Вила, 1868, стр. 848); — 11) *Двоје златне дјеце* (из збирке Ђ. Рајковића; Летопис, 1872, кн. 114); — 12) *Ора и два* (из збирке Дамјана Прерадовића; Летопис, 1884, кн. 139). — Додајмо још једну: 13) *Мрачни вилајет*, која није штампана, а коју ми је причао Г. Глишић. — Додајмо и две из Македоније: 14) *Три сестри прељки*, из Охрида (Шапкарев, № 115), коју наводим по чланку Г. Поливке „Бѣлѣжки... въ Шапкарев. Сборникъ итд.“; и 15) *Тригѣ сестри и цареѣ синъ* (Сборникъ, 1900, стр. 325). — У Хрвата такође постоји ова приповетка; таква је 16) *Златна гимоца* (R. Strohal, Hrvatskih narodnih pripovijedaka knjiga II, стр. 178, № 13 из II одељка; в. *Polirka*, Paralele nar. prip. u Strohalovu zborniku II, Zbornik za nar. život i običaje, knj. VIII, sv. 2). — У Бугара тако исто. Таква је приповетка 17) *Двѣ са златни коси* [illegible] забе (Сборникъ за нар. умотв., наука и книжнина, 1889, I. [illegible] 18) *Нагазрлениѣ* [illegible] *лични-дѣца* (Сб[illegible], X, 162); [illegible] *Тригѣ сестри и* [illegible] 1900, [illegible] 328). — Д[illegible] дајмо на крају да [illegible] народни[illegible] под насловом *Зајед*[illegible] Трухелка (Нада, 18[illegible]

ћеха, чим јој је муж отишао „на војску“, отерала пасторку у шуму и наредила да се убије, а слуге

онда венча ову најмлађу, „она остане ђетиња“; кад он једаред оде у лов, она роди што је рекла, а мати његова, „преко мјере зла жена“, подметне „троје мачади“, а децу метне у сандук и баци у реку, и јави то свом сину баш кад овај дође кући. Он онда осуди своју жену да стоји насред града, и да мора да трпи да је пљује свак који туда прође. „Сандучић с оно троје ђечице“ нађе неки „пребогати човек“, одхрани децу, „браћу до оружја а сестру до удаје“. Једанпут цар (тако се сад зове царев син) дође томе човеку и, дивећи се богатству његову, каже: „хвала Богу, љепоте! ништа не панка оће до само три ствари: тица што збори, дрво што пјева и вода зелена“. Сад она два брата и сестра полазе да нађу те три ствари: прво један, па други, па сестра за њима. Упути их, једно по једно, неки старац где ће то да нађу, али се оба брата окамене, зато што су се осврнули назад тражећи; само девојка нађе све три ствари, и, сувише, оживи окамењену браћу, и све донесе и доведе кући. Кад цар по други пут дође ономе пребогатоме човеку, тица што говори каже цару за ручком како су му оно троје деца и како је мећеха место њих мачке подметла. Цар се ижљуби с децом, матер смакне, „а оба сина ожени и шћер уда у исти дан“. Као што се види, ова приповетка, и ако садржи извесне мотиве који опомињу на интригу о пороћају јунакиње у нашем циклусу, ипак је врло далеко од овог циклуса, чак и од најудаљенијих и најсамосталнијих версија које му припадају. Ова приповетка, у осталом, није ништа друго до једна версија, и то лепа и потпуна, арапске једне приповетке, врло нежне, из *Хиљаду и једне ноћи*, која се зове *Фаризада с ружиним осмејком (Farisade au sourire de rose;* в. *Le livre des mille nuits et une nuit,* trad. complète par J. C. Mardrus, Paris, 1903, t. XII, стр. 13—55). Јунак ове приповетке, која је извор Вуковој *Злој свекрви* (дужност ми је рећи да ми је за тај извор рекао Г. Милован Ђ. Глишић, помоћник библиотекара Н. Библиотеке и добар познавалац народних приповедака), јесте султан Козру-шах; три девојке су овде три сестре, и жеље њихове су ове: прве, да се уда за колачара султанова; друге, за кувара његова; треће, за султана, којем би родила два сина дивна и кћер чији би осмејци били пупољци од руже. Султан онда уда оне две за колачара и кувара, а с трећом се сам венча. Долази пороћај као и у Вуковој причи, само царица трипут рађа децу коју је цару обећала; место свекрве, крију децу и подмећу друго што њене две сестре; подметање се чини са цркнутим псом, мачком и мишем; и цар, после трећег пороћаја, баци царицу у тамницу. Децу отхрани баштован султанов, и она одрасту: Фарид, Фаруз и Фаризада с ружиним осмејком. Фаризаду једном посети у башти једна старица, и каже јој да тој башти недостаје само „l'oiseau-parleur (bulbul-el-nasar)“, „l'arbre-chanteur“ и „l'eau couleur-d'or“. Браћа иду да то траже, као и у Вуковој причи; један стари шеик их упућује, као и тамо и баш на исти начин, и ови се окамене, а Фаризада тек изврши успешно задатак, и оживи браћу. Цар нађе своју децу

је не убију него јој само руке одсеку и оставе је у шуми; како је, после, оцу несрећне девојке „дошао у сну некакав чоек“, јавио му то и рекао лек којим ће руке повратити; како је, најпосле,

---

на исти начин као и у Вука; царицу ослободе затвора. — Ова приповетка, додајмо, има пуно варијаната у нас; неки нису потпуни, и немају оно тражење чудноватих тица и др. Неки, опет, који такође то немају имају једну групу мотива више: новорођена деца су бачена на ђубре, на том месту никну златни борови; кад се борови сасеку по жељи оних што су децу бацили, начине се кревети од њих; кад се кревети спале, из њихових варница излете голуби; голуби се претворе у златну јагњад; кад се јагњад закољу, древа њихова отплове реком; риба једна прогута древа; кад се риба распори, изиђу деца из ње (мотиви су ови слични онима у *Звездани*, и вероватно су одовуд у њу прешли). Ми ћемо овде набројити све те варијанте. Они су, дакле, рачунајући и две поменуте Вукове, ови: 1) *Зла свекрва;* — 2) *Опет зла свекрва;* — 3) *Ништа није тајно што неће кадгод бити јавно* (А. Николић, Срп. нар. приповетке, Београд, 1899, стр. 196); — 4) *Брат и сестра, обоје златокоси и среброзуби* (Ђ. К. Стефановић, Срп. нар. прип., Н. Сад, 1871; в. Jagić u. Köhler, Aus dem südsl. Märchenschatz, Archiv f. slav. Phil., 1881, V); — 5) *Три султаније и султан* (Bosanske nar. pripovijetke, 1870, № 2); — 6) *Ко другоме зло жели, сам га дочека* (забележио С. Семиз; Босанска Вила, 1898, стр. 93); — 7) *Свјетска љепота* (забел. Ј. Плевљак; Босанска Вила, 1893); — 8) *Царев син и три сестре* (Босанска Вила, 1887, стр. 60); — 9) *Двоје краљеве дјеце* (из Херцеговине, послао Н. Д.; Вила, 1868, стр. 651); — 10) *Три ђевојке* (из Сарајева, послао Јаниђије Манојловић; Вила, 1868, стр. 848); — 11) *Двоје златне дјеце* (из збирке Ђ. Рајковића; Летопис, 1872, књ. 114); — 12) *Ора и два* (из збирке Дамјана Прерадовића; Летопис, 1884, књ. 139). — Додајмо још једну: 13) *Мрачни вилајет*, која није штампана, а коју ми је причао Г. Глишић. — Додајмо и две из Маћедоније: 14) *Три сестри прельки*, из Охрида (Шапкаревъ, № 115), коју наводим по чланку Г. Поливке „Бѣлѣжки... въ Шапкарев. Сборникъ итд.“; и 15) *Тритѣ сестри и царевъ синъ* (Сборникъ, 1900, стр. 325). — У Хрвата такође постоји ова приповетка; таква је 16) *Златна тичица* (R. Strohal, Hrvatskih narodnih pripovijedaka knjiga II, стр. 178, № 13 из II одељка; в. *Polívka*, Paralele nar. prip. u Strohalovu zborniku II, Zbornik za nar. život i običaje, knj. VIII, sv. 2). — У Бугара тако исто. Таква је приповетка 17) *Дѣца съ златна коса и сребрни зжби* (Сборникъ за нар. умотв., наука и книжнина, 1889, I, 133); таква и 18) *Изхвърленитѣ лични дѣца* (Сборникъ, 1894, X, 162); таква је, најпосле, још и 19) *Тритѣ сестри и царьтъ* (Сборникъ, 1900, XVI и XVII, стр. 298). — Додајмо на крају да је по таквим народним приповеткама писана и она под насловом *Звјездан и Среброкоса* коју је с арбанашког превео Г. Ђиро Трухелка (Нада, 1898, стр. 59).

отац нашао кћер, повратио јој руке (и оне сад никле „од сухога злата"), а њену мађеху, своју жену, растргао коњма.

Г. Маретић је нашао да је ова приповетка постала из *Миракула*, и тако и ја држим. Али ствар ова није тако проста, и ово порекло приповетке није утврђено самим тим што се приповетка слаже с оном у *Миракулима*. Г. Маретић није знао за *Чудеса* Агапијева, а из ових је *Зла мађеха* такође могла постати, пошто, као што смо на свом месту видели, *Чудеса* и *Миракули* представљају једну исту версију приповетке о девојци без руку. Вукова приповетка, која је у осталом фрагментарна, слаже се у главним цртама и са Агапијевом редакцијом и с оном у талијанском делу.[1]

Ипак држим да је она постала пре из талијанског дела и његовог глагољског превода него из дела грчкога и његових ћириловских превода. Разлози за то ово су. Први је тај што је приповетка, као што смо видели, и сувише промењена и оштећена те тешко може бити млада порекла, тек из краја XVII века или и доцније, као што би било да је постала из *Чудеса*, него је, мора бити, старија, тако да је могла постати само из *Миракула*, који су из краја XV века. А приповетка је одиста много оштећена и промењена. То се види најпре по томе што јој је само почетак остао а цела она дуга историја о гоњењу јунакиње после њене удаје за царевића просто отпала,

[1]) Чудно је што Вук. саопштавајући из своје рукописне књижице (в. стр. 7, 31, 34 наше расправе) ону приповетку о „лијепој кћери" „благочастивога цара" француског (а то је она из Агапијевих *Чудеса*), није забележио да је она могла бити извор народној приповеци *Зла мађеха*. Он је народну приповетку изнео у издању од 1853, а приповетку из рукописа у *Примјерима* који су из 1857.

као и сама та удаја; а после, и у оном што је остало, има доста измена, и то оних које се налазе и у страним приповеткама нашега циклуса (а такво сродство је увек знак старости приче): то је н. пр. она да мађеха нареди слугама да сем руку донесу и срце девојчино, а слуге јој, наравно, срце оставе; мотив који се налази и у једној тиролској приповеци,[1]) само је ту језик место срца. Други је разлог тај што у самом садржају има више сличности с талијанским делом него са грчким. Тако у талијанском делу мађеха зове *слуге* а не једног *слугу* као у грчком; и у Вука су „слуге". После, у талијанском делу мађеха изда наредбу о сечењу руку *одмах* чим цар оде на пут (*тудије* зва к себи, итд., *incontinente* chiamò a se, etc.), а у грчком време није прецизовано; у Вука је какође одмах (она ти, богме, у *та исти час*, итд.). Најпосле, у талијанском делу мађеха не превари кћер да ће је водити у род, нити говори с њом о томе, као што је у грчком делу, него је слуге преваре кад је воде, привидно јој нађу неки повод вођењу (с великими злобами и хинбами спелаше ју; con molte malizie e inganni trassero quella pulcella); у Вука је такође преваре и одведу „као у прошетњу".[2])

У другу версију спадају (т. ј. из Агапијевих *Чудеса* су постале, управо из њихова превода) не-

---

[1]) *Zingerle*, Tirols Volksdichtungen u. Volksgebräuche, II, 1854, стр. 124.

[2]) Приповетка ова можда није постала из глагољског превода него непосредно из талијанског оригинала, пошто је записана у Боки (Вук, Срп. нар. прип. 1897, предг. XIV).

колике приповетке и песме, српске и бугарске. Српске су две приповетке и песма, бугарске две приповетке. Ми ћемо их овде укратко навести, најпре српске па бугарске.

Од српских, најпотпунија је приповетка *Бог*[1] *не заборавља правих*, коју је забележио познати скупљач Ј. Војиновић, и која је јамачно из Србије[2]. У њој имамо све главне моменте које и у Агапијевој приповеци. Јунакиња је царева кћи; кад цар оде на војску, мађеха нареди слугама да је одведу у планину и убију, а њој да донесу руке за знак да је убијена. Слуге је одведу и хтедну убити, „али их она замоли да је не убију него да јој само руке одсеку и живу је оставе у планини"; они тако и учине. Наилази некакав кнежевић који је „тај дан ловио по планини", и „заповеди својим пратиоцима" да је воде његову двору. Дошавши у двор, он јој добави „лекаре који јој извидају ране". Затим, он затражи од оца свога и матере да му је допусте узети. Они су га одговарали, али најпосле пристану, и тако је он венча. После, кнежевић дође цару на позив, и док се у њега бавио, замоли оца писмом да пази на жену и децу његову (она је дотле родила „два сина близнаца"). Писмо промени царица, мађеха јунакиње, и нареди да се ова одведе у пустињу и убије. Стари кнез је не убије него нареди слугама да је одведу у пустињу. Кад се кнежевић врати, брже-боље пође да је тражи. Други дан, у мрак,

---

[1]) По садржају, приповетку би пре требало назвати „*Богородица не заборавља правих*".

[2]) *Вила*, 1867, стр. 796. — Војиновић не казује где је приповетку нашао, али како је он скупљао приповетке махом по Србији, вероватно је и ову ту нашао.

он је нађе у пустињи како се моли и захваљује Богородици. Она му онда исприча како јој се тога јутра на сну указала једна жена, у бело и са златном круном на глави, и како ју је ухватила за батајице па јој рекла: „радуј се, мученице, ...ти имаш здраве руке као што су ти и биле“; и тад му покаже руке које су јој одиста од тога понова израсле. Онда је он врати у двор, а отуд се одмах обоје спреме цару, њезину оцу; цар зета учини наследником царства а жену своју, ону злу мећеху, растргне коњма на репове. Очевидно је према овом садржају да је ова приповетка постала из Агапијеве, пошто се тако лепо слаже с њом. Слагање је то још и веће него што по овом садржају изгледа, и у ситним мотивима чак. Примера ради, да поменемо само то да се и овде излаже цео текст писма мећехиног као и у Агапија, и да се то писмо слаже с Агапијевим. Али да се ипак не би мислило да је Војиновићева приповетка можда постала из *Миракула*, навешћемо ова два разлога који говоре за Агапијеву приповетку као за извор наше. Први је овај. Ако је приповетка забележена у Србији, као што изгледа, она је ту могла постати само из ћириловских рукописа Агапијеве приповетке, којих је било пуно по манастирима, а не из глагољских текстова са хрватскога приморја, који су сувише далеко од Србије. Други је разлог што у приповеци има мотива којих има само у Агапијевој приповеци а не у оној из *Миракула* Тако, на пример, у приповеци, мећеха, шаљући пасторку са слугама у планину, превари је да ће је ови водити на неко место где ће и она сама доћи ускоро; тако је у Агапија, а у *Миракулима* тога нема. Затим, у приповеци, кнежевић

нађе јунакињу кад случајно пође у лов; у Агапија такође, а у *Миракулима* он је нађе кад само „мимо греде по пустињи“. После, у приповеци, Богородица се јави јунакињи на сну; и у Агапија то исто, а у *Миракулима*, она се јави кад је јунакиња будна и моли се. Даље, у приповеци, јунакиња сама жели да иде оцу с мужем својим и каже то овоме; у Агапија је то исто, а у *Миракулима* нема помена о тој жељи; итд. Из свега овога види се да је приповетка *Бог не заборавља правих* постала одиста из Агапијеве. Додајмо само да, поред ових јаких сличности, има и разлика између њих; да народна традиција није одржала сасвим верно историју о царици одсечених руку, коју је примила из свога књижевног извора. Један је мотив нарочито покварен у њој; наиме, кнежевић не долази цару на витешке игре на које овај позива све кнезове своје државе, као што је у Агапија, него цар, пошто је изгубио кћер, шаље људе да је траже, и ови дознаду да се она удала за младога кнежевића и јаве то цару, а овај онда позове и њу и њега, на што она не хтедне поћи него само њен муж оде.

Друга приповетка, која се с првом слаже као да је варианат њен, јесте *Мачеха и пасторка*, забележена од Богдана Кузмановића још 1858 године.[1]) Ова Кузмановићева приповетка такође проистиче из Агапијеве редакције; то је јасно сваком ко је прочита. У њој су неки мотиви из Агапија (и то баш из Агапија а не из *Миракула*) одржани још боље него у Војиновићевој. Тако се у Кузмановића јунакиња зове Марија као и у Ага-

[1]) *Летопис*, 97.

пија; мађеха, кад ову хоће да убије, зове само једног слугу, и то највернијег, баш као у Агапија; Марију одводе од куће баш у поноћи а не у које друго време, сасвим као у Агапија; из кнежева двора одводе је не просто у пустињу него баш „на оно место у шуми с којег ју је (слуга) довео“, дакле сасвим као у Агапија; пре но што ће јој сећи руке, она се моли (истина, Богу а не Богородици), баш као у Агапија; кад Марија и њен муж пођу цару у походе, они му најпре напишу писмо о том па тек онда иду, и тако је и у Агапија; при овим походама, иду сви, не само кнежевић са женом него и његов отац, као у Агапија; цар тада изиђе пред госте на сусрет а царица се сакрије, баш као и у Агапија. Све су то мотиви које ова приповетка има као и Агапијева, а које немају *Миракули*, па чак ни Војиновићева приповетка; по томе је јасно да је њен извор у грчком делу а не у талијанском, као и да отуд она самостално потиче а не преко Војиновићеве приповетке.[1]) Али, додајмо одмах, поред тих великих сличности с Агапијевом приповетком, наша приповетка има и разлика. Нећемо набрајати ситне разлике, неизбежне вариације овог или оног мотива,[2]) него ћемо само указати на једну, највећу

[1]) У овој су приповеци и они мотиви из Агапија којих има у Војиновића а нема у *Миракулима:* онај да мађеха превари пасторку да ће заједно на пут; да ову нађе царевић у лову; да јој се Богородица на сну јави а не будној; итд.

[2]) Поменимо само ова два различна мотива од ситнијих. Најпре приповетка почиње мотивом како су цар и царица (прва жена царева) „једнако молили Бога“ да им дā од срца порода; а после, како се јунакиња, кад остане одсечених руку у пустињи, „стане хранити дивљим јабукама и крушкама што их је усма брала“. Први мотив је исти у познатој *Sneewitchen*, а други у помињаној *Das Mädchen ohne Hände* (обе из Грима).

и најважнију. Та је разлика у мотивима о царичином порођају, и ево каква је. У Кузмановића, наиме, царевић, после венчања, отпутује у рат; кад млада царица роди два сина „лепа као два голуба“, свекрва њена, мати царевића, напише сину писмо у којем је свакако облаже да је неваљала и да је родила „два кучета“; царевић одговори да јој ипак не чине никаква зла,[1]) али царица-мати каже слузи да је царевић наредио да се млада царица одведе у пустињу и тамо остави, и после тога њу одиста тамо и одведу. Ови мотиви, као што се види, сасвим су далеко од Агапијеве редакције. Нема да мађеха измени писма него то чини свекрва, царица-мати; нема да писмо о томе шта је млада царица родила дође истинито царевићу, него су већ ту неистине. Мотиви који су дошли, нису не само из Агапија него ни из другог типа. Они припадају првоме типу, и како се овде прича, збива се исто тако у *Манекини* и другим књижевним делима којима смо се пре занимали. Откуд то? Јесу ли ови мотиви прешли из версија првога типа, из *Манекине* и сличних страних дела, из леринске приповетке и *Оливе*? Или се они овде сасвим случајно слажу с онима из првога типа, услед тога, на пример, што је народна приповетка на царицу-матер набацила нешто од оних кривица које припадају царици-мађеси, и то набацила зато што је у народној традицији свекрва тако исто зла према снаси као мађеха према пасторци? На ова питања не бисмо умели сасвим сигурно одговорити.

Сем ове две приповетке, рекли смо, спада у ову версију и једна српска народна песма; то је

[1]) За новорођену децу ништа се не каже.

она коју је и Сухир забележио и која се зове *Женидба везира Лазара.*[1]) Песма ова представља доста искварено и непотпуно нашу приповетку; она је још везана за историске личности и места. Ипак, она је морала постати из Агапијеве приповетке, као што ће се одмах, поред свих разлика њихових, видети. Отац јунакиње је „српски цар Стјепане", њен доцнији муж „везир Лазар"; њих двојица (а не сам отац) иду у рат, да умире седам градова, „и Софију крај мора сињега", и цар, одмах у почетку песме, поклања Лазару своју јединицу Марију, и показује му је. Мађеха јунакиње (ако јој је мађеха), „Бугарка царица", не гони јунакињу због тога што је суревњива на њену лепоту, него због тога што жели добра својој кћери Анђелији, што хоће да је уда за Лазара, а овај то неће. То су почетне разлике, а одмах затим долази позната историја. Чим она двојица оду у рат, царица зове „двије слуге", Марка и Милинка, нареди им да убију Марију, али, додаје она:

„најприје јој руке одс'јецките,
„онда ћете главу са рамена"

Слуге је одведу „на росну ливаду"; настаје разговор њихов с несрећном девојком, где их ова пита зашто хоће да је убију; настаје и покушај убиства: Марко јој одсече руке, Милинко му не да даље, него одведе девојку на Дурмитор, у пећину. Лазар је тамо нађе, и то овако. Он се вратио из рата пре времена,[2]) отишао право својој

[1]) *Богољуб Петрановић*, Српске народне пјесме из Босне и Херцеговине (Епске пјесме старијег времена), Београд, 1867, № 14.

[2]) Кад девојци одсеку руке, цар усни „ђе се њему Мара преставила", и он то каже Лазару, који за то пође из рата. Овај мотив о сну имамо и у прегледаној причи Вуковој *Зла мађеха.*

кући, изишао једанпут са слугом Милутином „у лов у планину“, на Дурмитор. У лову, он баци два сокола у језеро, соколи одлете у брдо; Лазар шаље слугу по њих, и овај виде да су они одлетели „у камен-пећину“, „а на раме царевој Марији“. Лазар баци још два, и они то исто учине; он, љут, шаље слугу да им почупа перје и поломи крила, а слуга му каже шта је видео, и доведе му Марију. Лазар онда „вјенча цуру за вијерну љубу“, и она ускоро роди „два близанца сина“. Овде се сад историја скраћује. Нема интриге о порођају, нити другог гањања јунакиње, него се одмах прелази на казну мађехе и завршне мотиве. Цар се, наиме, врати из рата, брзо увиди шта је с Маријом било, и одмах узме царицу и њену кћер Анђелију,

„привеза их коњма за репове,
„раскиде их на четири стране“.

Има, међутим, у пркос овом скраћивању, још један важан мотив поменут: исцељење руку. Кад се Лазар врати своме двору,

„љуби су му поникнуле руке
„како да су од рођења биле“.

Само се не додаје ништа о томе како су руке исцељене.

Бугарске приповетке, рекли смо, две су; једна је *Мария посницата*, „отъ Ловечъ“, коју је записао Т. Трифонов,[1]) а друга је *Мария, царската дъщеря съ отсѣчени ржцѣ*, „отъ Габрово“, коју је записао Н. Стојков.[2]) Несумњиво је да су обе потекле из Агапијевих *Чудеса* (за прву је карактеристично да

[1]) *Сборникъ за нар. умотв., наука и книжнина*, 1890, III, 172.
[2]) Исто дело. 1895, XII, 171.

је из Ловеча, дакле баш из оног места где је, као што смо напред видели, писан један рукопис овога дела); то се већ види по томе што у обе јунакиње има оно име које јој је Агапије дао.[1])

Мария посницата има извесне моменте развијеније него што су у Агапија. Јунакиња се н. пр. овде представља као „млогу разумна", и слуге њу питају за сваки посао, и она све надгледа. После кад мађеха хоће да је отера и убије, она то не наређује у своје име, него у царево, који јој је тобож писао „да завидѫт Маріа в гурата да іа закопаіат". Мотиви о томе како се Марија види на крају с оцем такође су развијенији: ту она меси „питу", у питу спусти пару („пѫрѫ"), шаље с тим и с једном „китком ут сьакакви цвитьа" најпре мужа свом оцу, муж њен издржи дуг дијалог с овим, итд. Сем тога, приповетка је на неким местима и искварена; такво је н. пр. оно кад муж Маријин (који, у осталом, није никакав кнежевић него само „идин зингински син", дакле богаташки син) после свадбе оде: он не оде цару на витешке игре, него „утива за стока", и мађеха, према томе, не зна се како чује за своју безруку пасторку, против које напише оно познато писмо којим је треба отерати „в гурѫта". Али је приповетка иначе као и Агапијева, има исте карактеристичне моменте, главне па чак и детаљне; и у њој н. пр. Марију нађе њен будући муж кад је „утишол на лоф".

Мария царската дъщеря съ отсѣчени рѫцѣ толико се слаже с Агапијевом редакцијом да на мно-

[1]) Вероватно је Агапије то име дао једној од најсимпатичнијих својих јунакиња у *Чудесима* према имену Богородице, којој су *Чудеса* и посвећена; *Miraculi* немају тог имена, талијанска драма из овог дела изведена, зове је *Stella*.

гим местима изгледа просто преведена из ње, преписана из књиге Хаџи Јоакимове или неке друге која је садржи. Не само што се сви карактеристични моменти из Агапија налазе овде, него су ту и они који нису нимало карактеристични; и начин излагања је исти, и величина приповетке уз то. Две три ситније ствари ако су изгубљене: н. пр. онај говор Богородичин при исцељивању руку, и још тако што; иначе је све очувано скоро потпуно.

Поред ове две версије, ми морамо још једну као трећу да забележимо. У усменим књижевностима туђих народа, можда поред версија које произлазе из Агапија[1]) или и талијанског дела, има и других версија које су опет другога типа али које вероватно нису из тих дела постале; и те су многобројне.[2]) Према томе, ни све наше приповетке које почињу мотивом о мађеси и пасторци а припадају циклусу о девојци без руку, не морају произлазити ни из *Чудеса* ни из *Миракула*, и ми их по свој прилици морамо рачунати у засебну версију.

Такве су хрватске приповетке: *О грофовој жени и дици* и *Злочејста мађејха*, обе у познатој збирци

---

[1]) Тих версија нема много. Колико ја знам, свега једна произлази из Агапијеве приповетке, и то је једна грчка *(E. Legrand,* Recueil de contes populaires grecs, Paris. 1881, № 28: *La belle sans mains).* Само, она пре изгледа чист превод из Агапијева текста него усмена традиција забележена у народу. Ево њеног почетка који сасвим одговара Агапијевом (в. почетак Агапијева оригинала на стр. 28. прим. 2. наше расправе): Il était au pays franc un roi veuf de sa première femme. avec laquelle il avait eu une fille de la plus grande beauté. nommée Marie. Ce prince contracta un second mariage et épousa la plus jolie personne que l'on put trouver dans le pays; etc.

[2]) Списак приповедака тих других версија в. у *Suchier,* увод к. *Манекини;* ми смо неке од њих помињали у току наше расправе.

Р. Строхала;[1]) прва, из села Стативa (близу Карловца), и друга, опет, из села Делница (између Огулина и Ријеке). У њима је такође историја о девојци коју мађеха гони, и одсече јој руке; коју, после, нађе и венча „грофов син", и она му, кад он пође „ва војско", роди „двоје дејце обадвоје мошке" (са златном косом и ноктима, или са звездом и месецом „на гуаве"); коју, затим, мађеха писмима обеди да је родила „два мачка" или „два пса", због чега је отерају од куће заједно с децом; и коју, најпосле, нађе њен муж и поврати кући. Само, поред ових мотива, има и других који ове приповетке, а нарочито прву, јаче удаљују од прве и друге версије. Тако прва од ових приповедака почиње дугом историјом како мађеха гони пасторку а штити своју рођену кћер, али је пасторка ипак срећнија: мађеха н. пр. шаље пасторку да јој испод снега донесе јагоде, и ова донесе (а кћи то не може); затим је шаље да јој донесе „с три зденце воде"; итд. Има, међутим, и мотива који, и ако удаљују ове две хрватске приповетке од наших двеју версија, ипак их приближавају неким страним приповеткама. Тако н. пр. јунакињу, кад је истерају из мужевље куће, нађу у шуми свети Југ, или свети Петар и Бог. Тај исти мотив налази се и у неким немачким приповеткама, нарочито у две тиролске, где су ти свеци Петар и Павле, или свети Јован и Јосиф.[2])

[1]) *R. Strohal,* Hrvatskih narodnih pripoviedaka knjiga I: Narodne pripoviedke iz sela Stativa, Rieka, 1886, № 2: O grofovoj ženi i ditci (стр. 20); *Исти,* Hrv. nar. pripovijedaka knjiga II: Narodne pripovijetke iz grada Karlovca, sela Lokava, Delnica i Trgovišta Vrbovskoga, Karlovac, 1901, № 7 (III одељак): Zločejsta maćejha.

[2]) *Zingerle,* Tirols Volksdichtungen u. Volksgebräuche, 1854, II, стр. 124: *Die schöne Wirthstochter; Zingerle,* Kinder u. Hausmärchen aus Tirol, Gera, 1870, II Auflage, № 53: *Das Mädchen ohne Hände.*

Откуд су постале ове две приповетке? Прва је још и могла постати из *Миракула*, али друга? А можда су обе постале непосредно из туђих народних приповедака, и можда баш из поменутих тиролских.

Један додатак и једно објашњење на крају.

Читалац је могао опазити да у овој расправи, у којој су побројане и прегледане многе версије српске, хрватске и бугарске које припадају кругу приповетке о девојци без руку, није поменута ни једна словеначка версија. Одиста, ја дуго нисам могао наћи ни једну словеначку народну песму или приповетку, нити и једно књижевно дело које би такву једну версију садржавало. То је дошло из ова два разлога: 1) што су ми збирке словеначких приповедака и сличне књиге, налазећи се у издањима врло ретким, биле већином неприступачне;[1] и 2) што, по свој прилици, у тим збиркама и делима и нема много версија наше приповетке.[2]

Међутим, док се ова расправа штампала, ја сам имао прилике да се нешто непосредније упознам са словеначком књижевношћу која има везе с нашим предметом, и да нађем понешто у њој, што за нас није без интереса. То што сам нашао,

---

[1]) Извесне збирке народних приповедака н. пр. нисам могао наћи ни у Лицеалној Књижници у Љубљани.

[2]) Да их нема много, може сведочити и ово. Г. Ѣ. Поливка, који је за извесне збирке српских, хрватских и бугарских приповедака састављао спискове паралела њихових (в. за српске прип., његов реферат о збирци А. Николића у *Archiv f. slav. Phil.* XXII, 313; за хрватске, *Paralele narodnim pripovietkama u Strohalovu Zborniku II*, Zbornik za nar. život i običaje, VIII, 2; за бугарске, *Бѣлѣжки къмъ прик. въ Шапкаревия Сборникъ*, што смо више пута помињали; итд.), и чијим смо се таквим паралелама ми често корисно послужили у овој расправи, — не наводи, колико ја знам, ни једну словеначку приповетку или песму кодоних приповедака које спадају у наш циклус.

ја ћу овде укратко и накнадно поменути, по реду којим сам ствари налазио.

Тако, у усменој књижевности ове су три приповетке које имају везе с оним што је у овој расправи говорено.

a). Приповетка *Deklica z zlato zvezdo,* која се налази у једној врло неугледној и дечијој збирци народних и других приповедака: *Fran Nedeljko,* Narodne pripovedke za mladino, Ljubljana, 1902, II zvezek. Она има доста мотива нашега циклуса: налажење јунакиње од стране „грофа", венчање њихово, порођај и лажне вести о томе; али, у исто доба, личи по нечем и на Вукову приповетку *Зла свекрва*, која је, као што знамо (в. прим. на стр. 94-6), из другог циклуса.

b). Приповетка *Zlatolasi trojčki* у збирци *Narodne pripovedke v soških planinah,* I snopič (Slovanska knjižnica, Gorica, sn. 25), коју је скупио и издао А. Габршчек. Приповетку ову нисам читао („I snopič" те збирке нисам могао никако наћи), али, по паралелама њеним како су у тој збирци означене (в. исту збирку, „III snopič", Gorica, 1896, предг. стр. 9), изгледа да она спада у многобројне варианте Вукове *Зле свекрве* (као једна од паралелâ помиње се она коју смо ми забележили под бр. 18 међу вариантима поменуте Вукове приче; в. стр. 96 ове распр., прим.).

c). Приповетка коју сам лично чуо и забележио у Шкофјој Лоци у Крањској; њу ми је укратко казивала стара госпођа Урсула Јесенко, која ју је чула у свом детињству (око 1858) од своје бабе, у околини Шкофје Локе. Приповетка се састоји у овом. Једанпут био један отац који је „љубил" своју кћер, и хтео је „злорабит"; она је на то „своје

роке (руке) одрезала". Некакав младић „из соседне васи (села)" заљуби се у њу, ожени се њом; у то се деси рат, и он мораде поћи у бој као „солдат". Док је он био у бој у, жена му роди једно „дете". Онда мађеха њена (јер се њен отац ускоро оженио) напише писмо „солдату" да је ова родила „не човека, не живали" (ни човека, ни животињу). Он, жалостан, одговори жени: „кар (што) си породила, варуј (чувај) добро да (док) придем назај (натраг)". Ускоро одиста и „приде назај", и нађе здраво и дете и матер. Мађеху онда „опсуде па громаду (спалиште)", и ако је њена пасторка молила да је од тога сачувају. — Као што се види, у овој приповеци је доста мотива изгубљено и испреметано: отац јунакиње н. пр. није цар, јунакиња остаје једнако у његовој кући, свекрву замењује мађеха, јунакињи не чине ништа ни после сечења руку ни после лажних вести о порођају, она не поврати руке, не зна се је ли она родила сина или кћер, не зна се ко казни мађеху, итд. Али, као што се такође види, у њој је и доста карактеристичних мотива остало, и то баш оних који су ретки (само у леринској приповеци н. пр. имамо и родоскврну љубав очеву и лажне вести о порођају, као и овде), и ова приповетка сведочи да је пуна версија првог типа приповетке о девојци без руку била позната и међу Словенцима, а не само међу нама на југу.

Што се тиче писане књижевности, држим да у Словенаца нема спева о Оливи, који сам дуго тражио, а можда нема ни приповетке из *Миракула*; других књижевних версија биће још мање.

ПРИЛОГ.

[Овде штампамо приповетку из Агапијеве књиге „Амартолон сотирна“ у преводу Бакачићеву, онакву каква је у ркп. К. С. Академије Наука под бр. 103, који смо ми. на стр. 27 наше расправе, означили као ркп. *b*.]

л. 320. Ѿ цр҃ицѣ франа҃кой ейже ѡсеченіе рꙋце исцели ксесина вл҃чца чю҃ .аі.:

Беше въ франки неки цр҃ь въдова҃ по пр҃вой жене; са неюже ро҃ единоженско ѿроче. По семъ приде ва втори бракъ, и поюⷮ женꙋ толико краснꙋ ꙗ҃ не ѡбреташе се ва државе е҃ дрꙋга пѡбна ей въ красоте. Иже елико бѣ блгоѡбразна телꙋ, толико бѣ злоѡбразнаа и зловина дѡшею; наипаче же ѿ зависти толико бѣ побежена ꙗ҃ не хотеше никакоже да слишиⷮ ꙗ҃ ѡбретает се неге дрꙋга краснеиша ѿ нею. Видещи же даще҃ цр҃евꙋ роженнꙋю ѿ првіь женѝ ꙗ҃ имеше доброту тела чꙋднꙋ, приеⷮ въ срци свое҃ діавола, иска ю погꙋбити ѿ зависти да не ѡбретает се краснеиша ѿ нею. Єга ꙋбо ѿиде цр҃ь ва инꙋ странꙋ, нꙋжние ра҃ некие вещи, ѡбрете ꙋченица диаволꙗ време пѡбное да савр҃шиⷮ завистное свое хотеніе. Призиваеⷮ ꙋбо юдина҃ своего раба верна҃, иже имеше многое къ неи дрзновеніе, и глеⷮ емꙋ: „юдинꙋ блгодеⷮ хощꙋ да ми сатвориши, въ таине, да не ꙋвѣть се҃ никтоже. И азь ти тѡлико сътворꙋ възмазие ꙗ҃ да бу-

деши први ва царствии наше." Ѡн же ѡбеща се са клетвою сатворити еже аще что повели емꙋ. Ѡна же гла къ нюмꙋ: „прва жена царева сатвори сию даще са дрꙋги неки злонаравни и зла житиа чако, а не са царемь. Тем же, ꙗ прелюбодеꙗниа рожение, и дела стꙋдна твори и зело безместна; и, аще много жити буде, има посрамити до мои. Молю те ꙋбо, вазми ю ꙋтре, и рци еи ꙗко везеши ю въ и дворь на да пребуде тамо доиде)же придꙋ и а ва во тои
л. 320/v. сириана ра и ꙋтешениа. Ти же ѡвези ю | въ пꙋстиню вънꙋтрнюю, и ꙋби ю тамо, и сакри да не слиши никтоже о се. И ва сведетелство нелажнаго ꙋбиениа, ѡсеци еи рꙋци и принеси ми". Слуга же обеща се сатворити тако, и ꙋготови се ѡ вера са едни сароднико и верни дрꙋго свои. Въ полꙋноши ꙋбо вазбꙋди царица ѡроковицꙋ, и гла еи: „поиди, Мриіе моꙗ, са сими чаки на ѡ место идеже придꙋ и азь за ма ча да пребуде тамо некое време, да ми преиде скрьь юже има ѡшаствиа ра царева". И тако поеше ѡроковицꙋ, и ѡвезоше ю въ далекое и пꙋстое место. Те позна лать, бе бо и ѡ ѥства разꙋмична; вазведе ꙋбо ѡи на небо, и са слзами наче молити се глющи: „влаче вце, иние навежи и помощи не има разве твою благоетъ; и ти вазажь вражꙋющи ми бесправи". Глю еи слꙋги: „не плачи и не бои се, не имаши во пострадати ѡ на ни единого зла. Она же ре: „почто лажете? мачеха моа преласти ме и преда ме въ рꙋце ваше да ме погꙋбите. На уповаю на надежꙋ ненадежни ꙗ вазастъ въ безаконие ваше. Что хощете прочее? Место ѥ пꙋсто, творите волю гопожи вашее; тачию молю ви, не ꙋбивайте ме напрасно, на исповежте ми то да са млтвою преда дха моего вице". Ѡни же реше еи: „добре тѡ ꙋразꙋме нѡ еже би. Аще еси познала прже, не би

ѣсй ѝ пошла с намѝ. Ѻна во на̑ повелѣле да те погꙋвѝ, и ми ѿвещахом се ей съ клетвою сие сътворитѝ". Ѻна же рѣ̑: „то не бойте ли се ва̑ да ме ꙋбѝете неправедно? Не вестe ꙗ̑ превѧ̑ги бь, ꙗ̑ сꙋдѝа праведни, не ѻставѝ таковомꙋ делꙋ ꙋтаити се ѝ бе(з) наказаниа бити на хощѣ̑ ѿмастити ѝ ва̑ ѝ ѻной немѧ̑тивой, понеже ниже ѿꙋ, ниже въ не ѻбидѣ̑ нѝчѝмже, николиже? Аще ꙋбо хощете такова̑ | безакониа ꙋбежатѝ, ѿставите ме въ сей пꙋстинѝ живꙋ, ѝ рцете госпожи въшей ꙗ̑ ꙋбѝсте мене. Зде нѣ̑ никтоже да ме питаѣ̑, и сама, безъ вазложениа рꙋкъ вашѝ, ѿ глада имѧ̑ ꙋмретѝ; ей не скврните рꙋкъ вашѝ таковѝ скврноꙋбиствѡ̑". Ѻна ѝ ѝна еи ка нѝ глѧющи са слѧзами. Умилише се ѝ ти, рѣше ка неи: „ми те жалꙋѣ̑, ѝ ѻставили бихѡ̑ те живꙋ, на мачеха твоѝ повеле на̑ да еи принесѣ̑ рꙋце твоѝ, да се известѝ ѻ самрти твоей. Ѝ аще не сатворѝ по словеси еѥ, хощѣ̑ зло пострадати ѿ нѥе; на, аще бихом те ѝ живꙋ ѿставилѝ, васако ѿ зверей снедена бꙋдешѝ". Ѻна же ѿвеща: „горка ми ѥ̑ ѝ едина и дрꙋга самрь; ѿбаче аще и ѿ звер̑и ѿставите ме снеденои битѝ, сие ми ꙋтешение бꙋдѣ̑ ꙗ̑ и мене зверѝе снедѣ̑ а не чѧ̑ци. Ѝ ви неповинни бꙋдете семꙋ безаконию. Сатворите ꙋбо за ѝме престѣ̑ие бѫ̑е, ꙗ̑же рꙋ̑ истинна̑ ба ѝ сꙋдию въсѣ̑, не ꙋбивайте ме. Ѧ̑ понеже глѥте ꙗ̑ ѿвещасте се ей принести рꙋце мое, ѿсецете ѝ да видѝ и порадꙋет се ѻ нѝ. Мене же ѻставите зде да ꙋмрꙋ ва пꙋстини сей ѿ болезней". Ѝ абѝе са словѡ̑ да ꙋбежѝ видѝми съмрьтѝ, простре рꙋце свое на ед(н)ой кладе. Ти же ѝзволише да ѻставеть ю живꙋ, ѝ ѿсекоше ей рꙋце, ѝ принесоше ѝ къ цр̑ици. Сїꙗ же дасть ѝ дарѝ ѝ дарованѝа бѣчислнѧ.

л. 321

Страна же ѿа ѿроковица ѻста въ пѹстини ва болезне неисповедимѝ, и не ѝме въ тежки ѻне болезне ѝна врачаниа и ѹтешениа тачию препетое име престие бце, еже помоць са слзами и верою призиваше; и ка той единой ва болезни своей просе ѿ нюю мрдиа и мти непрестанно вапиѩше. Те и не погреши прошениа, на мановение въсесилнга ва сицеви образо слѹчи помоц. Юноша
л. 321/v | еди, сиь некоего кнеза великга, изиде на ловь да лови звери ва стране ѿной, и наставлениеми божиеми би близь места ѿнга идеже вѣ Мариа; и слиша плач и ридание, и искаше по пѹстини са слѹгами своими дондеже ѿбретоше ю. И почѹдише се беде ею, и доброте лица ею ѹдивлше се; въпросише ю ѿ вещи. Она же не ѿвеща ничтоже, тачию плакаше просе помоци. Кнезь же рче ка слѹга: „И време да ю въпрашае, на понеже гь наставиї ю на даже дозде юе раи, вазмете и несете ю са васаки ѿпасениеми въ гра. И тамо ѹвели ѩже ѿ нюи“. Тако ѹво сатворше. Лековаше ю кнезь прилежно вилиами, и ниими различними врачеваше врачевани; и присташе болеве савршенно. Чѹдеще се прочеё въси иже въ полати, мудрости ею юже имее, и красоте лица; вапрашахѹ ю често чиа ве дацерь и чесо раи ѿсекоше еи рѹце. На ѿна не хотеше да то исповесть, на аще и не рече ѿ си ничтоже. Обаче ѿ благоѹмиа, благочинна же и благорона лица ею, тако възлюби ю юноша ѩ въ еди дии гла ка дѹце, оцѹ своемѹ: „ѿе мои, ве ѩко мене любиши, те же молю те да ми сатвориши благодеть сию. Ми есми богати, и не требѹе тѹжи имени, на аще хоще богати да се ожени, побае да неще что тачию жена да бѹде ѹгона емѹ. Его хощѹ и а да ми сатвори держава твоѩ да вазмѹ се ва женѹ ѿроковицѹ сию юже обрето

ва пѹстинѝ". Дѹка же, Ѿць е, Ѿвеща емѹ: „ми можемо да вазмемо единá вемѹжѝ нá равнѝ даще; тѝ же хоштеши поетѝ сию, ꙗже не тачию ꙗко ю вѣрѹчна, то рá недотой тѝ вазетѝ ею.
л. 322 Нъ неже | вещше ю: не вемѝ кое рода ю, ꙗ да не бѹде некое селнá прота члка даштѝ, и хоште бити срамота величаствѹ рôда наше". Ѻн же Ѿвеща и ре: „сие не може тако бити, Ѿе мои, ꙗкоже дрьжава твоꙗ глю, ибо доброта и благородие видениа ею, разѹм же и блгочиние сведелствѹю бити ю Ѿ црькие крве. На аще би и препроста члка била дашти, á сию хоштѹ; и аще не вазмѹ сию, по истине дрѹгие не вазмѹ, и хоште ва велїцеи скрби житїа мое прейти време". Видеѹбо дѹка таковое желание и любов сна е ка Ѿ(ро)ковицѝ Ѿбретеной ва пѹстинѝ, съизволи и ѿ, и сатвори брак и са рôштамѝ богатиѝ.

Црь же Ѿць ене бѣ въ печалѝ неѹтешимой, не веа е ю даше е. За неже цръца ре емѹ ꙗ избеже тайно ва единѹ но, и не вестъ что би еи. Ѻн же плакаше неѹтешимо; и имее ва зазренѝ црицѹ, на не ꙗвѝ мисли своее додеже не ѹведе известнá. Посла ѹбо члкь въ различние странѝ на вазисание, написа же и повеление да саберѹт се ка немѹ васи кнезѝ игемонѝ држави е, да сатворе ипôдромиѿ, сире коское ристание, да приме мало рôости, да не ѹмртви е пеаль.

Дойде же повеление то и на место иде же бѣ и даше е; и хотеше да иде свека ею ка црѹ, нъ не ости е снь е глю: „Ѿе мои, не лепо да трѹдиши се тѝ толико пѹшаствие, старь сиѝ, тачию почиваи дома. И á пойдѹ ва место те. Люби же женѹ мою ꙗкоже и мене; и аще роди преже даже не вазвращѹ се азь, прижи ѿ нюи". И ѹгодá би

ѿца гл҃ь синовнѝ. Кл҃ви ѹбо его, и҆ ѿпвстѝ и҆ са
мѹро҃ и абѝе.

л. 322/v. Ѳ҃ же ѿь, | сѫтвори Бжїею помощїю толїко
мѹжастаннїе вещи на ѻно҃ позорїщи ꙗ҆ всѝ ѿ не҃
беседовахѹ, васи глахѹ ѿ не҃ добре, и҆ хвалѧхѹ є҆ и҆
почитахѹ. Цр҃ца же всѣ лѹкава вазлюби є҆, не та-
чїю же на и ва похотенѝ его бѝ; и призвавши раба
є҆, въпрашаше ѿкѹдѹ не҃ гоподи҃ его, и҆ аще и҆ма҃ женѹ,
и ина сѝ по҃бна. Раб҃ же сказа ѥи всѣ подробнѹ:
како ѿбрете въ пѹстиню ѥдинѹ безрѹчицѹ, и҆ како
ѹврачева ю ѿ ра҃ и҆ ѿжени се ѥю, и҆ и҆на васа ꙗже
ѿ неи. Ка конаць всѣго ре҃ ѥй ꙗ҆ ва таже ч҃л прїе
къ гн҃ѹ є҆ ѿ дѹкѝ ѿца є҆ послание ꙗко жена юго ро҃
.в. детица мѹжаска полѹ, и да нїчтоже не скрѹвѝ ѿ
неи. Тогда васе лѹкава ѹразѹмевши ѿ повести раба ꙗ҆
ѿа ю҆ юже ѿна повеле ѹбїтѝ и҆ ѿсецѝ рѹце и҆ к
себе прїнести, зачє҆ болеза҃ и ро҃ безаконїе. Преда-
рова бо чл҃ка и҆ ѹмл҃и его да, егда напише҆ гн҃ь є҆
ка ѿцѹ своемѹ ѿве҆, да прїведе҆ ка нїй кнїгоноцѹ,
прїтварае се ꙗ҆ и҆ ѿна нечто хоще҆ нарѹчитѝ ѥмѹ.
Ега҃ ѹбо юноша напїꙗ ка ѻцѹ своемѹ ѿве҆, моле є҆
да има҆ попеченїе ѿ жене є҆ и ѻ чедє҆ и҆ и҆на такова.
Запечати҃ пїнїе вада҃ть є рабѹ своемѹ да ѿнесе҆
тѝ ка ѿцѹ є҆. Раб же не веди жени лѹкавѣства,
прїде ка цр҃ци. Ѻна же ѹчредивши є҆ богатно и
вїно҃ ѹпоивши, взѣ҆ ѿ него писанїе гопо҃на є҆ тат-
ски, пианѹ емѹ сѣцѹ и специ, и написа дрѹгое; ѿет
же и҆ печа҆ ѿ писанїа юношїна и҆ прїложи ю ѿбра-
зо҃ хитростнѝ ка своемѹ пїанїю. Ка нюмже написа
сїꙗ: „Ѳ҃е мои, да веси ꙗко сиа невеста твоꙗ не
единого злотворнаго чл҃ка даци, и҆ рѹце ѥй за зла
л. 323 дела ею ѿсекоше ѥй; на и҆ ѿрочета сиа ꙗже ро҃. |
не моꙗ сѹ. Проѣе млю те да,ега прочатишѝ сие
мое пїанїе, абие да ю ѹмртвишѝ и съ детми ѥѥ;

и аще не ѹслишѹ ѿ самрти ее, не имѧ прити тамо". Таковое латное писаніе валожи ехина книгоноши идеже бе гра е писаніе.

Ѻн же възбѹдивъ се, въста и пойе ва пѹ, не ве ничтоже еже сатвори емѹ царца; и пришѧ ка дѹце, въдѧ ему ѿ сина писаніе. Иже виде написана, недоѹмеваше се скрбе, не ве что да сатвори. Тако ѹбо размишлюевае, саве сатвори съ юдиний слѹгою свои верни како да сатвори. Тъ же рече ему: „да не сатвориши никакоже таковаго безакониа да ю ѹмртвиши, на дай ю мне да ю ѿнесѹ на место идеже ѿбретохо ю. И гь да сатвори са нею юже хоще. Но се да идѹ и рекѹ гнѹ моемѹ ꙗ сатворихо ꙗ написа на." И ѹгодно би дѹце слово сие. Казѧ ѹбо слѹга Мрію съ че еѥ, ѿнесе ю и ѿстави въ пѹстини. Сам же пойде да ѿбреще мѹжа еѥ.

Мріа же оставши въ ѿмь пѹсто и непроходно месте, неѹтешимо плакаше, чае скорие на себе самрти. Тако ѹбо плачѹщи и ридающи, ѹзре пре собою единѹ зело тесню стазицѹ; и вазамши ꙗкоже можаше ѿроета на обьетиа свои, поиде по ѿной стазици, и идеше по ней дондеже прие ка единои пещери. Въ неи же живеше еди пѹстиникь, иже, видевъ ю, мнеше ꙗ не привидение бесовское. Юга же ѹслиша страсти еѥ, сажали се ѿ неи, и остави ю ва пещери; са ѿиде на ино место, и на васа дни сабираше корениа и билиа ꙗже и са ꙗдеше, и приносаше еи, и питаше се теми или пае рещи бжтавною силою. И
л. 323, v. тако | прхожахѹ дние еѥ, додеже възврати се мѹжь еѥ въ гра свои.

Иже пришѧ и ѹведе бившее, плакаше горко. Но се въза слѹги, рече: „да иде и изьище место ѿ; ѹповаю бо на пречтѹю бцу юже ѿа въсега призй-

ваше, ꙗко ймать ю и нїꙗ сахранеꙋ, ꙗкоже и првее поможе ей". Въ ноши же той, ꙗви се въ сне престаа бца Мрїи, глѥ ей: „ꙋтре приде мꙋжь твои верни да те възме ѿ сꙋдꙋ; и к томꙋ мꙋка не приближит се тебе ѿ нїꙗ и напре, трпенїа раи твое и верн юже ка мне имела еси и призивала еси мене помоштницꙋ въ страсте твои; нъ ѿ селе престанꙋть печали твое, и скрби твое ѿбратет се въ радость". Она же ѿвеща: „благодарꙋ и покланꙗю ти се, господоже моꙗ, ꙗ не остави мене; нъ како да вижꙋ съвршенꙋю радость доидеже без рꙋкь да обретаю се? Обаче не погꙋблꙗю надежи, грешнаа. На ꙋповаю на матъ твою ꙗ и сию ми благоте даровеши". Сїа глюци смерени образо, слиши црцꙋ агглскꙋю сице къ себе глющꙋ: „прими рꙋце твое моего сїа и ꙗ помощию и благодетїю, ибо любещеи ме и ꙋповающи на покров мой не лише се въсакого бꙋгаа". Сїꙗ ре престаа бца, и са словом еѥ стии ѡбрете се Мрїа са рꙋкама, и ѿ радости възбꙋди се и види — ѿ велики чꙋдесъ твои, вачце! — ꙗ видение бе истинное. И кто може изрещи радость юже приде, и благодарꙋниа ꙗже ваздаваше престеи бци? Въсе ѡставшее време ноши преде въ матва и коленопоклонени глющи ка нѥи агглское целование, ꙗкоже и васега
л. 324 име ѡбичаи съ благоговение и ꙋмиление глати. | Сга же би дїь, слиши члчкие бесе. Изшаши, види свое мꙋжа; иже, ꙋзрвъ ю, възплака ѿ радости. Она же поведа емꙋ чꙋдодействие саби вшее се на нѥи, показавши емꙋ рꙋце свое; юже видевши, въси ꙋжасоше се, и прославише благодетелницꙋ.

Възв(р)атише се въ гра; идеже прийша кнезь, повеле да празнꙋю престꙋю бцу дїи .и. са многою радостию. Въси же елици слишахꙋ таковое чюдодей-

ствие, са многи здивлениѥ чжахꙋ се. По си начаншꙋ дꙋце вазискание и испитание творити: кто бы би написа шое лажное пиніе, да и погꙋбе. Рече емꙋ Марија: „даже доселе покрива и не хотех ꙗвити кто еса а; на, понеже не воли бжиа, да ва пове да весте то ꙋбо ꙗ еса дащи цра вашего елика же пострада. Баса сіа сатвори ми црца мачеха моа, на небна црца, мти сиріи — блино име ее! — избави ме ѿ васе скрбни. Не сказа же ва се испрва да не, видев ме ѿца мои без рꙋкь сꙋщꙋ, ꙋмре ѿ печали. Ніи ега сатвори на мне толикое блговꙋтробие мти млти, пишите къ ѿцꙋ моемꙋ и вазвестите ѿ мне преже даже не ꙋготовим се да иде ка немꙋ и сами“. Сиа слиша дꙋка свекар ее, иже имее печа ꙗ не ведеше кто не ѿца снахи его, вазрадова се радостию велиєю зело; не тачию же ѿ, на и васи иже ва полате, наипаче же мꙋжь ее. Казвиже рꙋце свое нъ небо, глю: „блве бь иже ме сподоби и дотойна сатвори да поимꙋ гопождꙋ мою въ женꙋ се!“ Тога поклонише се ей въси ꙗко црици.

л. 324/v. И тако пославше посланіе къ оцꙋ, | двигнꙋше и сами по тре дне. Граже постигоше въ фра(н)кию, срете и црь и притекь на вию даще(ре) своее нападе и ѿблобиза ю са слзами. Проклета же жена е сакри се да не ѿбре ее црь. Нъ ѿ повеле искати ею, дондеже ѿбретоше ю. И възгне ѿга вели по среде града, сажеже ю тако ꙗ и кость не ѿста ѿ нею.

По днех же доволни, възврати се цре зе въ свои. Оць же и прие са радостию великою. И сазвавше васе сародни и приꙗтелей и свсе свои на веселие, саврашахꙋ паки праздникъ светли престои бци. По се и храмъ саздаше ва име ює преслава, и празновахꙋ въ не ѿтоле васе празники вгодочни, наипаче же тъ дни почитахꙋ въ иже чꙋдо сатвори

прѣчта и исцели рѹце Мариный. Ка тои дїнь, и сама Мрїа многа блгодѣганіа твораше, помінае великѹю блгодѣ юже еи сатвори престаа бца. Паче же всѣ инѣ блготворени сию ѹсрно исплнгаше блготиню, сиречь млтиню многѹ ѿбема рѹкама раздаваше ѹбогим, глѣ: „понеже не мое сѹ сы рѹце нх небни црце, аже многа ра млрдиа своего дарова ми и; не прочее лепо да обленет се кога ва блготворени рабо ѥю сїре вх подаани нищи и ѹбоги млтиню, наипаче же понеже и та самаа блгаа иже подае не сѹ наша нх дарове сѹть васеблгаго Х; то ра наипаче подобае нещедно раделгати та нищи“.

Тако прочее блгодарна црица порадова се и вх землно мѹра се цртви многое време, и по кон-
л. 325 чине ѿиде вх небное, егоже | бѹди васе на полѹчити. Ами.

Напомена. — Наслов и први редови овога текста у Прилогу штампани су на стр. 27 и 28 с нетачним акцентима и знацима. Исправљајући ово, користим се приликом да учиним још неке исправке и допуне, које случајно нису могле бити учињене на свом месту. — 1) Штампарске и писарске погрешке ово су: „чаковско“ место „чакавско“ (стр. 11), „у нашој приповеци“ м. „у нашем спеву“ (18), „ὥραιότατον“ м. „ὥραιότατον“ (28, прим.), „ві“ м. „ві“ (32, прим.), „по 11 издању“ м. „по II издању“ (33), „поц“ м. „попъ“ (37), „дштера“ м. „дъщеря“ (37), „ћки“ м. „кћи“ (39, прим), „довојку“ м. „девојку“ (68, прим.), „Blade“ м. „Bladé“ (74, прим.), „почиње“ м. „помиње“ (ib.), „retroure“ м. „retrouve“ (ib.), „наведом“ м. „наведем“ (75), „Litanische“ м. „Litauische“ (77, прим.), „покљувам“ м. „покљувам“ (86), „какође“ м. „такође“ (98); поред тога, на стр. 83, ред 2 озго, испуштена је заграда иза речи „челу“. — 2) На стр. 8 и даље, име „Suchier“ писано је као „Сухир“, по томе што је писац овога имена Немац по народности; увераваји, међутим, да се његово име и у његовој домовини изговара по француском изговору, према чему га је требало писати „Сишије“. — 3) На стр. 32, речено је за рки. *т:* „не знамо да ли садржи нашу приповетку“; не садржи је. — 4) На стр. 78, поред приповедака *Бакарна коза* и *Попъ иска да се жени за дъщеря си,* треба убројати у четврту версију још једну приповетку: *Златан шавдан (Радован Добросављевић,* Прип. из српскога народа, Београд, 1896, стр. 69). Она одиста има исте главне моменте које и две поменуте приповетке,

и од њих се разликује само у овом. Царева кћи (и у *Бакарној кози* јунакиња је царева кћи) има златну косу. Место козе и долапа овде је златан шавдан (светњак), с тајним вратима такође. Шавдан не баце други, него га она сама „претури, и падне заједно с њим у море“; нађу га најпре „аласи“, па га поклоне царевићу (другога царства). Девојка се покаже царевићу једући вечеру његову као у *Попъ иска..*, а не певајући као у *Бакарној кози;* она му се онда „каже чија је“. Царевић полази „на пут“ а не у рат; при том, матери изда познате наредбе о чувању шавдана и доношењу јела. Место баронице и девојака из суседства, овде су „дворске госпође“; оне по једном влакну девојчине косе, које је остало у вратима шавдана, познаду да неког има у шавдану; кад нађу девојку, оне је „стану тући, и најзад је избаце напоље“ (нема копања очију ни повраћаја као у *Бакарној кози).* Девојку нађе и прими „нека сирота баба“, као и у *Попъ иска...*; та баба, на царевићев позив „да му свака кућа спреми штогод за јело“ не би ли он оздравио од болести у коју га је свалила жалост за изгубљеном девојком, донесе му коприве за јело. У копривама царевић нађе најпре „једну златну длаку“ из девојчине косе, а после и „прстен који јој је царевић дао“. Казна дворских госпођа своди се на то да се оне „уклоне из двора“; баба, за сву награду, добије једно „одело“, још пре венчања царевића и девојке. Као што се види, ова приповетка, за коју се у осталом не зна где је забележена, личи више на *Попъ иска...* него на *Бакарну козу.*

Књ. VI. *Насеља српских земаља.* Уређује Др. Цвијић III. књига: 1. *Пољаница и Клисура*, од Ристе Т. Николића; 2. *Темник*, од Ст. М. Мијатовића; 3. *Скопска Црна Гора*, од Свет. Томића; 4. *Ибар*, од Рад. М. Илића; 5. *Васојевићи у Турској граници*, од попа Богдана Лалевића и Ив. Протића; 6. *Качер*, од Мил. Т. Ракића. Са III. свеском *Атласа*. Београд, 1905. Цена 9 динара.

Зборник за историју, језик и књижевност српскога народа.

Прво одељење.

Књ. I. *Стари српски записи и натписи.* Скупио их и средио Љуб. Стојановић. Књ. I. Београд, 1902. — Цена 6 дин.

Књ. II. *Стари српски записи и натписи.* Скупио их и средио Љуб Стојановић. Књ. II. Београд, 1903. — Цена 6 дин.

Књ. III. *Стари српски записи и натписи.* Скупио их и средио Љуб Стојановић. Књ. III. Београд, 1905. Цена 6 дин.

Друго одељење.

Књ. I. Исписи из париских архива. Прикупио д-р Мих. Гавриловић. Београд, 1904. Цена 6 дин.

Посебна издања.

— *Спомен на тужну свечаност* приликом смрти Др. Ј. Панчића, првога председника Срп. Краљ. Академије. Београд, 1888.

— *Он зна све,* прича Л. К. Лазаревића; и *Ново оружје,* прича Симе Матавуља. 1890. Цена 1 дин.

— *Први основи словенске књижевности међу балканским Словенима. Легенда о Владимиру и Косари.* Културно-историјске студије Стојана Новаковића. 1893. г. Цена 3 дин.

— *Геологија Србије,* од Јована М. Жујовића. Део први: *Топографска геологија.* С првом свеском *атласа.* 1893. Цена 7 дин.

— — — Део други: *Еруптивне стене.* С другом свеском *атласа* 1900. Цена 5 дин.

— *Грчка и српска просвета,* написао Др. Владан Ђорђевић. 1896. Цена 2·50 дин.

— *Одломци о грофу Ђорђу Бранковићу и Арсенију Црнојевићу патријарху, с три излета о такозваној великој сеоби српсконарода,* написао Иларион Руварац. 1896. Цена 2 дин.

— *Манастир Каленић.* Написао М. Ђ. Милићевић. 1897. Цена 1 дин.

— *Дубровник и Османско царство.* По архивалнијем исправама написао Др. Луј о кнез Војновић. I св. Београд, 1899. Цена 1·50 дин.

— *Споменица о преносу праха В. Ст. Караџића из Беча у Београд 1897.* Београд, 1898. Цена 1·50 дин.

— *Автобиографија протосинђела Кирила Цвјетковића* и његово страдање за Православље. Приредио Димитрије Руварац, протојереј. Београд, 1897. Цена 1·50 дин.

— *Пирхово путовање по Србији у 1829. год.,* превео Др. Драг. Т. Мијушковић. Београд, 1899. Цена 1·50 дин.

— *Оглед француске библиографије о Србима и Хрватима 1544—1900.* Прибрао и средио Никола С. Петровић. Београд, 1900 Цена 2 дин.

— *Свечани помен* просветном добротвору *Димитрију Стаменковићу* беогр. трговцу, 8. септембра 1900. Београд, 1901.

— *Каталог рукописа и старих штампаних књига.* Збирка Српске Краљ. Академије. Саставио Љуб. Стојановић. Београд, 1901. Цена 2 динара.

— *Свечани помен* просветном добротвору пок. Н. Дучићу, архимандриту и академику, 22. априла 1901. г. Београд, 1901.

— *Језера Македоније, Старе Србије и Епира,* од д-ра Ј. Цвијића. Београд, 1902. Цена 10 динара.

— *Геолошки атлас Македоније и Старе Србије,* од д-ра Ј. Цвијића. Београд, 1903. Цена 10 дин.

— *Јаков Игњатовић.* Књижевна студија д-ра Јована Скерлића. Београд, 1904. Цена 3. дин.

— *Србија и српски покрет у јужној Угарској 1848 и 1849.* Написао д-р Драг. М. Павловић. Београд, 1904. Цена 2 дин.

— *Стогодишњица Српскога Устанка.* Свечани скуп С. К. Академије 7. септембра 1904. Београд, 1904. Цена 1 дин.

7. **Издање Баталакиног фонда:**

— *Историја српског устанка,* од Лазара Арсенијевића — Баталака Део први. Београд, 1898. Цена 3 дин.

— *Историја српског устанка,* од Лазара Арсенијевића — Баталаке. Део други. Београд, 1899. Цена 3 дин.

II.

ИЗДАЊА СРПСКОГ УЧЕНОГ ДРУШТВА

КОЈА СУ ПРЕШЛА У СВОЈИНУ АКАДЕМИЈИНУ:

1. **Гласник** Српскога Ученог Друштва. Књ. I—LXXV.
   На продају: V—VII, XXIX, XXXI, XXXIII—LVII, LIX—LXXIII, LXXV. — Цена књ. LXVII 4, а осталима по 3 дин.
2. — — — — Друго одељење. Књ. I—XV.
   На продају: III—VI, IX—XV. — Цена књ. XV 0,50, III—VI, IX, XII до XIV по 1; а X и XI по 2 дин.
3. **Посебна дела.**

— *Историја умног развића Европе,* од У. Дрепера. Превео Мита Ракић. Књ. II. Београд 1874. Цена 2 динара.

— *Српске народне игре,* које се забаве ради по састанцима играју. Скупио и описао Вук Врчевић. Београд 1868. Цена 0,50 дин.

— *Elenchus plantarum vascularium,* quas aestate a. 1872 in Crna Gora legit Dr. J. Pančić. Belgradi 1875.

— *Essai de quadrature du cerle.* Par Démètre Nešić. Belgrade. 1877 Цена 0,50 дин.

GR 75 .M3 P6 1905 C.1
Pripovetka o devojci bez ruku
Stanford University Libraries
3 6105 038 608 423

Stanford University Librarie
Stanford, California

Return this book on or before date due

DATE DUE

ваше, ꙗко ѝмать ю ѝ нн҃ꙗ сахранеѥ, ꙗ҆кожe ѝ прѐвее поможе ѐй". Въ ноци же той, ꙗ҆вѝ се въ сне престаа бц҃а Мр҃ꙗ, глѥ ей: „ѹтре приде҃т мѹжь твои вернѝ да те възме҃т ѿ сѹдѹ; ѝ к томѹ мѹка не приближѝт се тебе ѿ нн҃ꙗ ѝ напре҃д, трпенꙗ ра҃д твое҃г ѝ верѝ юже ка мне имела есѝ и призивала есѝ мене помоцницѹ въ страсте҃ твоѝ; нъ ѿ селе пре҃станѹть печали твое, и скрѐвѝ твое ѿвратет се въ ра҃дость". Ѻна же ѿвеща: „бл҃годарѹ и покланꙗю ти се, го҃поже моѝ, ꙗ҆ не ѻстави мене; нъ како да вижѹ съвр҃шенѹю ра҃дость доѝдеже без рѹкь да ѻбретаю се? Ѻбаче не погѹблꙗю надежѝ, грешнаа. На ѹповаю на мл҃тъ твою ꙗ҆ ѝ сѝю мѝ бл҃го҃е҃т дарѹеш҃". Сꙗ глѥ҃щѝ смерен҃ѝ ѻбразо҃, слишѝ цр҃цѹ агг҃лскѹ сѝце къ себе гл҃ющѹ: „примѝ рѹце твое мое҃го сꙗ и ꙗ҆ помоцѝю ѝ бл҃го҃етꙗю, ибо любеще ме ѝ ѹповающѝ на покро҃в мой не лише се въсако҃го бл҃гаа". Сꙗ ре҃ пре҃стаа бц҃а, ѝ са словѐ ѐ҃ѐ ст҃ѝ ѿврете се Мр҃ꙗ са рѹкама, ѝ ѿ ра҃дости възвѹдѝ се ѝ видѝ҃г — ѿ великѝ чѹдесъ твоѝ, ва҃чце! — ꙗ҆ видение вѐ истинѝое. И кто може҃т ѝзрецѝ радо҃ть юже прѝе҃г, и бл҃годарѝ҃на ꙗже ваздаваше пре҃стеи бц҃ѝ? Въсе ѿставѝшее време ноцѝ прѝе҃е въ мл҃тва҃ ѝ коленопоклонѥнѝ гл҃ющѝ ка нѥи агг҃льское целованѝе, ꙗкоже ѝ васе҃г а
л. 324 ѝме ѿвѝчаѝ съ бл҃гоговенѝе҃ и ѹмѝленѝе҃ гл҃ати. | Ѻ҃г а же бѝ҃ дѝь, слѝшѝ҃г чл҃чкие бесе҃д. Ѝзша҃шѝ, видѝ҃г свое҃г мѹжа; ѝже, ѹзр҃въ ю, възплака ѿ радости. Ѻна же поведа емѹ чѹдодействѝе саби҃вшее се на нѥй, показавши емѹ рѹце свое; юже видевши, въси ѹжасоше се, ѝ прославѝше бл҃годетел҃нѝцѹ.

Възв(р)атише се въ гра҃; идеже прѝша҃ кнезь, повеле да празнѹю пре҃стѹю бц҃у дѝи .и. са многою ра҃достѝю. Въси же елѝци слишахѹ таковое чюдодей-